

## ЗМІСТ

### Держава і освіта

<i>Нарада ректорів у Харкові: віртуальний круглий стіл</i>	
Підготовка сучасного вчителя: проблеми, перспективи, реалії.....	4
<i>Василь Кремень</i> . Нові вимоги до освіти, до вчителя.....	5
<i>Олексій Чебикін</i> . Якого фахівця ми маємо готувати.....	9
<i>Віль Бакіров</i> . Пожвавимо взаємодію середньої та вищої школи.....	10
<i>Олександра Савченко</i> . Оптимальний шлях зближення теорії й практики в освіті.....	11
<i>Костянтин Ситник</i> . Від освітян залежить доля держави.....	12
<i>Михайло Степко</i> . Посутнє уточнення.....	12
<i>Іван Зязюн</i> . Основа підготовки сучасного вчителя.....	13
<i>Іван Прокопенко</i> . Потрібен “Закон про вчителів”.....	14
<i>Володимир Кавалеров</i> . Вирішуємо проблеми освіти всім суспільством.....	14
<i>Юрій Беляєв</i> . Досконала законодавча база – запорука реформування освіти.....	15
<i>Віктор Коцур</i> . Програма “Учитель Київщини”.....	15
<i>Володимир Кравець</i> . Кадри – проблема №1.....	16
<i>Лідія Даниленко</i> . Аспекти розвитку системи ЦППО.....	17
Запитання учасників наради ректорів – відповіді МОН.....	18
Програма “Шкільний автобус” у регіонах: про шкільний автобус і не тільки.....	21

### Педагогіка школи

<i>Дослідження. Досвід. Впровадження. Розповсюдження. АПН – школі</i>	
<i>Сергій Максименко</i> . Психологія особистості: науковий погляд.....	24
<i>Олександра Савченко</i> . Навчити учнів учитися: психолого-педагогічний аспект.....	29
<i>Віталій Курило</i> . Нові обрії педагогічного університету.....	33
<i>ВНЗ – школі</i>	
Кафедра психології – школі: луганський досвід.....	41
<i>Ірина Коган</i> . Розвиток емпатії у молодших школярів. З досвіду факультативної роботи.....	44
<i>Ірина Булах, Ольга Хорошилова</i> . Звідки беруться незнайки. Спроба дослідження одного колективного суб’єкта.....	51
<i>Олена Богач</i> . Вплив ЗМІ на старшокласників.....	56
<i>Наталія Брагіна, Олександра Литвинчук</i> . Вивчаємо життєвий стиль особистості.....	62
<i>Світлана Бажутіна</i> . Деякі особливості обдарованих школярів.....	67

### Управління школою

<i>Тамара Сорочан</i> . Виставка – сучасна ознака освітянського життя.....	74
<i>Іван Жерносек</i> . Колегіуми в системі освіти України.....	78

# ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕУ ГІМНАЗІЇ

## НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВИТИ

Свідцтво про державну реєстрацію  
Серія КВ № 3826 від 9 березня 2004, р.

### ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Постанова Президії

# ВАК

У К Р А І Н И

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року



Головний та науковий редактор

**Ольга ВИГОВСЬКА**

Літературна редакція та коректура:

**Олег БАКУН**

**Юлія КРИЦЬКА**

**Валерій ФЕДОРЕНКО**

Художній редактор

**Олексій ВИГОВСЬКИЙ**

Верстка

**Владислав ЗАХАРЕНКО**

Відповідальний редактор

**Тетяна ГОДЕЦЬКА**

Фотокореспондент

**Наталія БОЙКО**

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 116;  
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6  
Тел.: (044) 244-09-09

E-mail: [director@oldbank.com](mailto:director@oldbank.com)

© О.Виговська, ідея та концепція  
© О.Виговський, дизайн та оформлення  
© “Директор школи, ліцею, гімназії”, 2005

## ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ  
І НАУКИ УКРАЇНИ  
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ  
НАУК УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ім. М.П. ДРАГОМАНОВА  
ВИДАВНИЦТВО  
"ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА"  
ЦЕНТР СПРИЯННЯ  
СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ  
ім. МИКОЛИ ПИРОГОВА

### Передплатні індекси:

22953

23974

### Редакційна рада

Голова **Василь КРЕМЕНЬ**

Віктор **АНДРУЩЕНКО**  
Ірина **БАРМАТОВА**  
Марія **БАРНА**  
Іван **БЕХ**  
Оксана **БЄЛКІНА**  
Надія **БІБІК**  
Володимир **БОНДАР**  
Тетяна **БОРЗЕНКОВА**  
Маріана **БОСЕНКО**  
Людмила **ВАЩЕНКО**  
Ольга **ВИГОВСЬКА**  
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**  
Микола **ГУЗИК**  
Ірина **ГОРЕЦЬКА**  
Лідія **ДАНИЛЕНКО**  
Петро **ДМИТРЕНКО**  
Володимир **ДОВГОПОЛИЙ**  
Лілія **ДОНСЬКА**  
Олександр **ДУБОГАЙ**  
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**  
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**  
Валентин **ЗАЙЧУК**  
Іван **ЗЯЗЮН**  
Олександр **ЛЯШЕНКО**  
Людмила **КАЛІНІНА**  
Юрій **КУЗНЕЦОВ**  
Василь **МАДЗИГОН**  
Сергій **МАКСИМЕНКО**  
Юрій **МАЛЬОВАНІЙ**  
Валентин **МОЛЯКО**  
Григорій **НАУМЕНКО**  
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**  
Віктор **ОЛІЙНИК**  
Іван **ОСАДЧИЙ**  
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**  
Павло **ПОЛЯНСЬКИЙ**  
Валентин **РОМАНЕНКО**  
Світлана **РУДАКІВСЬКА**  
Олександра **САВЧЕНКО**  
Володимир **СКИБА**  
Анатолій **СОЛОГУБ**  
Юрій **ТРОФІМОВ**  
Геннадій **ФЕДОРОВ**  
Георгій **ФІЛІПЧУК**  
Василина **ХАЙРУЛІНА**  
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**  
Олена **ЧИНОК**  
Микола **ШКІЛЬ**

### Підготовка педагогічних кадрів

Ольга Виговська. Якої фундаментальної підготовки потребує український вчитель .....	83
Володимир Павленко. Педагогічна майстерність сільського вчителя .....	87
Ярослава Шкурко. Стиль керівництва жінки-директора школи: комунікативні особливості .....	92
<b>Освітнянський загал пишається ними</b>	
Ніка Крижанівська. Найкраще про людину говорять її справи .....	100
Олена Храновська. Жива легенда Солонянщини .....	106
Наші ювіляри .....	112

Восьма Міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2005" .....	99
Інтернет для закладів освіти .....	72

### Наша обкладинка

*Перша* – В.С. Курило, ректор Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.  
*Друга* – Освітнянська політика МОН України.  
*Третя* – Завжди на вістрі проблем: актуальні теми наступних номерів журналу.  
*Четверта* – Старійшина серед педагогічних – Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди.

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою  
Національного педагогічного університету  
ім. М.П. Драгоманова  
(протокол № 5 від 27.01.2005 р.)*

## УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ "ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ"

- Статті мають бути написані спеціально для часопису "Директор школи, ліцею, гімназії" (ніде раніше не друковані і не надіслані до інших видань). Наукові статті повинні відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць.
- Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також вносити зміни в назву.
- За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.
- Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows електронною поштою або на дискетах 3,5". Електронна пошта редакції: [director@oldbank.com](mailto:director@oldbank.com)  
Адреси редакції: 01033, м. Київ, а/с 116; 03037, м. Київ, вул. Освіти, 6
- Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.
- Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.

*Повний або частковий передрук матеріалів журналу "Директор школи, ліцею, гімназії" можливий лише за письмової згоди редакції.*

Підписано до друку 23.02.2005 р. Формат 70x100 1/16.  
Папір офсетний. 7,5 умов. друк. арк. Наклад 5200

Передвидавнича підготовка:  
**Центр ССР ім. Миколи Пирогова**  
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6  
Свідоцтво: ДК №1709 від 9.03.2004 р.  
Друк: Акціонерне товариство "Книга". Зам. 5-47.



# ДЕРЖАВА

# І ОСВІТА



*Учителем  
школа стоїть*  
І. Франко

*Образ  
сучасного  
вчителя має  
узгоджуватися з  
новими реаліями*





Держава  
і освіта

КРУГЛИЙ  
СТІЛ



Директор школи, ліцею, гімназії № 1'2005

# ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ\*:

## ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ, РЕАЛІЇ

*Держава стоїть школою, а школа — Учителем. Ні в кого не виникає сумніву щодо цих тверджень. Але все частіше на адресу школи і вчителів лунає чимало нарікань і зауваг. Слід погодитися, що перше твердження стає правилом, якщо цьому відповідає якість педагогів. Кадри завжди вирішують усе, а стосовно школи, учителя ця залежність ще міцніша й ґрунтовніша! Дійсно, освіта врятує державу, суспільство. А хто ж врятує освіту? І в цьому випадку діє всім відоме правило: порятунок потопаючих — справа їхніх рук. Вирішити, які ж зміни мають відбутися в підготовці педагогів, зібралися ректори всіх педагогічних університетів України.*

*Означена проблема стала предметом зацікавленого обговорення учасників наради ректорів, що була проведена МОН спільно з АПН. Її результатом слід вважати розроблений проект “Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір”, який затверджено Міністерством 31.12.2004 р. (№ 998). На виконання цього Наказу МОН розробляються подальші заходи, які стануть предметом розгляду Колегії МОН України 24.03.2005 р.*

*Сподіваємося, що Ваше знайомство, шановний читачу, з ідеями та напрацюваннями вищої школи сприятиме ще більшій ефективності підготовки вчителів до роботи в сучасній українській школі.*

**О**дним із найгостріших питань сучасної освіти є якісна підготовка педагогічних кадрів та закріпленість їх за робочими місцями. Статистика свідчить, що **80-90%** випускників педагогічних ВНЗ у перший рік після випуску працюють за дипломами й направленнями, **70%** — через два роки,

**50%** — через три. Тож перегляду потребує сама система роботи з кадрами. Одним зі шляхів можливих змін у цьому питанні — навчання студентів за тристоронньою угодою: замовник — ВНЗ — фахівець. На жаль, за такою системою навчається лише **15-20% студентів**.

**Кадрове забезпечення освіти має омолоджуватися, бо нині в школі більше 30% учителів — це люди пенсійного та передпенсійного віку, 40-50% викладачів ВНЗ — теж.** Тож маємо омолодити освіту, даючи молоді дорогу до школи, сміливіше висувуючи її на керівні посади, забезпечуючи її задіяність у науці.

**Матеріальне забезпечення**

\* 29-30 вересня минулого року в Харківському національному педагогічному університеті\*\* ім. Г.С. Сковороди відбулася зустріч-нарада ректорів ВНЗ\*\*\*. За матеріалами виступів її учасників **О. Виговською** підготовлено круглий стіл.

\*\* Про відзначення його 200-літнього ювілею — на 4-ій обкладинці цього числа журналу.

\*\*\*Фоторепортаж про неї — на с. 20 цього числа журналу

**ВНЗ має зміцнюватися значно інтенсивніше, ніж зараз.** Це стосується комп'ютеризації, бо кількість автоматизованих комп'ютерних місць коливається в деяких педуніверситетах від 2,3 до 8 на одного студента. Цього замало, до того ж ці можливості використовуються часом украй неефективно.

*Одним із напрямів зміни системи вищої школи є участь вітчизняних ВНЗ у Болонському процесі, що покликаний до життя глобалізацією. Одна з вимог цього руху – гнучкість навчального процесу, коли сам студент обирає предмети для вивчення, більше працює не в аудиторії, а самостійно, є зацікавленим у здобутті знань, у їх пошукові.* Українські заклади вищої освіти до цього не надто готові з точки зору матеріального забезпечення: фонди бібліотек оновлюються повільно – у середньому лише на 20%, *тільки кожен п'ятий студент має доступ до мережі Інтернету...* Таких прикладів можна наводити безліч. Тим часом приєднання до Болонського процесу слід

розглядати в контексті національних інтересів, розвитку зовнішньополітичного курсу держави, бо це дасть нам змогу вийти на всеєвропейський ринок праці, підвищить конкурентність українських освітніх послуг і кадрів, а також допоможе сформувати громадянське суспільство в Україні, підготувати покоління відповідальних, високоморальних, духовних особистостей, які змінять ситуацію в Україні.

Ніякі гарні закони, розпорядження, інструкції, концепції і т. ін. не змінять ситуацію на краще, якщо не забезпечено контролю за їх виконанням, якщо їх не виконують послідовно й наполегливо. *Гарна законодавча база освіти знецінюється надто повільними темпами її реалізації.* Тож чим швидше намагаймося втілити програмові і засадничі рішення в конкретну діяльність – і тоді збудуємо нову, якісну систему педагогічної освіти, відкритої і варіантної, духовної і культурно наповненої, толерантної і здатної забезпечити становлення громадянина.

Вітражі ХНПУ ім. Г. Сковороди з видатними педагогами – А. Макаренком, Г. Сковородою, В. Сухомлинським.



## НОВІ ВИМОГИ ДО ОСВІТИ, ДО ВЧИТЕЛЯ

Учителі є духовними батьками дитини – так, як батьки рідні біологічними. І не тільки однієї дитини, але й усього народу, цілого людства. Особливо актуально це твердження звучить у ХХІ ст., коли постали нові вимоги до людини, її навчання й виховання. **Які ж це вимоги?**

● Процес людства все більше динамізується, що змушує людину не тільки

приспосовуватися до нових умов, але й брати участь у творенні процесу. Задля цього вона повинна мати інноваційний тип мислення, що формується завдяки відповідно переорієнтованій освіті. А переорієнтування це має реалізуватися в тому, що суспільство одержуватиме фахівців, які зможуть ефек-

### Василь КРЕМЕНЬ

Президент АПН України, академік

Виступ Василя Григоровича висвітлює основні положення прийнятого нарадою проекту "Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти"

тивно використовувати знання й сучасні технології у всіх галузях своєї діяльності. Таке переорієнтування освіти залежить виключно від учителя.

● Глобалізаційні процеси розширюють сферу взаємодії не тільки держав і народів, але й окремих громадян. Держава має сприяти можливій взаємодії людини з навколишнім світом, що позначиться на прогресі країни й окремої людини. Також завдання держави – сприяти формуванню моральної та громадянської стійкості своїх громадян, їхньої самостійності й свідомості, самодостатності й індивідуальності. *У нашому суспільстві має сформуватися достатня маса самостійно діючих особистостей. Це – головне завдання освіти.* Але щоб сформувати особистість, треба нею бути самому. *Навчальний процес у наших педуніверситетах не відповідає поки що цьому завданню.*

● Прогрес людства динамізує прогрес становлення людини. Цей чинник слід неодмінно враховувати в освіті. Це стосується насамперед переходу до профілізації освіти, подолання пережитків репресивної педагогіки, піднесення педагогічної культури освіти й суспільства.

Нові реалії сучасної цивілізації та пов'язані з ними нові обставини життя людини висувають і *нові вимоги до освіти, до вчителя.* Концентровано їх можна виразити у двох поняттях: *інноваційність і дитиноцентризм.* Саме на цих принципах і має будуватися освітянська діяльність. Закласти основи такого підходу у свідомості вчителя мають педуніверситети, які його готують до професійної діяльності. А для цього **треба перебудувати саму систему вищої педагогічної освіти. Як саме?**

- Відкоригувати освітянські кваліфікаційні рівні вищої педагогічної освіти до двоциклової підготовки – бакалавр і магістр, як і вимагає *Болонська конвенція.*
- Внести зміни до переліку педагогічних спеціальностей.
- Зблизити підготовку фахівців у педагогічних і класичних університетах.

- Розробити систему підготовки фахівців з моніторингу освіти, зі створення засобів діагностики якості освітнього й управлінського процесу.

- Створити систему підготовки вчителів із подвійних спеціальностей і підготовки вчителів тих предметів, що представлені у варіативній компоненті навчального плану.

Пропоновані зміни мають регулюватися новими положеннями, які треба розробити до початку нового навчального року.

Зміни мають виявитися й у перебудові мережі закладів педагогічної освіти. **Педагогічних працівників готуватимуть за такими моделями:**

- педагогічні й класичні університети готують педпрацівників за напрямами “Освіта”;
- класичні університети готують фахівців для фахової підготовки вчителів;
- заклади післядипломної освіти теж дають педагогічну кваліфікацію.

У мережі закладів педагогічної освіти слід домогтися реорганізації педучилищ на педколеджі, які мають або стати структурними підрозділами педуніверситетів, або бути прав юридичної особи. Вважаємо актуальним питання про збереження кількості педуніверситетів і припинення їх реорганізації в класичні університети, що, по суті, руйнує систему підготовки освітянських кадрів. Це питання МОНУ візьме під свій контроль.

## ЗМІНИ У ЗМІСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Перегляду потребує змістове наповнення педосвіти відповідно до вимог часу, тенденцій суспільного розвитку, інноваційних процесів у науці, культурі й освіті. Це стосується підготовки фахівців з урахуванням змін у змісті загальної середньої освіти, пов'язаних із освітянськими галузями, а також із профільним навчанням старшокласників. Основними

складовими змісту підготовки вчителів визнаємо такі: *фундаментальна, психолого-педагогічна, інформаційно-технологічна, методична, соціально-гуманітарна.*

Перегляду і змін потребує також структура цих складових, вони мають переорієнтуватися на вироблення вміння учителя організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості, на вміння працювати в умовах вибору педагогічної позиції, технологій. Насамперед слід переглянути зміст курсу педагогіки як інтегрованої базової навчальної дисципліни в підготовці педпрацівників, долучити до неї новий підрозділ – порівняльну педагогіку, що допоможе збагатитися конструктивним педагогічним досвідом і використати його. *Подальшого розвитку потребує й така базова педагогічна дисципліна, як педагогічна майстерність*, слід переглянути, вдосконалити зміст і структуру психологічних дисциплін, без знання яких неможливо реалізувати освітні функції школи, забезпечити індивідуальний підхід до дитини. **Можна сказати, що рівень психолого-педагогічної підготовки в педуніверситеті – це обличчя його випускника.**

**Головний тон** в оновленні змісту й структури педагогічної освіти має **здавати ректор педагогічного ВНЗ.** У дореволюційній Україні ректор або директор закладу педосвіти неодмінно мав викладати педагогічні дисципліни, що давало йому змогу краще орієнтуватися в питаннях освіти, її потребах.

Нової методологічної основи потребує й **методична підготовка вчителів**, яка має базуватися на бездоганному володінні сучасними технологіями навчання й виховання. Поки що, на жаль, більшість викладачів і учителів не готові до освоєння цієї техніки. На часі – проведення інформаційно-комплексного “всеобуча” в університетах та інститутах системи ППО.

Наскрізним у підготовці студентів-педагогів має стати інформаційно-технологічне навчання, спрямовуючись не на засвоєння операторських навичок, а на засвоєння інформаційних технологій навчання. Така підготовка має здійснюватися за цілісною програмою комп'ютеризації та інформатизації всього навчального процесу. Зміст такої програми мав би включати кадрове, матеріально-технічне, програмово-методичне забезпечення, вона має забезпечуватися й розробкою та друком відповідної навчальної літератури, для чого повинні об'єднати свої зусилля викладачі вищої школи, науковці НАН і АПН України, практичні працівники й автори підручників.

**Важливим складником професійного становлення** майбутніх педагогів є **практична підготовка**, як це практикується в усіх цивілізованих країнах: в Англії, наприклад, педпрактика триває **52 тижні**, у Німеччині на неї відводиться весь останній навчальний рік. Є позитивний досвід і в Україні, хоча деякі ВНЗ під приводом фінансово-економічних труднощів звели практичну підготовку до мінімуму, порушивши принципи її неперервності та послідовності. Види, тривалість та змістове наповнення практик мають визначатися галузевим стандартом у педагогічній освіті. Досвід переконує, що практика досягає своєї мети тоді, коли сумарно триває не менше **40 тижнів**, коли вона характеризується належним змістовим наповненням та диференціацією щодо термінів проведення. Певна річ, педпрактика має забезпечуватися належною базою, якою повинні опікуватися однаковою мірою педагогічні ВНЗ та місцеві органи управління освітою.

Важливе місце в системі педагогічної освіти займає **соціально-гуманітарна підготовка**, адже сучасний учитель повинен бути людиною високої культури й загальнолюдських цінностей, провідником ідеї державотворення й демократичних змін. Нині вже сфор-

мовано перелік навчальних дисциплін, які готуватимуть такого вчителя. Проте нам ще треба адаптувати зміст цих дисциплін до вимог підготовки фахівців певного профілю, щоб не викладати той чи інший предмет однаково майбутньому інженерові й майбутньому філологові. Особливу, сказати б, *подвійну увагу слід приділити підвищенню рівня мовної освіти майбутнього педагога*. Учителя, як ніхто інший, повинен мати високий рівень усного й писемного мовлення, незалежно від своєї предметної спеціалізації. Українська мова на всіх педагогічних спеціальностях має вивчатися в більших обсягах із обов'язковим запровадженням державної атестації. *Більшої уваги потребує й вивчення іноземних мов у вищій школі*, оскільки високий рівень знання педагогами світових мов дозволить нам активніше спілкуватися зі світом — запозичувати зарубіжний досвід і пропагувати національні освітянські надбання.

## ГОЛОВНА МЕТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Загалом можна сказати, що головна мета педагогічної освіти — це формування вчителя як фахівця і як людини високої культури, що зможе здійснювати особистий позитивний вплив на індивідуальність учнів. Чи не найкраще сучасний ідеал учителя можна виразити словами зі *статуту Луцької школи*, який датується ще 1624 роком: *“Учитель має бути благочестивим, розсудливим, смиренномудрим, лагідним, стриманим, не п'яниця, не блудник, не хабарник, не глумливим, стриманим, не сміхотворець, не лихослов, не чародій, не басносказатель, не посібник ересей, але прихильник благочестя, в усьому являючи собою взірць добрих дій. Взнявши ввірену йому дитину, повинен дбайливо навчати її корисних наук. За неслухняність — карати, але не по-тиранськи, а по-наставницьки, не надмірно, а по силах, не з буйством, а лагідно і тихо”*.

Оновлення потребує й система

ППО, основним завданням якої є професійне вдосконалення вчителів і науково-педагогічних працівників, що має виявитися в проведенні для педагогів усіх рівнів — від учителя й директора до методистів і управлінців — курсів, семінарів, конференцій з питань законодавства про освіту, нового змісту середньої освіти, впровадження особистісно-орієнтованих освітніх технологій та інформатизації навчально-виховного процесу. Провідними рисами системи ППО мають стати децентралізованість, багатоваріантність програм підвищення кваліфікації педагогів, мобільність у пристосуванні до потреб і рівня учителів, присутність для кожного освітянина. Вагою в цих процесах має стати співпраця університетів і закладів ППО, без розмежувань теорії і практики.

Одним зі шляхів модернізації навчального процесу у ВНЗ має стати *впровадження кредитно-модульної системи одержання освіти*. Цей експеримент привернув увагу освітян, він має великі перспективи й потребує долучення до його розгортання більшої кількості вищих шкіл.

*МОНУ завершено підготовку декларації подання заявки на приєднання України до Болонського процесу*. На загальнодержавному рівні задля цього здійснюватиметься чимало заходів; насамперед це створення урядової міжгалузевої комісії щодо входження України до Болонського процесу. Слід пожвавити участь наших університетів у реалізації міжнародних проєктів, аби вони створювали позитивний імідж України за кордоном. 18 вересня 2004 року ряд ректорів українських ВНЗ підписали в Болоньї *“Велику хартію університетів”*. Надалі одним із суттєвих критеріїв оцінки університетів буде характер їхніх взаємозв'язків із навчальними закладами Європи і світу, що допоможе нам досягти привабливості професійної вищої освіти і цим виконати одне з важливих завдань Болонського процесу. **Також працюємо й у напрямі збільшення державної підтримки освітньої сфери, передуєм щодо підвищення соціального**

статусу та поліпшення матеріального забезпечення освіти. Це допоможе певною мірою використати потенціал нашої педагогічної освіти, розв'язати кадрову проблему (а на початок нинішнього навчального року, слід сказати, *школі бракувало 1 600 вчителів*). Особливо остання проблема викликає занепокоєння: високий відсоток педагогів пенсійного й передпенсійного віку, брак кадрів у профтехосвіті і низький освітній рівень тих, що є, неефективне використання випускників закладів педосвіти, несумлінна робота органів управління освіти щодо кадрового забезпечення, а найголовніше — *низька якість професійного відбору педагогічної молоді*. Аби якісно вирішити кадрове питання, слід визначити об'єктивну потребу в педагогічних працівниках на рівні школи, району, області, держави, **практикувати підготовку фахівців за держзамовленням**

на основі трибічної угоди “ВНЗ — працедавець — суб'єкт навчання”, **впровадити цільовий прийом сільської молоді** на відповідні спеціальності, удосконалити систему профвідбору молоді, схильної до вчительської праці, розширити мережу закладів та врівноважити форми довузівської роботи, створити систему працевлаштування випускників закладів педагогічної освіти і повернутися до практики їх державного розподілу.

Підсумовуючи, зазначу, що *всі сучасні проблеми педагогічної освіти органічно взаємопов'язані*, оскільки йдеться про досягнення єдиної мети — підвищення якості національної освіти та забезпечення підготовки людини до життя в ХХІ ст. **Треба тільки якнайточніше вивірити головні напрями змін, які здійснюватимуться в педагогічній освіті найближчим часом.**



## ЯКОГО ФАХІВЦЯ МИ МАЄМО ГОТУВАТИ

Перед безпосереднім оновленням системи підготовки вчителя дуже важливо з'ясувати, — якого саме фахівця ми маємо готувати. Як на мене, це повинен бути вчитель, який був би гнучким до сприйняття суспільних

подій, мав би певний універсальний обсяг знань і вмінь, які б використовував у своїй професійній діяльності, був би готовим самостійно оновлюва-

### Олексій ЧЕБИКІН

Ректор Південно-українського університету, академік АПН України



**На фото:** біля першого в Україні пам'ятника вчительці (на подвір'ї Харківського НПУ ім. Г.С. Сковороди) учасники наради, серед яких Людмила Белова, начальник Харківського обласного управління освіти і науки, Віктор Андрущенко, ректор НПУ ім. М.П. Драгоманова та Олексій Чебикін (на передньому плані).

ти ці знання. Для якісної підготовки такого вчителя слід змінити її концепцію в трьох напрямках: переорієнтувати систему педагогічної освіти з підготовки вчителя-передавача інформації на підготовку вчителя-розробника певної навчальної діяльності, вчителя-новатора, який би міг продукувати авторські систе-

ми організації навчально-виховної діяльності та інноваційні технології; переорієнтувати підготовку вчителя на підготовку його як організатора спільної діяльності учнів у колективі; переорієнтування мислення педагога з емпіричного на професійно-педагогічне, теоретичне, прогностичне, творче...

## ПОЖВАВИМО ВЗАЄМОДІЮ СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Зміни в освітній системі вимагають зблизити рівень підготовки фахівців у класичних і педагогічних університетах, а саме: у педагогічних ВНЗ слід посилити фундаментальну підготовку, а в класичних — психолого-педагогічну й методичну. Уважаю доцільним пожвавити взаємодію середньої та вищої шкіл, уможливити участь учнів у розвитку політики освіти та підготовці вчителів.

Нам не бракує досвіду, нам не бракує методичних розробок, кваліфікованих кадрів чи бажання працювати, але *гальмує роботу неузгодженість на різних рівнях освітньої системи таких ключових проблем, як модель сучасного педагога та місце класичного університету в педагогічній підготовці кадрів*. Слід чіткіше визначити модель сучасного педагога і вимоги до його освітніх компетентностей, розмежувати завдання класичного і педагогічного університету, їх місця в підготовці та підвищенні кваліфікації педагогічних праців-

ників. Ці питання слід відобразити в концептуальних засадах педагогічної освіти в Україні. У моделі сучасного педагога неодмінно слід урахувати кілька важливих якостей: уміння аналізувати реальний багатовимірний педагогічний простір різного рівня (клас, школа, район, область, держава) та аналізувати наслідки педагогічної діяльності в майбутньому. Безпосереднім підґрунтям на шляху до набуття вказаних умінь є такі чинники педагогічної майстерності: освітянська компетенція як розширена сукупність причетних додаткових до спеціальних предметів знань і продуктивність як здатність розробляти і впроваджувати в практику педагогічної діяльності нові навчальні проекти, соціально-педагогічні винаходи та організаційні інновації. **Педагог нового типу повинен входити у шкільне буття з настановами, не тільки на достатньому професійному рівні виконувати вимоги традиційної школи, але й проектувати новий педагогічний простір на своїй ділянці роботи.**

### Віль БАКІРОВ

Ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна\*

\* У 2005 році Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна відзначив своє 200-річчя, як і педагогічний



## ОПТИМАЛЬНИЙ ШЛЯХ ЗБЛИЖЕННЯ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ В ОСВІТІ

Зміст педагогічної освіти слід модернізувати, враховуючи такі чинники, як значне розширення функцій роботи вчителя та розрив між фундаментальною і практичною підготовкою педагогічних працівників. Дані сучасних досліджень показують, що труднощі молодих учителів пов'язані саме з їхньою педагогічною неготовністю до фахової діяльності, а саме: до організації індивідуальної роботи, вирішення конфліктів, проведення виховних заходів, розгортання роботи з батьками та ін. Молоді педагоги не володіють діагностичними вміннями, без чого особистісна зорієнтованість освіти так і залишиться привабливим гаслом і не більше; не освоюють вони, як правило, й інструментарій підтримки й корекції особистісного розвитку дитини. Головним засобом усунення цих та інших недоліків підготовки майбутнього педагога вважаю впровадження кредитно-модульної системи навчання. Але робити це слід із **кількома застереженнями**: треба укрупнити навчальні дисципліни, виробити концептуальні засади впровадження модулів, **зберегти цілісність підготовки**, розробити теорію укладання навчальних планів у нових умовах, одним словом — **спочатку треба ґрунтовно розробити педагогічні засади впровадження кредитно-модульної системи**, а потім братися за її втілення. Хочу привернути увагу й до корекції розумін-

ня особистісно-зорієнтованої освіти: її треба розуміти не тільки як гуманізацію навчальної взаємодії, навчального спілкування, але насамперед як наповнення змісту освіти такими знаннями, що набувають для дитини особистісного сенсу. Наголошую й на потребі корекції педагогічних технологій відповідно до їхніх можливостей впливу на особистість. Дуже часто останнім часом ми говоримо про потреби ширшого впровадження інформаційно-технічних технологій. До цього слід додати важливу вимогу: ці технології слід підпорядковувати єдиній меті — оволодіти вмінням учитися, щоб кожен з випускників міг учитися впродовж усього свого життя; також інформатизація освіти зможе зблизити покоління — учителів і дітей. Виокремити слід і важливе питання підготовки для вищої школи підручників і наукового забезпечення. Особливо останнє — на жаль, чинна освіта недостатньо реагує на зміни, які мають торкнутися освітньої системи; у нас *іще дуже мало системних досліджень, де була б розроблена система методичної, дидактичної, виховної та інших напрямів підготовки*. Також нам слід враховувати, що маємо дуже багато концепцій і положень, але надто мало методичних систем, які на них спираються, конкретних

**Олександра САВЧЕНКО**

Віце-президент АПН України, академік



На фото: О. Савченко серед студентів-сквородинівців



програм, які реалізуватимуть нові педагогічні ідеї. Це і є оптимальний шлях зближення теорії й практики в освіті. Виваженіших підходів потребує й розробка підручників для вищої школи, бо деякі з них хибують своєю академічністю, невідповідністю рівневі роз-

витку студентів, відсутністю структурування тексту та інформаційних орієнтирів у ньому... З другого боку – ці підручники мають допомогти виробити фундаментальну основу знань педагогів, закласти підґрунтя їхнього подальшого фахового розвитку.

## ВІД ОСВІТЯН ЗАЛЕЖИТЬ ДОЛЯ ДЕРЖАВИ

Наші найвищі можновладці мають розуміти, що освіта й наука є головними пріоритетами державного будівництва, бо інакше ці особи просто приречені на політичну загибель. Важливо, щоб вони не тільки це розуміли, але й реалізували в державній політиці ідею підтримки освітньої і наукової сфер. Адже саме

від освітян залежить доля держави, адже саме вони готують фахівців в інших галузях, формують інтелектуальну, моральну й духовну поставу нації. Для піднесення на вищий щабель якості педагогічної освіти слід передовсім удосконалити систему професійного відбору майбутніх педагогів, урізноманітнювати форми довузівської роботи, добираючи із загальної маси тих, хто хоче й зуміє працювати з дітьми, хоч і не має ще

достатньої теоретичної підготовки. Важливим є й піднесення престижу й оплачуваності вчительської праці, що залучатиме до неї найкращих юнаків і дівчат. Так, одна з форм піднесення престижу вчительської праці – збільшення зарплати вчителям, які, на мою думку, мають одержувати найбільшу платню посеред усіх фахівців із вищою освітою, причому – вже у близькій часі. Це й створить умови для прилучення України до Болонського процесу, бо, наприклад, у Росії педагогічні працівники одержують у 4 рази більше, ніж у нас, в Угорщині – у 10 разів, а в США – у 50! Також слід покращити матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу шляхом виділення значно більших коштів. Тобто освітній галузі ми маємо надати справжньої пріоритетності, а не тільки говорити про пріоритетність.

### Костянтин СИТНИК

Голова підкомітету з питань науки та інноваційної діяльності комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, академік Національної Академії наук



На фото:  
(зліва направо)  
І. Прокопенко,  
К. Ситник,  
О. Сидоренко



## ПОСУТНЄ УТОЧНЕННЯ

Задля піднесення престижу вчительської праці в Україні робиться багато, діяльність у цьому напрямі значно інтенсивніша, ніж у деяких високорозвинених країнах, що започатковували

Болонський процес\*. І західні аналітики погоджуються з цим твердженням. Саме тому я й хочу зробити посутнє уточнення: ми не повинні абсолютизувати фінансові чинники, а приділя-

\* У статті М. Степка (див. 6, 2004, с.42) читайте про подробиці щодо Болонського процесу

ти не менше уваги розвитку академічного потенціалу національної освіти. Слід погодитися з вимогою надання ВНЗ зі статусом національних більшої автономності, зокрема й у розподілі коштів. Але не тільки такі зміни наблизять нашу освіту до Болоньї, також нам треба подбати й про приведення у

відповідність до документів Болонського процесу й інших особливостей нашої вищої школи: автономізація студентства, виборність ректорів і обмеженість перебування на ректорській посаді одним роком.

## Михайло СТЕПКО

Заступник міністра освіти і науки МОН України, член-кореспондент АПН, професор



На фото:  
В. Кременюк і  
М. Степко

## ОСНОВА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Нині ми все рідше вживаємо слово “реформа” щодо освітньої галузі, бо чітко усвідомили, що справжнє реформування вимагає значних капіталовкладень. Слід також урахувати, що процес реформування підготовки вчителя потребує уточнення його напрямів: демократизація, гуманізація, фундаменталізація, гуманітаризація, інтернаціоналізація, стандартизація, комп’ютеризація і неперервна освіта. Це і є основа підготовки сучасного вчителя, для якої самої концептуальності замало – їй потрібна педагогічна дія. Важливою складовою педагогічної дії є її неповторність, ексклюзивність. Отже, підготовка вчителів неодмінно має спиратися на індивідуальний підхід, бо не можна посеред маси виплекати особистість. Поки що наша педагогіка не орієнтується на плекання індивідуальності майбутнього вчителя, тому лишається якоюсь примітивною. Ми обов’язково маємо **відродити викладання основ педмайстерності у ВНЗ відповідного профілю**. Цей підрозділ педагогічної науки постав сам в Україні (А. Макарен-

ко), тож кому, як не українцям, його розвивати? *А нині викладання ОПМ у вищих педагогічних школах ледь животіє...* Закладати основи ОПМ треба не в студентів чи навіть абітурієнтів, а в школярів, які обирають педагогічний профіль для навчання. У майбутньому таких дітей слід звільнити від вступних іспитів, замінивши їх на співбесіди за участю директорів тих шкіл, де вони навчалися. Майбутнє – саме за такими змінами. Велику увагу слід приділити плеканню почуттєвої сфери, бо сучасні психологи доходять висновку, що розум – це тільки засіб для того, щоб розвивати, підтримувати почуття. Інструментарій плекання почуттєвої сфери майбутніх учителів може бути найрізноманітнішим, але чільне місце в ньому, на моє переконання, має посісти народна пісня. Скажімо, у суперрозвиненій та технологізованій Японії вступити на навчання до вищої школи не зможеш, якщо не знаєш **300 народних пісень!**

## Іван ЗЯЗЮН

Директор Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, академік АПН



## ПОТРІБЕН “ЗАКОН ПРО ВЧИТЕЛІВ”

Головним у вдосконаленні системи фахової підготовки вчителів вважаю поліпшення якості відбору молоді при вступі на навчання до вищих педагогічних шкіл. Нам належить усіх тих юнаків і дівчат, які свідомо, за покликом серця обирають учительську стежину, вже з перших днів оточити потрібною увагою, аби не розвіявся, не послабився їхній інтерес до вчительської праці. Не маємо послаблювати нашу увагу до педагогічної молоді й при розподілі, працевлаштуванні – слід виробити систему гарантій для випускників педагогічних ВНЗ, яка б допомагала їм одержати хороші умови для роботи. Також слід розробити й впровадити систему

кредитів, які робитимуть вільним доступ до якісної освіти для всіх; цей підхід, гадаю, допоможе усунути кадрову проблему в освіті. З усіх почутих нині рекомендацій ледь чи не про кожну можемо сказати: у нашому університеті це вже реалізується. Це і поглиблення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів, збільшення обсягів практики та ін. А додатково пропоную на державному рівні вдосконалити “Закон про освіту” й розробити “Закон про вчителів”, бо саме з учителя починається школа, на ньому вона й тримається, він є головною дією, рушійною силою освіти, від нього й залежить процес її оновлення. *Тож любимо вчителя, поважаймо вчителя, піднесімо його роль у суспільстві на найвищу висоту!*

### Іван ПРОКОПЕНКО

Ректор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди



## ВИРІШУЄМО ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ВСІМ СУСПІЛЬСТВОМ

Проблеми освіти, школи – це проблеми всього суспільства в цілому, тож вирішувати їх треба всім суспільством. Поза збільшенням коштів на освіту з держбюджету нам слід активніше використовувати кошти спонсорів, з яких формуватимуться благодійні освітні фонди на рівні шкільних округів. Кошти з цих фондів залучатимуться на підтримку молодих фахівців, забезпечення їм соціальних умов у потрібному обсязі. Доцільною вважаю практику вручення дипломів про ви-

щу педагогічну освіту не після засвоєння студентами певного теоретичного курсу, а після того, як він відпрацює рік чи два у школі й стане справжнім учителем. Така практика відтратить від педагогічних ВНЗ “мисливців за дипломами”, а також допоможе молодому фахівцеві на період професійної адаптації зберегти зв'язок зі своїм ВНЗ. Корисним слід визнати й проведення семінарів для молодих учителів, на яких розгортаються методичний і психологічний блоки, майстер-класів досвідчених учителів, які працюватимуть у штаті педуніверситетів як сумісники. Ми має-

### Володимир КАВАЛЕРОВ

Директор Одеського інституту післядипломної педагогічної освіти

мо також збільшувати роль та обсяги діяльності закладів ППО як регіональних науково-методичних центрів, на які покладено забезпечення підтримки та розвитку фахової майстерності вчителів. Самий процес ППО слід варіювати: дистанційні та індивідуальні форми, використання мережі Інтернету, консультативна допомога; цікавою є й форма проведення змагань у пресі між школярами, що дуже впливає на фахове самовдосконалення вчителів.

Великі перспективи має створення умов для оприлюднення педагогами власних методичних надбань через систему книговидавання. Але найважливішою, певно, є розробка схеми загального планування методичної роботи, на яку спирається вся система ППО й у якій представлено кожен з ланок освітньої системи – від інститутів ППО до шкільних методоб'єднань. Згадані новації нині успішно реалізуються в освітній системі Одещини.



## ДОСКОНАЛА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА – ЗАПОРУКА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Головна запорука ефективного реформування освітньої системи України, зокрема й системи вищої педагогічної освіти, – досконала нормативна законодавча база, яка регулюватиме всі напрями, всі аспекти цього процесу. Вагоме місце в удосконаленні педосвіти має посісти взаємодія між ВНЗ відповідного профілю. Хочу привернути увагу загалу до можливості одночасного вступу абітурієнта до кількох ВНЗ, зокрема й до педуніверситетів, що знижує

престиж учительської праці, бо часто абітурієнти обирають педагогічну освіту як “запасний варіант”. Удосконалення потребує система пільг для вступників на педспеціальності, перелік послуг і плати за них, що пов'язані з педосвітою (це один зі шляхів), збільшення фінансових надходжень до бюджетів ВНЗ, що сприятиме розвитку їхньої матеріальної бази.

### Юрій БЕЛЯЄВ

Ректор Херсонського державного педагогічного університету

## ПРОГРАМА “УЧИТЕЛЬ КИЇВЩИНИ”

Відомо, що забезпечити потрібну якість підготовки випускників можна лише маючи підготовленого вступника. Прийнято програму “Учитель Київщини” на період до 2012 р. Тепер майже третину вступників до педуніверситету становлять випускники шкіл столичної області, які закінчили університет майбутнього вчителя. Наслідком стала

помітна стабілізація кадрового складу області.

Назріла потреба узгодити стандарти середньої і вищої освіти.

Педагогічні ВНЗ повинні наблизити теоретичну і практичну підготовку вчителя до школи. Є певний досвід нашого уні-

### Віктор КОЦУР

Ректор Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Про  
фундаментальну  
підготовку вчителя  
докладніше  
на с. 83

верситету в поліпшенні якості готовності студентів до своєї практичної діяльності через класи-лабораторії в рамках навчально-виховного комплексу “університет-школа”. Університет, вклавши кошти в такі класи-лабораторії, не тільки підвищує якість своїх освітніх послуг, а й створює кращі умови для навчання як учня, так і студента-практиканта, бо аудиторії обладнано за останніми досягненнями техніки.

Хочу зазначити, що учасники Болонського процесу слугують нам прикладом щодо надання системі вищої освіти національного характеру. Національний характер нашої вищої школи значною мірою визначається тим, що вона напов-

нюється випускниками шкіл із сільської місцевості, де зберігається національний колорит, неординарність, самобутність українського народу. Готуючи вчителів для малокомплектної сільської школи, ми надаємо студенту доступ до різних освітніх програм, можливість багатoproфільного навчання, розвивати знання, використовувати інформаційні технології тощо.

Важливо відмітити принципову відмінність педагогічної освіти від усіх інших різновидів освіти: навчити умінню вчити інших. Якщо це так, то педагогічну освіту треба зробити професійно вищою і через неї здійснювати підготовку викладацького складу для вищої школи.

## КАДРИ – ПРОБЛЕМА №1

Доволі часто чуємо, що ми відстали за багатьма параметрами від європейських університетів. Хоча сказати, що за загальним технічним оснащенням, що використовується у навчальному та науковому процесі ВНЗу, за естетикою оформлення наших комп'ютерних комп-

плексів ми сьогодні можемо “дати фору” будь-якому західному університету. До нас приїжджають із Польщі, Німеччини, Канади, багатьох інших країн і кажуть: “У нас такого немає”. Через те не можна говорити, що ми відстали. Найголовніше – як це ми використовуємо.

Перша проблема – кадри. Ми порахували, що сьо-

годні, якщо йти навіть не за європейськими стандартами, а за тими коефіцієнтами, які доведено в нас, треба тільки на 1-му курсі 50 додаткових ставок викладачів – це якщо серйозно працювати в індивідуальному варіанті і т.д.

Треба ставити питання й про підготовку фахівців. Скільки відсотків має бути магістрів із випускників бакалаврату? У нас сьогодні це не відпрацьовано. І велике нещастя полягає в тому, що ми не знаємо, що буде через 2-3 роки з тим, хто пішов на спеціаліста, а завтра буде вимагати диплом магістра.

Друга – проблема комп'ютеризації. Комп'ютерні класи – в кожному університеті. Створюються по 5-

### Володимир КРАВЕЦЬ

Ректор Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

10 на рік. Це додаткові витрати електроенергії, можливість та необхідність роботи в 2 зміни... Це додат-

кові ліміти, знову ж такі ставки. Хто це все буде вирішувати? Ці питання, на жаль, не вирішуються.

## АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЦППО

Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти — основний науковий та науково-методичний контролюючий центр у системі ППО, об'єктами координації якого (практично на базі всіх обласних інститутів післядипломної освіти) є зміст і структура навчальних планів, науково-методичне забезпечення та наукові досягнення в галузі ППО. Головне завдання ЦППО — реалізація компенсаторних функцій освіти, що забезпечує ліквідацію прогалів у базовій професійній освіті та задовольняє освітні потреби педагогів. Це завдання набагато складніше, ніж вузівське, бо забезпечує перепідготовку та спеціалізацію, розширення профілю та підвищення кваліфікації, стажування, аспірантуру та докторантуру і вимагає від науково-педагогічних працівників ВНЗ ППО більших зусиль. Порівняно з системою вищої освіти — це структура, мобільніша щодо внесення змін у зміст навчання відповідно до соціально-економічних і технологічних умов; міцніша у зв'язках із практикою; складніша з огляду на високпрофесійний, висококваліфікований контингент слухачів.

Незважаючи на складний економічний стан у державі, нам вдалося створити гнучку систему підви-

щення кваліфікації із застосуванням таких нових форм навчання, як дистанційна і модульна; у системі діють диференційовані за рівнем професійної компетентності педагогів навчальні плани та програми, що мають, відповідно, інваріантні та варіативні складові.

Підвищилася оплата праці працівників науково-педагогічних інститутів — не лише із бюджету країни, а й за рахунок розгорнутих партнерських стосунків і залучення різного роду інвестицій.

Головним чинником позитивних зрушень у системі ППО вважаємо вибір стратегії інноваційного розвитку освіти. Ми утверджуємо не лише самодостатність організації, а й її випереджальний інноваційний характер.

Так, система ППО є самодостатньою. Проте вона потребує постійної підтримки з боку як наукових, так і адміністративних органів управління освітою. Ми вдячні всім присутнім представникам Академії педагогічних наук України, які підтримують Центральний інститут ППО передусім як свій структурний компонент і надають можливості для нарощення наукових здобутків у галузі післядипломної педагогічної освіти.

### Лідія ДАНИЛЕНКО

Проректор з науково-методичної роботи та міжнародних зв'язків ЦППО, кандидат педагогічних наук



## **Учасники наради ректорів звернулися із запитаннями до працівників МОНУ. Пропонуємо читачам ознайомитися з відповідями на них!**



**– Як МОН враховує критичні зауваги щодо невиправдано великої кількості документів, які вимагають під час ліцензування?**

Міністерство планує поставити вимоги до формальних аспектів, які супроводжують процес відкриття нових спеціальностей у ВНЗ та їх акредитації. Ми розширюємо роль думки органів студентського самоврядування щодо ліцензування й акредитації ВНЗ, які мають статус наці-

ональних і четвертий рівень акредитації за державної форми власності. Що ж до решти ВНЗ, то ми не вважаємо за потрібне зменшувати кількість документів (тобто певних формалізованих вимог), оскільки в такому випадку нам важко буде впорядкувати освітню систему держави.



**– Чи мають реальні шанси на справжню незалежність ВНЗ України, особливо ж коли йдеться про незалежність від непрофесійного і часом свавільного контролю фінансових чиновників?**

Така незалежність буде не зайвою і для самого Міністерства освіти і науки, бо дуже часто ми не можемо проводити власну політику без озирання на контролюючі органи, як, скажімо, у випадку з відкриттям комп'ютерних класів у школах деяких райцентрів, в педучилищах та інших закладах, що було оголошено нецільовим використанням коштів. Сподіваємося, що зуміємо домогтися певних

зрушень у цьому напрямі. Плануємо надання з наступного календарного року автономії закладам вищої школи у витраті виділених коштів, а саме: надаватиметься певна сума, якою ВНЗ розпоряджатиметься відповідно до своїх потреб – на стипендію, зарплату, сплату комунальних послуг тощо. Але, водночас, розумного використання автономії ще треба вчитися, зокрема й автономії фінансової.

На запитання редактора журналу чому не функціонує програма "Вчитель" відповів Микола Михайліченко, начальник управління МОН (на фото перший зліва): "Відсутність фінансування – найголовніша причина. Додам, що ця програма вистраждана директором департаменту вищої освіти Ярославом Болюбашем. Зараз вона переживає друге "народження", бо сподіваємось на її фінансування цього року".

**– Як фінансуватиметься оформлення студентської документації (тобто квитків, проїзних, дипломів тощо) – власним коштом чи коштом держави?**

Студентські квитки видаватимуться коштом держави – і для першокурсників, і для студентів інших курсів. Щодо проїзних квитків для нашого студентства ціною в 4 гривні, то залізниця часом завищує ціну на такі квитки і тому нам бракує виділених кош-

тів. Тож у наших планах – введення квитків зі штрих-кодами, які допоможуть встановити чітку звітність і за рахунок цього заощадити значні кошти, що їх можна буде перекинути на виготовлення цих та інших документів, як, скажімо, дипломом європейського зразка.

## – Як МОН України організовує моніторинг якості вищої освіти?

Ми плануємо зруйнувати хибну схему “периферія – столиця” у визначенні якості роботи наших ВНЗ. В умовах глобалізації сучасних інформаційних потоків так звані “периферійні вищі школи”, у яких професійно й сумлінно працюють ректори, вже давно обігнали якістю й обсягами своєї діяльності ті столичні ВНЗ, у яких керівництво й викладацький колектив “спочивають на лаврах” свого столичного престижу. Ми запровадили чітку систему рейтингової оцінки вищих шкіл за напрямками. Плануємо й надалі розробляти систему моніторингу якості освіти у вищій (як, до речі, й у середній) школі; це наше завдання на найближчі часи. Складовою частиною цілісної системи моніторингу якості освіти є **впровадження незалежного тестування**. У цьому напрямі плануємо створити загальнонаціональний та ряд регіональних центрів. Через кілька років **усі випускники школи**, а саме в **2009 році**, **пройдуть це тестування**. Це буде потужний, ефективний механізм для оцінювання освіти в цілому, зокрема роботи школи, вчителя. І кожен із тих, хто працює в освітній системі, зможе за результатами незалежного тестування побачити якість своєї праці. Такий підхід дозволить побачити **реальний стан освіти, реальний статус кожного конкретного навчального закладу і, зокрема, визначити справжню периферійність кожного конкретного ВНЗ** – не за місцем його географічного розташування, а за **розташуванням у загальнонаціональному рейтингу вищих шкіл**.

Розробляються документи про атестацію, які орієнтуватимуть тих, хто здійснює контроль за якістю освіти, в головних напрямках їхньої діяльності. Перебіг атестації МОН намагається переспрямувати з аналізу процесу (який план написано, скільки заходів проведено і под.) на аналіз результату (як діти засвоїли матеріал). Такий підхід допоможе з’ясувати

причини низької якості освіти й усунути їх – піднести кваліфікацію вчителя, краще організувати систему управління на рівні школи, району, області тощо. Отже, ми маємо оцінювати не процес, а результат освітньої діяльності.

Центр створення комп’ютерних підручників, очолюваний Валерієм Самсоновим, уже розпочав свою роботу. Надалі такі центри відкриватимуться й у регіонах. Органи державного управління забезпечують ці центри копіювальною технікою, а центри поширюють свою продукцію у школах.

Практичних психологів прийматимуть на роботу, хоч як це дивно звучить, не директори; не директори й контролюють якість їхньої роботи. МОН намагається впорядкувати на рівні нормативної бази діяльність психологічної служби школи. У планах МОНУ – встановлення статусу педагогічних працівників для шкільних психологів (як і для бібліотекарів та методистів).

У зв’язку з тим, що розроблено новий навчальний план, управління змісту освіти МОН відпрацьовує програми з кожного предмета шкільного курсу. Ці програми буде видано так, щоб учитель міг їх використати як календарний план.

Затримка з виплатою зарплат пояснюється прорахунками, недоліками в роботі місцевої влади – МОН тут ні до чого. Наприклад, у Києві бюджет постійно поновлюється і, відповідно, освітяни вчасно одержують зарплату, є змога виплачувати премії, доплати на оздоровлення. Якщо ми одержуємо інформацію про зволікання з виплатою платні педагогічним працівникам у котрійсь із областей, то виходимо на Кабмін із проханням дотувати ці виплати. Інших важелів впливу ми не маємо. У “Законі про освіту” ми передбачили однаковий рівень зарплат освітянам по всій Україні і

## ФОТОРЕПОРТАЖ ПРО ЗУСТРІЧ-НАРАДУ РЕКТОРІВ У ХАРКОВІ



**Іван Прокопенко**, ректор Харківського національного університету ім. Г.С. Сковороди. Минулого року університет святкував своє 200-ліття. (Про це на 4-ій стор. обкладинки)

Болонський процес, зміни в професійній підготовці учителя – у центрі уваги учасників наради, яка 29-30 вересня року відбулася у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди.



Ректори ВНЗ – учасники наради



Президія



**Олександра Савченко** (віце-президент АПН), **Ярослав Болюбаш** (начальник департаменту вищої освіти МОНУ), **Василь Кремень** (Президент АПН України) серед студентів-сковородинців



О. Савченко



В. Кремень, К. Ситник



Учасники наради біля першого в Україні пам'ятника учительці

своєчасність її сплачування. МОН пропонував встановлювати виплати зарплати освітянам з державного бюджету, а не з місцевих, але ця пропозиція не пройшла.

## ЗВЕРНЕННЯ ДО ДИРЕКТОРІВ – ЧИТАЧІВ ЖУРНАЛУ

*У нашій освіті великі перспективи, зумовлені важливістю і зростанням цінності педагогічної освіти, існуванням потужних педагогічних університетів, побільшенням уваги з боку громадськості та державних структур до питань освіти. **Насамперед треба вирішити два питання.***

*Перше:* ми маємо домогтися абсолютної пріоритетності освіти в громадській думці для суспільного розвитку – це і виділення коштів з бюджету, і забезпечення іншими ресурсами, і державна підтримка освітніх ініціатив, і все інше. Отже належне матеріальне забезпечення освітньої сфери як пріоритетної в державному будівництві. *Друге:* якісна підготовка вчителя, від чого залежатиме доля нових поколінь і всього народу, всієї країни в цілому. Реалізація цих завдань – це основа успішності освітньої системи на міському, районному, обласному й загальнодержавному рівнях.

*Освітнянським керівникам бракує ініціативності та сміливості в реалізації ініціатив, спрямованих на користь дитині, вчителю. І тільки у крайніх випадках їм слід звертатися за роз'ясненнями до вищих інстанцій, зокрема й у міністерство. **Тож, шановні директори шкіл, ліцеїв, гімназій, будьте самостійнішими!** Це допоможе вам якісно й повно виконувати свою найголовнішу функцію – забезпечення життєдіяльності закладу. **Успіхів вам!***

## ПРОГРАМА „ШКІЛЬНИЙ АВТОБУС” У РЕГІОНАХ: ПРО ШКІЛЬНИЙ АВТОБУС І НЕ ТІЛЬКИ...

*Харківська облдержадміністрація організувала урочистий захід, присвячений передачі шкільних автобусів трьом школам. На цьому заході була присутньою головний редактор нашого журналу Ольга Виговська, яка звернулася до учасників самого дійства з кількома запитаннями.*

**Іван ДРОНЕНКО**, начальник відділу освіти Кичівського району Харківської області.

**Які почування наповнюють Ваше серце у зв'язку зі святом, у зв'язку з дарунком?**

Радість і задоволення. Ми дуже вдячні Харківській облдержадміністрації за цей щедрий дарунок і сподіваємося, що ним започаткується подальша якісна реалізація програми „Шкільний автобус”. Подарований автобус – перший у нашому районі; загалом у нас навчається 3340 дітей, з них 973 потребують підвезення. За результатами огляду підготовки шкіл області до нового

навчального року наш район посів друге місце, тому автобус було виділено саме нам.

**Чи допоможе виділений автобус розв'язати всі проблеми перевезення дітей, які постають перед школами району?**

На жаль, ні. Але сподіваємося, що програма „Шкільний автобус” реалізуватиметься й далі і ми одержимо ще кілька машин. Цей автобус передано до Павлівської ЗОШ І-ІІ ступенів, оскільки саме вона потребує його найбільше.

**Людмила КУРІННА**, директор Павлівської ЗОШ І-ІІ ступенів.

**Як плануєте використати подарований автобус?**

Найперше – для підвезення школярів, адже до нашої школи ходять діти з трьох сусідніх сіл, долаючи великі відстані при цьому; коли на вулиці негода – дощ, сніг, мороз, їм дуже важко дістатися школи, до того ж у дорозі вони втомлюються, застуджуються, що не може не позначитися на якості навчально-виховного процесу школи. Тепер задоволені всі – і діти, і їхні батьки, і, звичайно ж, ми, педагоги. Загалом підвезення у нашій школі потребують тридцятьоро дітей, тож, зрозуміло, цей автобус нам був дуже потрібен!

**Які ще проблеми ставлять перед Вами та очолюваним Вами колективом педагогічні будні і як Ви вирішуєте ці проблеми?**

Насамперед слід піднести матеріальну базу школи – це зацікавить навчанням школярів, зміцнить їхню підготовку, змінить саме ставлення до освітньої діяльності. Потребує змін і статус учителя в суспільстві – його платня, пільгове забезпечення, створення належних умов для праці. Хоча батьки наших вихованців шанують учительську працю й сільська громада чим може допомагає нам, проте за нинішніх умов – цього вже замало; змі-

нювати треба державне ставлення до вчителя та школи. Тільки такі зміни вирішать кадрові проблеми сільської школи.

**Чи не доцільною була б комплексна програма „Сільський учитель”?**

Так, гадаю, проблеми сільської школи можна буде вирішити в такий спосіб.



**Тетяна МИХАСЬКОВА**, директор Коп'янської школи-інтернату для дітей сиріт.

**Чим допоможе Вашій школі цей гарний подарунок – новий автобус?**

Цей подарунок допоможе нам вирішити багато організаційних проблем – за його допомогою ми зможемо забезпечити активнішу участь наших дітей у різноманітних змаганнях, конкурсах, олімпіадах, ярмарках, оглядах творчості та

**Сергій ЛОБАС**, голова Первомайської районної держадміністрації.

**Як Ви плануєте використовувати подарований автобус – він обслуговуватиме потреби однієї школи чи всього району?**

Для розв'язання всіх транспортних проблем району одного автобуса замало, він довозитиме учнів однієї школи – Біляєвської. Передаємо цей автобус саме туди, бо в цій школі навчаються діти трьох населених пунктів, задля чого вони змушені долати відстань у 10-12 кілометрів. Наявність при школах автобусів посприяє також ширшій реалізації екскурсійних програм у районі. Хочу висловити подяку обласній держадміністрації, урядові, Міністерству освіти й науки України за те, що не полишають сільську школу сам-на-сам із її проблемами і подають їй велику допомогу. Приміром, тільки цього року на ремонт шкіл нашого району було виділено 150 тисяч гривень, обладнано додатково 2 комп'ютерні класи, всі 22

інших районних й обласних заходах.

Також плануємо за допомогою цього автобуса частіше возити дітей на відпочинки, на різноманітні екскурсії тощо. Раніше в таких випадках ми змушені були вдаватися по допомогу до спонсорів, тепер однією проблемою у нас поменшало.

школи підключено до мережі Інтернету, робиться й багато чого іншого.

**Чи постають перед Вами кадрові проблеми і як Ви їх вирішуєте?**

Кадрові проблеми у нас відчуваються доволі гостро – це стосується вчителів іноземних мов, історії та інших предметів, потерпають найбільше саме сільські школи. Вирішувати всі кадрові проблеми намагаємося власними силами – цьогоріч дали направлення тридцятьом особам із нашого району на навчання в Харківському педагогічному університеті ім. Г. Сковороди. Загалом у нашому районі працює 270 учителів, 220 з них закінчили саме цей заклад; ці фахівці вирізняються глибокими академічними знаннями, високою професійною підготовкою, умінням працювати з дітьми. Сподіваюся, що й надалі даватимемо місця для таких учителів.

**Петро ПЕРО**, начальник Первомайського районного відділу освіти.

**Журнал „Директор школи, ліцею, гімназії” є науково-практичним виданням для керівників шкіл. Своє зусилля редакція журналу спрямовує на виторення в Україні цілісного освітнього простору, де відбувається циркулювання найсучасніших і найперспективніших педагогічних ідей. Чи передплачують директори шкіл Вашого району наш журнал? Чи допомагаємо ми своєю працею Вам?**



Так, Ваше цікаве й дуже корисне видання одержує кожен із 22-х директорів шкіл Первомайського району. На це ми централізовано виділяємо кошти, які є захищеними, тобто не можуть спрямовуватися ні на що інше. Творчі здобутки дописувачів Вашого видання збагачують освітян – як учителів, так і керівників шкіл. Правда, надто мало на сторінках журналу порушується проблем сьогоденного буття сільської школи, адже порівняно з міською школою вона має свою специфіку. Також треба зважити на те, що сільська школа є коліскою України, хоч самі умови її існування набагато складніші порівняно зі школами у великих містах.

Сподіваюся, що саме Ви станете нашим автором і висвітлите власний досвід налагодження та якісного функціонування мережі сільських шкіл всього району!

**Ось так разом і допоможемо колегам із сільських шкіл!**



# ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

*Світ, у якому доведеться жити нашим дітям, змінюється у чотири рази швидше, ніж наші школи*

*“До дітей слід ставитися з повагою”*

Ювенал

*“Maxima deletur puero reventia”*

Luven. Sat, XIV, 47





# ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ: НАУКОВИЙ ПОГЛЯД



**Сергій  
МАКСИМЕНКО**

Директор інституту психології АПН України, академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології, академік АПН України

**П**роблема особистості у психологічній науці є найдавнішою і надзвичайно молодю водночас. Вона, справді, почала цікавити науковців віддавна – як тільки оформилася психологія в самостійну галузь знань, а з огляду на динамічність особистісних процесів, з огляду на те, що психологічні особливості дітей різних епох докорінно відрізняються, постає потреба вивчати, досліджувати цілком новий об'єкт. Саме тому предмет наукового дослідження психології особистості являє собою унікальну й цілісну, різнобарвну й фундаментальну єдність.

На превеликий жаль, *сучасна психологічна наука не має провідного дослідницького методу*, що був би адекватним такому специфічному предметові.

Метод виступає центральною ланкою всієї проблеми психології особистості, тільки є не лише засобом отримання наукових емпіричних фактів, а є й засобом втілення наукового знання, способом його існування, зберігання. У широкому значенні ми розглядаємо метод як теоретично оформлений засіб, водночас – як результат специфічно-

го опредметнення ідей і уявлення дослідника про предмет вивчення. *Як же ми розуміємо саму психологію особистості і яке даємо їй визначення?* На нашу думку, **особистість – це нова соціокультурна форма існування психіки людини**, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності й поведінки, має унікальний і неповторний внутрішній світ.

## ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ГЕНЕТИЧНИЙ МЕТОД

Він не може використовуватися для дослідження особистості як єдиний і цілком задовільний, але результати, отримані завдяки його застосуванню, дозволяють розглядати його як концептуальне підґрунтя створення методу вивчення особистості. Цей метод не може вповні охопити особистість як цілісність, бо він не є сумою окремих частин. *Цілісність*, яка присутня в цій особистості, щоразу стратифікується відповідно до конкретної частини, *залишаючись при цьому рівною собі*. У цьому сенсі експериментально-генетичний метод є типовим способом дослідження особистості, хоч і спрямований на те, щоб встановити, як ця цілісність знову залиша-

Статтю підготовлено **О. Виговською** за матеріалами виступу на Колегії АПН

ється за дужками, і дослідник має добувати її у власному мисленні, виходячи з конкретних і часткових результатів. *Різниця об'єктів вивчення зумовлює різну логіку розгортання і технологію використання експериментально-генетичного методу і генетико-моделюючого.* Насправді виходить так, що **кожен дослідник рухається не в полі розвитку об'єкта, а у своєму — дослідницькому. У методологічному плані це є хибним, а в методичному — неприпустимим.**

Експериментально-генетичний метод реалізує проектування навчання і досліджує формування вищих психічних функцій.

Він виокремлює генетичну вихідну одиницю з тієї чи іншої науки, навколо якої розгортається побудова навчального предмета, — галузь навчального предмета. Ці предмети будуються у вигляді навчальних завдань, і таким чином саме конструювання змісту виступає одночасно і специфічним проектом, і реалізацією тих новоутворень, які притаманні у вигляді потенцій самому індивіду. *Що ж стосується генетико-моделюючого методу, то він має на меті вивчення самої цілісної особистості, що саморозвивається.* У зв'язку з цим виникла потреба пошуку одиниць іншої природи і було встановлено, що *такою є потреба як суперечлива вихідна єдність біологічного і соціального, яка зумовлює існування особистості.* Коли говоримо про особистість, то констатуємо, що вона — надзвичайно рухлива і єдина у світі істота, здатна до саморозвитку, а генетичною вихідною одиницею, яка конституює особистість, виступає потреба.

## ЩО ТАКЕ НУЖДА?

Це своєрідний попередник чи провісник потреби, інформаційна енергетична властивість людини, яка здатна до експансії життя в онто-

філогенезі; це все забезпечує від початку те, що вона здатна стати особистістю. Тому в побудові методу відбито природу існування цього об'єкта вивчення, самомоделювання (креативність), єдність біологічного і соціального, неможливість отримання кінцевих емпіричних показників, особливо щодо внутрішнього світу людини (рефлексивний релятивізм як такий), технологія методу, принцип єдності генетичної та експериментальної лінії розвитку — передбачає проведення дослідження в максимально природних умовах існування особистості та створення актуального простору реалізації нею численних можливостей моделювання власного розвитку і, врешті-решт, існування.

Жива істота, яка зароджується в материнському лоні, є творінням двох живих істот, і коли ми говоримо, що *особистість починається з любові, це суперечить вихідному положенню вітчизняної психології щодо онтогенезу особистості*, в розумінні О. Леонтьєва і В. Роменця, які вважали вчинок відліком особистості.

Щоб здійснити вчинок, як відлік особистості, вже треба бути особистістю, усвідомлювати власне “я”, “я” іншого. Тому *початком особистості є не вчинок, а зустріч двох людей*, їхня любов. Починаючи з підліткового віку, коли людина набирає самодостатності, здатності відтворювати собі подібних, несе в собі продовження роду, виду і, власне, самореалізацію. Тому соціальне, весь цей досвід покоління, привласнений і сконцентрований у двох закоханих істотах-батьках, втілюється в дивне створіння — нову біологічну істоту, яка згодом оформлюється в біосоціальну. Потреба двох біосоціальна за природою, потреба їх одне в одному, у власному втіленні реалізується в різних потребах і забезпечує поняття “*вростання культур*”. Потреба виступає носієм віковичного досвіду людини як біологічної і

соціальної істоти і водночас є джерелом особистісної активності, активатором енергії, яка ніколи не згасне, бо втілюється і відновлюється в новому житті. На мою думку, *крик немовляти* при народженні швидше за все свідчить про радість.

*Особистість не має кінця*, оскільки поєднує біологічне і соціальне. Хоч біологічне ніби перестає існувати, але особистість залишається в соціальній активності, яка здатна відтворювати власний рід і родову функцію відносно суспільства. Таким чином, співвідношення біологічного і соціального є проблематичним. На певному етапі онтогенетичного розвитку біологічне чи соціальне перетворюється в наступних поколіннях у біологічне. Тому, коли ми спостерігаємо людську дитину в перший період її існування після фізичного народження, наш чуттєвий досвід дає інформацію про окремі частини, при цьому *суттєве залишається поза увагою. Але ми знаємо, що це людська істота, в основі якої біосоціальна потреба, що вона втілює природний і культурний досвід, а конкретно – досвід своїх батьків, і готова стати особистістю.* І ми можемо уявити, якою вона стане.

*Це знання не менш реальне за знання, отримане в чуттєвому плані.* Але воно інше. **Гете** напрочуд вдало **його назвав** – “точна фантазія”, це наша вільна побудова, але вільна відносно, бо разом з тим є точною, адже ґрунтується на надійних емпіричних даних. Це наше опрацювання цілісного об’єкта вивчення.

**Ми розглядаємо цю тезу інакше.** Якщо чуттєвий досвід виявляється недостатнім для пояснення феномена особистості, немає сенсу ні зупинитися, ні привчати думку до спекулятивних хитросплетінь. *Треба подолати цей недолік шляхом розширення і якісної зміни досвіду.* Підкреслимо: мова йде не лише про розширення, скільки б нових методик і технік ми

не застосовували, якщо вони виходять з існуючої парадигми, то нічим не зарадять. Потрібна якісна зміна, зовсім новий досвід, який би відповідав сутності явища, що розвивається. В описаному випадку **суттєвою є єдність: природа олюднена, людина оприроднена.** Без цього визначення не рушимо далі, **це точка відліку, тому що олюднена природа і оприроднена людина є феноменами, а не лише констатацією, вони мають різні форми існування.** Одна з них – біосфера як єдність, а інша – людська істота теж як єдність. В останній ця єдність зумовлюється і втримується біосоціальною потребою. Набуття якісно нового досвіду вимагає нового сучасного методу дослідження, адекватного об’єкту і нашим вихідним положенням. Це може бути аналітичний метод, оскільки потреба – суперечлива вихідна єдність, яка біологічне і соціальне не розкладає, а інтегрує цілісну особистість у процесі її онтогенезу. З одного боку, усвідомлена потреба ніби стає активантом, точкою відліку, коли потреба усвідомлюється, стає мотивом, спонукою до дії. Таким чином з *потреби проростає ключова сутність особистості* – її *потребнісно-мотиваційна сфера, яка тримає в собі примат світогляду батьків, без цього вона неможлива.*

### ГЕНЕТИКО-МОДЕЛЮЮЧИЙ МЕТОД

Назвемо модель генези, яка не розкладає, а тримає примат цілого, **генетико-моделюючим методом**, оскільки це максимально відповідає суті. Варто пояснити, що у практиків використовується інструментальний метод, метод формування, експериментально-генетичний, генетико-моделюючий. Мабуть, ми не встигли довести, що експериментально-генетичний метод – це формування вищих психічних функцій, а **генетико-моделюючий** – це **метод**, який за-

*дає і дослідження, і розвиток особистості.* Особистість, будучи складною системою, що саморозвивається, сама моделює і реалізує власну генезу – “я будує світ, будує себе”. Для того, щоб науково дослідити процес, а отже – саму особистість, треба створити такі засоби і форми вивчення, які б не переривали його штучно, а викликали його і співіснували з ним. В ідеалі це є співіснування за принципом сполученості, про яку говорив Г.С. Костюк. Ми повинні дати змогу особистості, об’єкту вивчення, вільно функціонувати і розвиватися за власними законами й водночас надавати їм керовані такі можливості – природні і соціальні, які підлягають емпіричній фіксації і берифікації.

Генетико-моделюючий метод не є власне аналізом, він, як і будь-який науковий метод, обов’язково має аналітичну складову. На підставі тільки даних чуттєвого та емпіричного мислення, у результаті поєднання цих двох складових третьою точкою фантазії або креативності ми повинні виокремити в цілісній особистості такі змістові одиниці, які були б самостійними і самодостатніми, несли б у собі всю цілісність і забезпечували у своїй сукупності і цілісності саморозвиток і самофункціонування. Тут ми виділяємо *принцип одиниць*, одиниці системи.

## ЯК ВСТАНОВИТИ В АНАЛІЗІ ЗМІСТОВІ ОДИНИЦІ ОСОБИСТОСТІ?

Звернімось до фантазії. *Генеза існування*, оформлення, саморозвиток особистості *забезпечуються* унікальною біосоціальною силою – *нуждою*. *Нужда* як суперечлива і рухлива енергетична єдність біологічного і соціального, як можливість подальшого нескінченного втілення людського в людське, як те, що моделює і реалізує рух особистості, і є вихідною всезагальною одиницею, носієм особис-

тійної природи психіки людей. У своєму розгортанні нужда перетинається з соціальними й економічними факторами оточення людини і задає змістові точки одиниці тезаурусу особистості. Ці одиниці є вузликами структури й водночас лініями розвитку особистості, про які говорили А. Макаренко і В. Сухомлинський. Тому, звертаючись до принципів, на основі яких побудовано генетико-моделюючий метод, процитую Штерна, який свого часу, уважно розглядаючи проблему взаємодії біологічного і соціального в цілісній особистості, сформулював **принцип конвергенції**. Його суть у тому, *що не можна сказати, ззовні чи зсередини виникає функція особистості чи її властивість*. Треба розібратися, що звідки виникає, бо і те, й інше бере у цьому процесі участь, але не однаковою мірою.

Отож **назвемо** ті **принципи**, які покладено в основу конструювання *генетико-моделюючого методу як адекватного методу дослідження, вивчення і розвитку особистості*. Такими, як і в експериментально-генетичному, є:

- **аналіз за одиницями**, який дає можливість виявити нужду як генетично вихідну одиницю;
- **принцип єдності біологічного і соціального**;
- **принцип креативності** – зустріч нужди з численними різноманітними об’єктами, явищами, які не просто породжують потреби, а зумовлюють цілепокладання і розвиток власне унікальних засобів досягнення цілей. *Це є фактично творчість*. Свого часу Адлер постулював наявність у особистості особливої інстанції – *креативності*. *Вважаємо, що це була виправдана теза*.

Хотів би торкнутися одного polemічного питання стосовно нужди. Ще В. Давидов хотів увести нужду в теорію діяльності, у своїй посмертній праці він зазначив: “Нужда є глибин-

**З нужди проростає ключова сутність особистості – її потребно-мотиваційна сфера, яка тримає в собі примат світогляду батьків; без цього вона неможлива**

**Нужда є вихідною всезагальною одиницею, носієм особистісної природи психіки людей**

ною основою потреби”. Ось з чого виходили, коли брали нужду як генетично-моделюючу вихідну. Проблема полягає в тому, як ця нужда в людини перетворюється у відповідну потребу з подальшою трансформацією мотивів спонуки до дії.

● Принцип рефлексивного релятивізму свідчить про принципову неможливість встановлювати точні виміри і фіксувати вищі творчі вияви особистості, адже самодетермінація через власну нужду відкриває людині необмежену перспективу проявів і властивостей. Наявність рефлексії як одного з найбільш цікавих і загадкових наслідків зустрічі стилю з життям людини робить це життя своєрідним, відкриває нескінченність рекордів самопізнання. Твердження Достоевського про нестерпну глибину і непередбачуваність дійсної ґрунтовної особистості кожної людини свідчить про її ґрунтовність і неповторність.

● Останнім принципом генетико-моделюючого методу дослідження особистості є **єдність експериментальної генетичної лінії розвитку**. На наш погляд, це надзвичайно суттєвий момент характеристики не лише нашого методу, а й загального стану речей культурно-історичної теорії. Ще Л. Виготський у присвяченій розробці основних методів дослідження, геніально передбачив труднощі,

пов’язані з тим, що вивчення психологічної вищої функції у її формуванні призводить до фундаментального і сакраментального запитання: “А чи так формується ця функція поза експериментально-генетичним методом? А в природних умовах це відбувається по-іншому?” Інакше кажучи, самі формуємо і вивчаємо сформоване. Логіка замкненого кола і повинна бути розірвана саме настановою, яка б дала можливість зрозуміти, **з чого починається особистість. Вона ніколи не починається з вчинку**. Тому хочу перерахувати ще раз виділені та реалізовані в практичній діяльності принципи:

- аналізу за одиницями;
- єдності біологічного і соціального;
- креативності;
- рефлексивного релятивізму;
- єдності генетичного і соціального.

На нашу думку, використання такого методу дасть реальний поштовх у розумінні не тільки природи, сутності, а й унікальної неповторності особистості, якою є кожен свідомий індивід (займає місце в суспільстві, виконує ту чи іншу роль, функцію). Гадаю, що це далеко не так, хоча **особистість своєю нуждою виходить далеко за рамки соціальних процесів** і стає часто над соціальними процесами, **вона їх детермінує**.

# НАВЧИТИ УЧНІВ УЧИТИСЯ:

## ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ



Педагогіка

школи

Уміння учнів учитися як вимір розвивального потенціалу середньої освіти у наш час прискорюється нагромадженням інформаційних ресурсів і засобів навчання, які стають доступними для більшості людей планети. Мобільність населення, змагання між державами за темпи розвитку спонукають до переосмислення функцій і результатів освіти загалом. *Світ, у якому доведеться жити нашим дітям, змінюється у чотири рази швидше, ніж наші школи* — зазначають сучасні дослідники. І справді: у школу приходять покоління дітей, які живуть в інформаційному суспільстві, цифровому середовищі, і щоб скористатися його перевагами, *треба переосмислювати саме цінність знань і самодостатність вчителя як джерела інформації.*

### ЯК МАЄ РЕАГУВАТИ ШКОЛА НА ЗМІНИ?

З одного боку, школа має лишатися базовим етапом освіченості й адаптації кожної людини, а з другого — прогностично відповідати на виклики часу. Ця проблема потребує глибокого науково-методологічного обґрунтування. Мені думается, що потрібність і важливість поєднання актуальних і перспективних потреб учнів у навчальному

процесі об'єктивно вимагає поєднання в методиці адаптивних і випереджувальних функцій шкільної освіти. Пріоритетність цих завдань ефективніше забезпечують не підтримуючі, а *інноваційні цикли навчання. Їхнім теоретичним підґрунтям є особистісно-орієнтована розвивальна освіта.* Ми виділяємо в ній такі *суттєві ознаки: суб'єкт-суб'єктне, гуманне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу; діагностично-стимулюючий спосіб організації навчального пізнання, діяльнісно-комунікативна основа навчального процесу, проектування вчителем, а пізніше й учнями індивідуальних досягнень в усіх видах діяльності, урахування в змісті, методиках, системі оцінювання широкого діапазону особистісних потреб і можливостей дітей в одержанні якісної освіти.* Умовою і результатом інноваційного типу навчання має бути сформованість в учнів бажання і здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію, уміти застосовувати нові знання, освоювати уміння діяти і прагнути до творчості й саморозвитку.

Зараз багато з нас зачитується бестселерами "Рево-



**Олександра  
САВЧЕНКО**

Віце-президент  
АПН України,  
доктор педагогічних  
наук, професор

Статтю підготовлено  
**О. Виговською**  
за матеріалами  
виступу на Колегії  
АПН.

Директор школи, дітяю, гімназії № 12005

**Існує велика розбіжність і неповнота висвітлення у програмах вимог до сформованості самостійного навчання, що зумовлено розумінням укладачами, методистами, вченими ролі компетентнісного підходу, структури і шляхів формування**

люція у навчанні. *Навчити світ учитися по-новому*" відомих психологів Гордона Драйдена і Джанет Гос. Аналізуючи шкільну справу з позиції глобалізації, вони пишуть: прагнення революції навчання полягає не лише в змісті шкільної освіти, а насамперед у тому, як вчитися, у навчанні того, як думати, у вивченні нових методів, які ви можете використати для розв'язання будь-якої задачі, що виникає перед вами в будь-якому віці.

Сконцентрованість уваги на проблемах особистості, яка є системою систем, структурою структур, як писав Г. Костюк, зростання ролі людського фактору в усіх сферах життя об'єктивно вимагають системного підходу до формування *отактих ключових компетентностей, якою є компетентність уміння вчитися*. Концептуально це окреслює новий підхід до розуміння якості освіти як інтегрального результату багатьох впливів, а також вияву вмій і досягнень учнів у контексті всіх складових, які є особистісно і суспільно значущими. Результатом якісної шкільної освіти, на наш погляд, має бути виховання здорового покоління з чіткою громадянською позицією, яке хоче і вміє вчитися упродовж життя. Нам важко, а може, й неможливо спрогнозувати зміни, які чекають школу і нове покоління через **15-20 років**. Щоб не захлинутися у хвилях інформаційного моря, у суперечливих можливостях соціального і технологічного середовища, треба так відповідати на виклики часу і виснажливої змагаль-

ності людей і систем, щоб досягти справді якісно нового рівня освіти для всього суспільства і, передусім, для контингенту учнівської молоді. Для цього потрібен системний підхід для планування шляхів досягнення якісних змін в освітній сфері під кутом зору кінцевої мети. І, на наш погляд, мета якісної шкільної освіти має реалізуватися не лише через зміну змісту, методів, контролю результатів в організованих формах навчання, не менш важливо зараз цілеспрямовано формувати в учнів потребу у самонавчанні і самоосвіті, домагаючись поєднання шкільної базової підготовки з широкими можливостями індивідуальної позашкільної освіти. Принципово важливо, щоб цей процес відбувався і з формуванням потрібних особистісних характеристик, бо за знаннями має стояти характер людини, її цілеспрямованість, її воля, індивідуальна активність. Треба поєднувати в цьому процесі соціальну обдарованість і соціальну підготовку з інтелектуальним розвитком.

Після прийняття Закону про загальну середню освіту (1999-й рік), Концепції 12-річної школи (2000 рік) і Національної доктрини розвитку освіти *наша держава має достатню методологічну і нормативну базу для визначення завдань цілеспрямованого розвитку особистості в навчальному процесі*, при чому не як другорядної, а як *пріоритетної магістральної мети навчального процесу*. Мені думається, що за останні **3-4 роки** відбулися суттєві зміни і в нашому теоретичному осмисленні

цих процесів і в тому практичному забезпеченні, яке вдалося створити всім нам спільними зусиллями. Дуже великою є роль науковців академії для осмислення саме цієї розвивальної компоненти загальної середньої освіти. Тепер вона пов'язується з успішним формуванням в учнів умінь і самостійно вчитися, і критично мислити, і користуватися комп'ютером, іноземними мовами, прагнути до самопізнання і самореалізації в усіх видах діяльності, оволодівати практичними вміннями, потрібними для життєвого і професійного вибору. Ця загальна мета вже конкретизована на рівні початкової, основної і старшої школи. Зміст освітніх галузей для державних стандартів 12-річної школи було осучаснено таким чином, щоб діяльнісний компонент способу учіння і пізнання став обов'язковою складовою змісту і навчальних досягнень. Але ми знаємо, наскільки це складна проблема – осучаснити зміст саме таким способом, коли десятиліттями і століттями основним було те, що давати для навчання, а не як це вивчати. Міністерство освіти разом з Академією педагогічних наук реалізувало проект “Ключові компетентності в системі загальної середньої освіти”, мета якого полягала в аналізі змісту державних стандартів для основної і старшої школи та виробленні підходів для складання програм уже 12-річної школи.

У межах цього проекту проаналізовано певні документи. Ми дійшли висновку, що у державних стандар-

тах лише локально відображено тему, до якої я причетна – елементи уміння учнів самостійно вчитися.

Можна спостерігати, що є велика розбіжність і неповнота висвітлення у програмах вимог до сформованості цього вміння, що, на наш погляд, зумовлено не специфікою предмета чи віковими можливостями дітей, а розумінням укладачами, методистами, вченими ролі компетентнісного підходу, структури і шляхів формування. Звідси впливає дуже важлива проблема осмислення на науковому рівні ролі компетентнісного підходу в підсиленні діяльносної практичної складової змісту загальної середньої освіти.

Що треба відзначити? Що традиційно цей підхід у дидактиці завжди пов'язувався з формуванням загальнонавчальних умінь і навичок, психологи більше акцентували увагу на потребнісній сфері, мотиваційній, але настав час, коли в умовах особистісно-орієнтованої освіти нам треба об'єднати всі підходи і формувати цю ключову компетенцію – формування бажання вчитися, потреби до самопізнання, самореалізації своїх можливостей і до оволодіння широким діапазоном усіх складових, які роблять навчальну діяльність повноцінною.

У процесі роботи над цією проблемою ми аналізували багато документів, які стосуються сучасного визначення ключових компетенцій. Цей підхід дуже поши-

## ВМІННЯ ВЧИТИСЯ ЗМІНЮЄ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ І ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ.

*Олександра Савченко*

*Результатом якісної шкільної освіти має бути виховання здорового покоління з чіткою громадянською позицією, яке хоче і вміє вчитися упродовж життя*

рений у європейських країнах, він не вичерпує всіх результатів освіти, але у своєму практичному значенні він поширює її життєспроможність і вміння дітей адаптуватися і жити в суспільстві. Мені здається, що зараз настав той період, коли маємо можливість дуже широко поєднувати здобутки нашої традиційної української дидактико-психологічної школи з тими великими напрацюваннями, які в цій галузі нагромаджено в європейських країнах. Зокрема, я хочу нагадати, що *зараз серед ключових компетентностей, прийнятих Радою Європи, визначено 5, які мають засвоїти молоді європейці*: компетентності, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства, володіння цими технологіями, розуміння принципів їхнього застосування та слабких і сильних сторін, способи критичних суджень у ставленні до інформації, що розповсюджується засобами й рекламою. Здатність учитися впродовж життя як основа неперервного навчання у контексті як особистісно-професійного, так і соціального життя.

Аналогічні підходи до посилення діяльнісної розвивальної складової змісту шкільної освіти ми знаходимо і в інших працях, у тому числі це питання досліджують такі російські вчені, як Л. Виготський, А. Маркова, А. Хуторський та ін. Якщо узагальнити ці підходи, то, зіставляючи їх, можемо дійти такого висновку: педагогічно доцільно вважати, що вміння вчитись інтегрує в собі і психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою і процесуальною основою учіння, і саме в цьому контексті програмується володіння індивідуальним досвідом праці учня; це запобігає його перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу, засобів учіння. Не менш важливим є те, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо нема раптових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання проблемних ситуацій.

Можемо впевнено сказати, що вміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості. Оволодіваючи таким умінням досконало, людина стає більш автономною, незалежною від будь-яких зовнішніх впливів.

Думаю, що *найперше треба нам — і психологам, і дидактам — зосередитися на спільному розв'язанні цих проблем, оскільки тільки на нормативному методичному рівні їх розв'язати неможливо*. Грунтуючись на психологічних дослідженнях, які визначають структуру діяльності загалом, зокрема на дослідженнях О. Леонт'єва, у своїй роботі *виділяємо такі характеристики самостійного учіння, які вважаємо наскрізними для всіх етапів шкільної освіти*: учень, який уміє вчитися, сам визначає мету діяльності, або приймає ту, яку визначить учитель; виявляє зацікавленість до навчання, докладає вольових зусиль для досягнення результату; вміє організувати свою працю, знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задач, виконує у певній послідовності розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність, уміє її проаналізувати й прагне удосконалити.

*Ми, перш за все, визначили перелік тих умінь, які складають блоки цього складного утворення — вікової компетентності*. Не буду їх усі перераховувати, окреслю тільки назви шести груп: навчально-організаційні вміння і навички, навчально-інформаційні, загально-мовленнєві вміння і навички, які формують компетентність комунікативну, навчально-інтелектуальні, які пов'язані з процесом розв'язання різнотипних завдань, творчі вміння і контрольні-оцінні вміння і навички. Зараз, при затвердженні державних стандартів, настає дуже відповідальний етап їх адаптації до системи програмно-методичного забезпечення. Бачу надзвичайно важливу проблему: як спільними зусиллями реалізувати цю ідею. *У перспективі, якщо це буде в кожному предметі, підручнику, ми можемо очікувати таких зрушень у масовій шкільній освіті*.

# НОВІ ОБРІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ



Педагогіка

ШКОЛИ

*Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з ректором Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, членом-кореспондентом АПН України, професором Віталієм Курилом*

**– Віталію Семеновичу, як нині виглядає Луганський національний університет у світовому контексті?**

В останні роки колектив університету здійснює чимало заходів задля входження у світову університетську науку. Ми укладаємо угоди про співпрацю з провідними вищими школами світу, торік наш заклад було прийнято до Світової організації університетів і до Європейської асоціації університетів. Ми забезпечуємо постійну присутність наших представників на європейського та світового рівня заходах, а найважливіше – прагнемо відстежувати головні тенденції розвитку вищої освіти і йти в річищі перебудови нашої освітньої системи. Значний відгук у функціонуванні нашого закладу має і Болонський процес, спрямований на уніфікацію й інтеграцію освітніх систем різних країн – Луганський університет зініціював проведення на своїй базі експерименту з впровадження кредитно-модульної системи освіти. Нині нашу ініціативу підтримали й інші вищі школи України. Спочатку за цією експериментальною програмою працювали тільки 6

спеціальностей, нині ми перевели всі спеціальності на цю систему, переробивши під неї програми і плани. *Сутність цієї системи ось у чому:* кожен предмет розбивається на модулі. Студент вивчає певні модулі і тільки після цього одразу ж складає іспити чи заліки; модуль розбивається на відрізки, які студент має складати, що допомагає систематизувати знання і постійно контролювати їх якість; складання всіх цих відрізків автоматично звільняє від іспитів, якщо ж студент не склав котрийсь із відрізків, він не матиме допуску до іспитів. *Кредитно-модульна система дозволяє знизити кількість прогульників, відмовитися від практики індивідуальних графіків навчання, зробити оцінювання знань об'єктивнішими.* Останній здобуток – найкорисніший, оскільки до-



**Віталій  
КУРИЛО**

Ректор Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка, член-кореспондент АПН України

Директор школи, дітяю, гімназії № 12005



Від редакції

## З ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТУ

У 1921 р. уряд України видав наказ про відкриття першого в Донбасі вищого навчального закладу – ним став *Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка*. За роки свого існування він підготував понад **60 тис. фахівців** з вищою освітою для навчальних закладів України та інших держав, понад **300 докторів наук, професорів, доцентів і кандидатів наук**, серед його випускників – поважні державні службовці, відомі письменники і спортсмени, понад **100 заслужених учителів**, справжніх майстрів педагогічної праці.

Різну назву носив вуз від часів створення – Донецькі губернські педагогічні курси, Донецький інститут народної освіти, Луганський педагогічний інститут, якому, до речі, в 1934 р. присвоєно ім'я Тараса Шевченка.

У 1998 р. на базі інституту створено Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Упродовж 2000–2002 рр. у межах університету відкрито Інститут культури і мистецтв (2000 р.), Інститут післядипломної освіти (2001 р.), Інститут економіки та бізнесу (2001 р.), Інститут фізичного виховання і спорту (2002 р.).

На базі Старобільського професійно-технічного училища № 118 створено перший в Україні професійний ліцей. Для дітей шкільного віку відкрито навчально-виховний комплекс “Дитяча академія” (2002 р.).

Одним із актуальних напрямків ефективного розвитку ЛНПУ є міжнародне співробітництво, співпраця із закордонними науковими закладами, університетами, асоціаціями та іншими організаціями в галузі науки, освіти та мистецтва.

У 1999 р. ЛДПУ посів **III місце в рейтингу вищих навчальних закладів України**. У 2000 р. став **переможцем 2-х номінацій** – “За значний внесок у розвиток української педагогічної науки” та “Кращий регіональний університет”. У 2002 р. IX Міжнародний відкритий академічний Рейтинг “Золота фортуна” відзначив досягнення Луганського педуніверситету **срібною стелою та дипломом у номінації “Якість навчання III тисячоліття”**. На IV Ки-

поможе створити систему постійного контролю за якістю знань, усунути саме явище випадкового складання іспитів. Мабуть, вимогливість і жорсткість цієї системи зумовлює її непопулярність. Також не всім вона подобається через те, що примушує постійно працювати і студента, і викладача. Але поза нею шляхів удосконалення освітньої системи, вважаю, немає, особливо за нинішніх умов “масовізації” вищої школи, коли значно зросла кількість ВНЗ різних типів і форм власності і так гостро постало питання якості освіти та іміджу конкретних закладів. Сьогодні запитують не про наявність вищої освіти, а про місце її одержання, тож на перше місце й виходить авторитет ВНЗ. І саме міжнародні зв'язки університетів сприяють підвищенню ефективності та якості вищої освіти, оскільки вони дають змогу вивчати кращий світовий досвід у царині вищої школи, відстежувати головні тенденції та напрями її розвитку.

Впровадження кредитно-модульної системи – не єдиний шлях інтеграції нашого університету в європейську та світову систему вищої школи. Приділяємо значну увагу й іншим напрямкам. Так, наприклад, зростає кількість студентів і викладачів нашого закладу, які проходять стажування за кордоном, виступають на міжнародних конференціях. У своїй діяльності ми орієнтуємося не тільки на кращі



На фото: директор видавництва **Світлана Лобода** серед численних нагород, призів і відзнак



напрацювання Європи, прагнемо до конструктивної взаємодії з вищими школами Азії. У межах східного вектора нашої співпраці на міжнародному рівні ми впровадили вивчення ряду східних мов — китайської, японської, арабської, турецької; викладають ці мови природні носії, яких спеціально запрошуємо на роботу до нашого університету. Також ми влаштуємо стажування наших студентів і викладачів в університетах цих країн, де вони і навчаються (насамперед — освоюють мову), і працюють (викладаючи російську мову). Перебування наших представників у цих країнах є безоплатним, ми виділяємо кошти лише на дорогу. Ці самі схеми діють і в нашій співпраці з університетами Європи. Особливо жвавий взаємообмін студентами й викладачами характеризує спеціальність “Туризм і готельне господарство”, що зумовлюється її специфікою. А студенти, що навчаються за спеціальністю “Садово-паркове господарство”, проходять стажування в Австрії. Отже, як переконуємося, мобільність наших викладачів і студентів останніми роками дуже зросла за рахунок зміцнення партнерських зв’язків із закордонними університетами.

**– Наскільки повно прилучилася до оновлюваних процесів в освіті викладацька громада Луганського університету?**

Ставлення до новочасних трансформацій освітньої системи у наших вик-

івській міжнародній виставці-ярмарку “Книжковий світ — 2002” видавництво ЛДПУ “Альма-матер” нагороджено призом “Срібний Нестор-літописець” за серію електронних видань, що посіла перше місце на конкурсі “Книжковий дивосвіт України” у номінації “Краще електронне видання”.

На виставці “Сучасна освіта в Україні” експозиція стенду ЛДПУ 2001 р. була відзначена бронзовою медаллю.

У новому тисячолітті Луганський державний педагогічний університет на рівних влився в міжнародну класичну систему вищої освіти, знаходиться на досить високому шаблі державної освіти, а в Донбасі є закладом еталонного типу\*.

На подвір’ї університету



У мультимедійній аудиторії



**На фото:** Парк-музей під відкритим небом Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Половецькі кам’яні фігури, XI-XIII ст.



\* А.О. Климов, В.С. Курило. Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Історичний нарис. — Луганськ, “Альма-матер”. — 2003.



В. Даль – Козак  
Луганцький

### Від редакції

“...Зима 1721 видалася надзвичайно суворою. Видобуток солі – стратегічного на ті часи продукту – призупинився: на Бахмутських солеварнях закінчилися запаси дров, усі навколишні ліси і байраки виявилися вирубаними. Життєво необхідним було відшукати нові джерела енергії. Допоміг випадок: солеварі Микита Вепрейський та Семен Чирков у балці Скелеватій виявили кам'яне вугілля – мінерал, відкриття якого докорінно змінило історію краю. Зі ступу, який багато віків населяли тільки кочівники, він швидко перетворився на промислово-індустріальний район з досить високою щільністю населення, серед якого домінували мешканці великих і малих міст”.

Луганськ – великий промисловий центр з багатогалузевою структурою. Заснування датується 1795 роком. Населення міста складає 499,3 тис. чол., серед них 249,6 тис. українців, 234,6 тис. росіян, 3,3 тис. білорусів, 21,1 тис. вірмен та 1,7 тис. євреїв.

В Луганську 67 шкіл, гімназія, мережа приватних шкіл, 5 ВУЗів III-IV і 9 ВУЗів I-II рівнів акредитації, 28 бібліотек, 3 театри, філармонія, цирк, 4 музеї, 25 палаців культури і клубів, виставкові зали.

Помітним явищем у культурному житті області стало проведення Всеукраїнських і міжнародних культурних заходів. Серед них – Всеукраїнське Шевченківське свято “В сім'ї вольній, новій”, Міжнародні конкурси піаністів і вокалістів “Свято муз”. Широке визнання отримав щорічний фольклорно-пісенний Міжнародний фестиваль “Слобожанський Спас”.

У місті діє понад 130 промислових підприємств. У структурі промисловості найбільшу вагу мають такі галузі, як електроенергетика, чорна металургія, машинобудування та металообробка. Луганськ є найбільшим виробником в Україні борошна, круп, пластівців і кормосумішей.

За багатовікову історію Луганський край знав періоди підйомів і падінь, траплялися навіть часи повного спустошення. Але неосвоєна, та все ж сприятлива для життя земля завжди притягувала до себе сильних і енергійних людей. *Гуни й готи, скіфи й половці, болгари й угорці – всі вони пройшли через цю землю.* Степова зона Луганщини була своєрідним “коридором” під час великих переселень народів. Саме тут проліг кордон між слов'янськими племенами й кочівниками, пізніше край активно обживали українці й росіяни.

Байбак – офіційний символ Луганщини.



**Справи славних предків не канули в Лету: сучасникам є чим пишатися, є чому вчитися, є що продовжувати!..**

Історія Луганського краю. Под ред. В.С. Курило – Луганск, “Альма-матер”. – 2003.

ладачів різне. Незначна їх частина залишається консерваторами, міцно тримається за традиційну систему освіти, сподіваючись, що зміни в освіті є короткочасними й незабаром вичерпають себе. Але активного спротиву впровадженню наших підходів ніхто не чинить, оскільки всі усвідомлюють потребу змін в освітній галузі й погоджуються з тим, що освоювані нами моделі організації освітнього процесу в закордонних університетах переконливо засвідчили свою ефективність.

**– Чи постає перед колективом керованого Вами університету мовний бар'єр у спілкуванні зі світовою освітянською спільнотою?**

Мабуть, це одна з найбільших проблем глобалізаційних та інтеграційних процесів в освіті. Вона постає не тільки перед нашим університетом, а й перед іншими закладами вищої освіти. На подив, ми не бажемо активно рухатись у бік Європи і світу, хоча й мріємо жити як європейці. Мовна проблема – вияв такого ставлення. Тим часом саме знання світових мов і допоможе пришвидшити процес прилучення України до світу, налагодити порозуміння і взаємодію з представниками інших народів і цивілізацій. Ми не знаємо їхніх мов, вони – нашої, тож не можемо порозумітися і налагодити співпрацю. Дуже добре, що наша молодь усвідомила гостру потребу вивчення іноземних мов і націлюється на подо-

лання мовних бар'єрів між нами і світом. Це, певне, пояснює вищі, ніж загалом по університету, конкурси на факультет іноземної філології. Активним є прагнення нашого студентства освоювати вже не одну, а дві іноземні мови, і не тільки на факультеті іноземної філології, а і на інших, навіть у системі післядипломної освіти. Це й забезпечить надійне підґрунтя для європеїзації нашої освіти, та й суспільства в цілому.

**– Які інші прояви переорієнтування української вищої школи на засади європеїзму Ви могли б відзначити?**

Як прояв європеїзації слід розглядати прагнення наших студентів до навчання, зростання у студіюючої молоді інтересу до наукової діяльності. Усе більше студентів виявляє бажання одержати магістерський ступінь, навіть якщо доводиться навчатися в магістратурі на комерційній основі. Завдяки цьому зростає якість дослідницької роботи студентів. Утішним фактом для нас є й зростання конкурсів до аспірантури. Тож, як переконаємося, європеїзація вищої школи в Україні, зокрема й нашого університету, має виразно виявлені позитивні тенденції.

**– Відвідуючи інші країни, Ви маєте змогу порівнювати освітні системи, що склалися там, із вітчизняною освітою? Що найбільше впадає в око при зіставленні цих систем?**

Найбільше впадає в око те, що тамтешні студенти постійно вчать. Так, вони дуже багато працюють,



Від редакції

## ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ ЛУГАНЩИНИ: ПРОБЛЕМИ МИНУЛОГО – У НАШОМУ СЬОГОДЕННІ

Тісно переплелися життєві стежки видатних педагогів-просвітителів **Б. Грінченка** і **Х. Алчевської**. Обое працювали заради українського народу, намагаючись запалити вогник освіченості, донести до найбільш вразливих верств світло знання.

**Б. Грінченко** відомий як науковець і педагог, автор, видавець, редактор педагогічної, художньої, науково-популярної літератури для дітей і дорослих, дослідник і пропагандист соціально-політичних і педагогічних знань, фольклорист, лексикограф, історик, перекладач літератури з багатьох мов світу.

Про нього говорили, що він "більше працював, ніж жив". Після себе залишив у спадщину нащадкам томи художніх творів, праці з мовознавства, літературознавства, педагогіки, фольклористики, шкільні підручники для молодших школярів. Його педагогічна спадщина — школа з передовими, практично вивіренними теоретичними висновками й узагальненнями, вміло ілюстрованими художніми творами. **Б.Грінченко** залишив нам дуже повчальну педагогічну систему, ознайомлення з якою дедалі більше стає у нагоді в період кардинальних змін соціального та національного характеру.

Влітку 1887 р. **Христина Данилівна Алчевська** за рекомендації М.О. Лободовського запросила **Б. Грінченка** вчителем в *Олексіївську школу\**, де була почитателькою (с. Олексіївка Слов'янського повіту на Катеринославщині). Зрозуміло, що успіх роботи школи багато в чому залежить від учителя, рівня його знань, педагогічного досвіду та інших якостей. Особливість навчального процесу полягала в тому, що офіційно заняття велися російською мовою, але **Б. Грінченко**, застосовуючи власний метод, навчав дітей української мови. Під час учительовання в Олексіївці **Б. Грінченко** підтримував контакти з **Х.Д. Алчевською**. Однак їхні стосунки склалися досить непросто.

Зокрема у **Б. Грінченка** та його однодумців розбігалися погляди з **Алчевською**, вони звинувачували останню в надмірній "русифікації" народної освіти. **Х. Алчевська**, з метою легалізації недільних шкіл, перейшла на навчання російською.

Такий крок засуджував **Б. Грінченко** у своїх літературних виступах, а тих, хто підтримував таку педагогічну діяльність, називав "перевертнями". Зокрема, **Б. Грінченко** твердив, що **Алчевська** засмічує народ московською освітою.

*Перехід Х.Д. Алчевської на навчання російською мовою зовсім не означав зневажання мови української — навпаки, і українська мова, і українська пісня залишилась у школі поряд з російською.*

Варто зазначити, що донька **Б.Д. Грінченка** **Настя** завжди ходила в українському вбранні й говорила виключно українською мовою, що викликало нарікання з боку **Х.Д. Алчевської**. Вона вважала, що мос-

\* Про цю школу більш детально у нашому журналі 5, 2002. — С.98

ковська мова надалі буде потрібніша дитині, ніж українська. **Настя Грінченко і Христя Алчевська**, дочка Христини Данилівни, у майбутньому українська письменниця, товаришували. Дівчинка була частою гостею в родині Грінченків і **своїми національними переконаннями завдячувала саме їм.**

Напередодні святкування *тридцятирічного ювілею праці Х. Д. Алчевської* на освітянській ниві (Харків, 1892 р.) **Б. Грінченко** одержав запрошення взяти участь в урочистостях. Однак відповідь була однозначною: *“При всій моїй глибокій повазі до Христини Данилівни як людини, я не можу приєднатися до Вашого святкування. Причина цього та, що я ставлюся зовсім негативно до тієї її діяльності кінцевим результатом якої є русифікація мого народу. Повівшись інакше, я вважав би себе зрадником своїх переконань”*.

А в листі до Х. Алчевської, написаному 1 грудня 1892 р. Б. Грінченко, вказуючи на жорстоке ставлення до селян управителя її помістя в Олексіївці, зазначав: *“Ви хочете освіти для народу. Але ж освіта пов'язана з самоповагою! А там, де нема самоповаги, там не може бути освіти! І яка може бути самоповага у людини, яку обзивають останніми словами, б'ють нагайкою та прив'язують до воза. Так поведуться з худобою – чи ж є самоповага у худоби... Не може ж людина з незадовільними фізичними потребами розвивати потреби духовні, а тому дбати про народну освіту без турботи про народне благополуччя – означає зводити будівлю на піску”*.

Але, незважаючи на хиби, *Х.Д. Алчевська багато зробила для народної освіти*. Своєю просвітницькою і педагогічною діяльністю була відома не лише в Росії, а й далеко за її межами. Педагогічні ідеї народної вчительки знайшли відображення у творах: *“Передумане і пережите”* (1912), *“Півроку із життя недільної школи”*, *“Історія відкриття школи в селі Олексіївка”*, а також у визначних працях *“Що читати народові”* (1888-1906), *“Книга для дорослих”* (1899-1900). У них викладені прогресивні думки про організацію народних недільних шкіл, про завдання, форми, методи та методику виховання і освіти дорослих, про роль особистості вчителя.

Зокрема в покажчику *“Що читати народові?”* відведено значне місце творам українських письменників. У третьому томі покажчика є спеціальний розділ *“Видання для народу українською мовою”*, де Алчевська відстоювала *“самосвідомість і любов до рідної мови, до рідної пісні”*. *Насамперед тут рекомендувалися твори Т.П. Котляревського, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, Є.П. Гребінки, Т.Г. Шевченка, Марка Вовчка, Юрія Фельковича, І.С. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І.К. Карпенка-Карого, П.А. Грабовського, В.С. Стефаніка* тощо. Рекомендувалися також *“300 найкращих українських пісень”*. **Покажчик Алчевської дав поштовх для розвитку книговидавничої справи.**

Туменок М. Христини Данилівни Алчевська – організатор недільних шкіл на Україні, автор бібліографічного покажчика *«Що читати народові?»* 1841 -1920 рр. // Соц. культура, 1969. – №4. - С. 41-48.



Далі у вірзах – списки літератури сучасних бібліотек, де Ви зможете ознайомитися з тим, що Вам більш до вподоби, та самостійно створити образ видатних українських педагогів.

передовсім самостійно, мають дуже великі навантаження, зацікавлені в одержанні знань, у їх якості. Європейську освітню систему значно відрізняє від нашої також і справді демократичний стиль взаємин між студентами й викладачами – там це взаємини рівного з рівним, хоча кожен чітко усвідомлює своє місце й межі своєї свободи. Наші студенти психологічно й свідомісно готові до такого стилю взаємин, у чому нас переконали події останнього часу. Сподіваюся, що й викладачі української вищої школи найближчим часом придуть до такого розуміння, що виведе нашу освіту на європейські обрії.



**На фото:** студентам до вподоби навчальні аудиторії, оснащені мультимедійною технікою.





Від редакції

## СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**Борис ГРІНЧЕНКО**

- Грінченко Б.Д. Твори: В 2 т. /Упоряд. В.В.Яременко. - К.: Наук. думка, 1990. - Т.1.- 640 с.; Т.2.- 602 с.
- Грінченко Б.Д. Твори /Передм.: Н.Коваленко "Титан праці", с. 3-21). - К.: Мольд, 1970.- 355 с.
- Грінченко Б.Д. Вибрані твори /Упоряд., передм. та приміт. П.П.Хропка. - К.: Дніпро,1987.- 459 с.
- Грінченко Б.Г. Народні вчителі і українська школа.- К.,1906.-263 с.
- Грінченко Б.Д. Під тихими вербами: Вибр. Твори /Упоряд. та приміт. Т.Третяченко. - К.: Рад. школа, 1991. - 494 с.
- Грінченко Б. Поезії. Повісті. Оповідання. - К.: Наук. думка, 2002.- 432 с.
- Грінченко Б.Д. Словарь української мови: В 4-х тт. - К.: Лексикон, 1996. - Тт. 1-4.
- Грінченко Б.Д. На безпросвітній путі. Про українську школу (Вступ. слово С.Болтівця) //Дивослово. - 1994.- № 1.- С. 36-39.
- Грінченко Б. Народні вчителі і українська школа //Дивослово.- 1997.- № 4.- С. 40-41.
- Грінченко Б. Якої нам треба школи //Укр. мова і література в шк.-1993.- № 9.- С. 44-48.
- Борис Дмитриевич Гринченко (1863-1910). Украинский букварь для науки чтения и письма //Антология педагогической мысли Украинской ССР. - М.: Педагогика, 1988. - С. 289-293.
- Борис Грінченко: Тези доповідей респ. наук.-практ. конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Б.Грінченка, 1-3 грудня 1988 р. /Міністерство народної освіти УРСР. Ворошиловградський ДПІ ім. Т.Г.Шевченка. СП України. Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР; Редкол.: І.М.Білогуб та ін. - Ворошиловград, 1989.
- Веркалець М.М. Педагогічні ідеї Б.Д.Грінченка.- К.: Знання, 1990.- 48 с. - (Сер.7, Педагогічна).
- Веркалець М.М. Педагогічні погляди Б.Д.Грінченка: До 125-річчя з дня народження //Радянська школа. - 1988. - № 12. - С. 77-80
- Грінченко Б. (про нього) //Нариси історії українського шкільництва (1905-1933). - К., 1996. - С. 228-238.
- Грінченко М. Школи, де вчителював Б.Грінченко //Шлях освіти.-1998.- № 4.- С. 47-50.
- Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка. - К.: Просвіта, 1999. - 176 с.
- Карпенко І.М.,Неживий О.І. Образ світу в педагогічній системі Б.Грінченка //Педагогіка і психологія. - 1997. - № 1.- С. 209-214.
- Мартиненко В.О. Борис Дмитрович Грінченко //Початкова школа.- 1995. - № 4. - С.57-60.
- Мельник І.М. Виховний потенціал творчості Б.Д. Грінченка //Педагогічний пошук. - 2002.- № 1 (33). - С. 45-48.
- Москаленко А. Велетні педагогічної думки. Борис Грінченко (1863-1910) //Освіта України. -1997. - 15 серп. - С. 6-7.
- Неживий О. Для рідного слова. Творча спадщина Б.Грінченка і проблеми національного виховання.- Луганськ, 1994.- 191 с.
- Неживий О.,Корольова Л. Особистість учителя національної школи в доробку Б.Грінченка //Дивослово. - 1997. - № 4. - С.36-40.
- Погрібний А.Г. Борис Грінченко: Нарис життя і творчості. - К.: Дніпро, 1988. - 268 с.
- Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Питання ідейно-естетичної еволюції. - К.: Либідь, 1990. - 232 с.
- Погрібний А.Г. Класики не зовсім за підручником: (Б.Грінченко та ін.). - К.: Школяр, 2000. - 136 с.
- Поліщук М.С. "...На Україні повинна бути українська школа...": Педагогічна діяльність Б.Д.Грінченка //Рідна школа.- 1993.- № 11-12.- С. 76-77.
- Хропка П. Дилогія Бориса Грінченка з життя села: До вивчення творчості письменника в 10-класі //Дивослово. - 1997. - № 2. - С. 33-36.



## Христина АЛЧЕВСЬКА

Від редакції

Алчевська Х.Д. Твори. – К.: Дніпро, 1990.- 558 с.

Христина Данилівна Алчевська (1841-1920) Передуманное и пережитое. Школа прежде и теперь. - План уроков по звуковому методу - Жива ли школа? //Антология педагогической мысли Украинской ССР. - М.: Педагогика, 1988. - С.255-269.

Алчевская Х.Д. //Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х тт. - М., 1993.- Т.1.- С.31.

Алчевская Х.Д. //Педагогической энциклопедия. - М., 1964. - Т.1.- С. 72.

Алчевская Х.Д. Полувековой юбилей (1862-1912). - М., 1912.

Бардінова В.Д. Христина Данилівна Алчевська //20 видатних українських педагогів (Персоналії в історії національної педагогіки) /За ред. А.М. Бойко.- Полтава : ПДПУ, 2002.- С.129-155.

Бондар Л. Христина Алчевська – організатор освітньої справи в Україні //Рідна школа.- 2002.- № 2.- С. 60-62; Педагогічна газета.- 2001. - № 6, черв. - С.8.

Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа (к 50-летию юбилею Х.Д.Алчевской). - М., 1912.

Голосна О.А. Напрямки вивчення та творчого використання педагогічної спадщини Х.Д. Алчевської //Теоретичні питання освіти та виховання. - К., 2000. - Вип. 10. - С. 145-147.

Гофф И. “Вчера он был у нас...»: Страницы жизни Х.Д. Алчевской //Москва. - 1978.- № 3. - С. 199-207.

Гуменюк М. Христина Данилівна Алчевська – організатор недільних шкіл на Україні, автор бібліографічного покажчика «Що читати народові?» 1841-1920 рр. //Соціалістична культура.- 1969.- № 4.- С. 41-48.

Ковалець-Грузинська Л. “Праця ідеалістична й велика...” //Укр. мова і література в школі.- 1991.- № 11.- С. 84-87.

Лекаренко Д.М. Из истории изучения читателя в дореволюционной России – Х.Д. Алчевской //Московская государственная библиотека Института Наркомпроса РСФСР: Труды института. –М., 1938.- Т. 1.

Листи на Наддніпрянську Україну Михайла Драгоманова (Відповіді д.Вартовому-Б. Грінченку про те, де навчатись і які книжки читати).- Б.м., 1915.- 114 с.

Луговий О. Христя Алчевська //Луговий О. Визначне жіноцтво України.- К., 1994.- С. 230-232.

Любар О.О. Історія української педагогіки /О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. - К., 1999. - С. 174-185. – (Педагогічні ідеї М.П. Драгоманова, Б.Д. Грінченка).

Мазуркевич О.Р. Визначні українські педагоги – народні просвітителі (Х.Д. Алчевська). – К., 1963.

Мазуркевич О.Р. До оцінки педагогічної діяльності і творчої спадщини Х.Д. Алчевської //Радянська школа.-1998.-№ 3.- С. 72-88; № 4.- С. 68-80.

Мазуркевич О.Р. Невідомий рукопис Х.Д.Алчевської з методики навчання грамоти //Початкова школа.- 1971.- № 6.- С. 70-75.

Мазуркевич О.Р. Патріотичний вклад у справу народної освіти і педагогічної науки: До 10-річчя Харківської недільної школи Х.Д. Алчевської //Радянська школа. - 1962.- № 5.- С. 45-52.

Мазуркевич О.Р. Подвижница народної освіти (Алчевська Х.Д.) //Радянська освіта.- 1966.- 16 квітня.- С. 11-13.

Мазуркевич О.Р. К.Д. Ушинський і Харківська недільна школа Х.Д. Алчевської //Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського. - К.: Вища школа, 1974. - С. 259-273.

Мухін М.І. Демократична література братніх народів у Харківській недільній школі (Заснована Х.Д. Алчевською в 1862 р.) //Методика викладання української мови і літератури. - К., 1974.- Вип. 6.- С. 115-125.

Мухін М.І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д. Алчевської (Вступ. стаття О.Р. Мазуркевича, с. 5-23).-К.: Вища шк., 1979.- 183 с.

Погрібний А. Відгомін давнього конфлікту: Післяслово до ювілею Х.Д. Алчевської //Україна. Наука і культура. - К., 1993.- Вип. 26-27.- С. 125-131.

Фридьєва Н.Я. Жизнь для просвещения народа: (О деятельности Х.Д. Алчевской). - М.: Изд-во Всесоюз. книжной палаты, 1963.- 99 с. - Библиогр.: с. 91-99.

Укладач **Н.І. ТАРАСОВА**, завідувачка відділу бібліотеки **НПУ ім. М.П. Драгоманова**

# КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ – ШКОЛІ: ЛУГАНСЬКИЙ ДОСВІД



**Педагогіка  
школи**

**Я**к і людина, кафедра має свою біографію. Її було створено у 1978 році. Початковий склад кафедри нараховував 7 викладачів, кількість яких на сьогодні – 19. Але життєвий шлях кафедри – це не тільки цифрові показники, а й поєднання у єдиній біографії колективу індивідуальних наукових, творчих та просто людських шляхів.

Зараз на кафедрі працює 8 доцентів, 6 старших викладачів. Керує кафедрою випускник НПУ імені М.П. Драгоманова, кандидат психологічних наук, доцент Володимир Чернобровкін.

Кафедра підтримує наукові зв'язки з багатьма навчальними та науково-дослідними установами України і зарубіжжя. Серед них НПУ ім. М.П. Драгоманова, НДІ психології ім. Г.С. Костюка АПН України, інститут соціальної та політичної психології (м. Київ), Полтавський, Глухівський, Сумський, Слов'янський педагогічні університети та багато інших навчальних і наукових закладів України і Росії.

Наукові інтереси кафедри мають свою історію. Їх фундаментом було закладено співробітниками кафедри під керівництвом першого завідувача – професора Ю.А. Амінева. Перші наукові дослідження кафедри проводилися в галузі психофізіології.

Паралельно з ними під керівництвом доцента Наталії Репкіної розпочалося впровадження системи роз-

вивального навчання (РН) Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, В.В. Репкіна в шкільну практику. Й досьгодні активно працює лабораторія розвивального навчання на базі ЗОШ №57 (директор – Тетяна Панкратьева).

Зв'язки кафедри з навчальними закладами Луганська та області реалізуються не тільки через дослідницьку діяльність. Свій науковий і практичний доробок викладачі нашої кафедри впроваджують у роботу різноманітних освітніх структур, на основі яких функціонують курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Лекції, практичні заняття, тренінги для вчителів різних профілів та керівників навчальних закладів Луганщини проводяться нами на базі Луганського інституту післядипломної педагогічної освіти та Центру педагогічних інновацій Луганського національного педагогічного університету.

Колектив нашої кафедри різний за віком, педагогічним стажем, науковими інтересами, але відкритий, активний, працездатний і готовий до співпраці.

**ВНЗ –  
ШКОЛИ**



Один із корпусів  
ЛНПУ  
ім. Т. Шевченка

**На фото:**  
Викладачі кафедри психології Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка



*Директор школи, дітя, гімназії № 12005*

**Ірина  
БУЛАХ**



**Ірина Булах**, старший викладач кафедри і консультант лабораторії, протягом десяти років спільно з учителем школи №57 *Ольгою Хорошиловою* проводить моніторинг навчальної діяльності в початкових класах, що навчаються за системою РН. Результати моніторингу дозволили дослідникам вийти на розробку проблеми колективного суб'єкта навчальної діяльності.

На сучасному етапі на кафедрі працює ряд науково-дослідних груп. Різноманітні інтереси співробітників об'єднано загальною кафедральною темою "Розвиток суб'єктності в онтогенезі". У межах цієї теми коло дослідницьких проблем досить широке і різноманітне. Проблемні групи включають викладачів, пошукувачів, магістрантів, студентів.

**Володимир  
ЧЕРНО-  
БРОВКІН**



Один із напрямів досліджень пов'язаний із вивченням різних аспектів психології діяльності та особистості вчителя сучасної школи. Так, завідувач кафедри **В.М. Чернобровкін** досліджує сферу діяльності вчителя, яка пов'язана з прийняттям рішень у складних ситуаціях його взаємодії з учнями, колегами, батьками дітей та керівниками школи. Спільно з **В.А. Чернобровкіною** ним розроблено проєктивну методику СФОП, яка є модифікацією тесту фрустраційних реакцій Розенцвейга і спрямована на діагностику стилів поведінки вчителів в ускладнених ситуаціях педагогічного спілкування. Запропонований ним рефлексивно-цільовий тренінг прийняття ефективних педагогічних рішень дозволяє формувати у педагогів уміння віднаходити оптимальні підходи до розв'язання проблемних ситуацій діяльності, виходячи зі спрямованості на досягнення корисних ефектів у розвитку особистості учнів.

рівництвом **В.М. Чернобровкіна** працюють і молоді викладачі кафедри, пошукувачі. **Олександра Литвинчук** досліджує засоби психологічного впливу вчителя на учнів, серед яких вона виділяє такий неоднозначний з точки зору прийнятності та доцільності засіб, як маніпуляція. Виходячи з припущення про те, що педагогічні маніпуляції можуть бути конструктивними і деструктивними, **О.М. Литвинчук** вивчає фактори та умови, за яких маніпулювання стає непедагогічним засобом впливу, і досліджує можливості її корекції. **Олена Богач** зосередила дослідницьку увагу на психологічних особливостях процесу прийняття рішень, розглядаючи його як важливий механізм внутрішнього життя особистості, який виявляється у ситуаціях морального вибору. Базу її досліджень складають учні старших класів ЗОШ № 16 м. Луганська (директор – **Наталія Шумська**). **Олена Богач** проводить також тренінги особистісного зростання і подолання бар'єрів спілкування для старшокласників.

**Олена  
БОГАЧ**



**Еліна  
РАМЗАНІ**



Проблему соціалізації студентів розробляє також **Еліна Рамзані**, яка досліджує цей процес в умовах навчального

діалогу на основі особистісно-зорієнтованого навчання у вищій школі.

**Світлана  
БАЖУТІНА**



Доцент **Світлана Бажутіна** керує науковою групою, яка займається дослідженнями самосвідомості. Група працює над проблемами виникнення самосвідомості людини, діагностикою цього явища і можливостями його актуалізації. **Світлана Борисівна** активно пропагує психологічні знання серед учи-

телів і практичних психологів, є консультантом експериментального дослідження роздільного навчання учнів у спеціалізованій школі-гімназії\* міста Лисичанська, де директором школи працює **Світлана Білуха**.

\* з її досвідом Ви матимете можливість ознайомитися у наступних числах журналу

Науково-дослідна група під керівництвом **Олени Вальдамірової** займається вивченням психічних процесів у дітей-дошкільників у нормі і патології. Дослідження спрямовані на виявлення симптоматики відхилень у психічному розвитку дітей-дошкільників і розробляються програми ко-

рекції порушень мови, слуху і зору. Проблема, якою займається **Любов Бернацька**, пов'язана з дослідженням агресії у дітей дошкільного віку. На базі дитячого саду № 2 (завідувачка – Людмила Васильченко) вона вивчає можливості діагностики агресивної поведінки та її корекції.



**Олена  
ВАЛЬДА-  
МІРОВА**



**Любов  
БЕРНАЦЬКА**

Наукові інтереси **Віри Чернобровкіної** спрямовані на вивчення психолого-педагогічних умов (насамперед сімейних) формування такої риси особистості дитини, як автономність, що вважається основою розвитку зрілої особистості. Практична діяльність В.А.Чер-

нобровкіної пов'язана з психологічним консультуванням; нею розроблено тренінг умінь консультативного спілкування, який впроваджено в роботу методичного об'єднання практичних психологів м. Алчевська Луганської області.



**Віра  
ЧЕРНО-  
БРОВКІНА**

На кафедрі є група викладачів, коло науково-практичних інтересів яких безпосередньо пов'язане з проблемами надання психологічної допомоги людям у складних життєвих ситуаціях.

Так **Володимир Макаров** займається психологічним

консультуванням та психотерапією молоді, що навчається у різних закладах освіти м. Луганська та області. Працює над психологічними проблемами стресів, тривоги, що виникають у ситуаціях навчальної діяльності і у спілкуванні з однолітками.



**Володимир  
МАКАРОВ**

**Олена Барішева**, яка є одним із засновників міської служби "Телефону довіри", очолює проблемну групу студентів і магістрантів, що продовжують дослідження проблем з надання екстремальної психо-

логічної допомоги населенню.

**Антоніна Корнеєва** досліджує психологічні особливості подолання психотравмуючих ситуацій у жінок із злочисними новоутвореннями молочної залози.



**Олена  
БАРИШЕВА**

Частина досліджень наших викладачів перебуває на перетині проблем вікової та практичної психології. Так, наукові інтереси **Антоніни Ковальової** зосереджені на вивченні психолого-педагогічних умов са-

морезалізації старшокласників. Вона запропонувала розвивальну програму, спрямовану на формування в учнів старших класів конструктивних та реалістичних настанов на майбутнє.



**Антоніна  
КОВАЛЬОВА**

**Ольга Акіменко** вивчає особливості соціалізації дорослих із проблемами в міжособистісних стосунках з тими,

хто їх оточує. Дослідження проводяться на вибірці батьків учнів ЗОШ № 5 м. Луганська (директор – Ірина Андрух).



**Ольга  
АКИМЕНКО**

Сфера інтересів **Галини Вороніної** пов'язана з проблемою адаптації молоді до нових умов навчання і впливу мистецтва на гармонізацію взаємин людини з навколишнім світом.

**Наталія Брагіна** досліджує формування життєвого стилю особистості, застосовуючи засоби сучасного психоаналізу, зокрема – метод вивчення

ранніх дитячих спогадів.

Однією з найважливіших проблем виховного простору сучасних дітей та підлітків є вплив засобів масової інформації та комп'ютерних технологій на психічний розвиток. Викладач кафедри **Олена Шайкіна** вивчає психологічні передумови формування комп'ютерної залежності у дітей та дорослих.



**Наталія  
БРАГІНА**



**Олена  
ШАЙКІНА**



# РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

## З ДОСВІДУ ФАКУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ

### Ірина КОГАН

Асистент кафедри психології Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка

Метою нашої програми був розвиток у дітей ідеального, еталонного образу “Я – співчуваючий, сприяючий”, що є основою для розвитку емпатії дитини. Основні напрями роботи відповідали схемі емпатійного процесу та включали:

- розвиток особистісної рефлексії;
- розвиток здатності до емоційної ідентифікації та

формування стійкої позитивної настанови щодо іншого;

- розвиток моральної свідомості;
  - розвиток саморегуляції.
- При побудові кожного заняття враховувалися всі напрями, однак, залежно від мети, робився акцент на якомусь із них. Розроблена нами програма була розрахована на молодших школярів. Реалізувалася вона протягом двох років (по одній годині на тиждень).

Відомо, що великий вплив на розвиток особистості за рахунок своєї символіки, образності та емоційності мають мистецтво та ігрові форми роботи. У зв'язку з цим нами було використано такі форми роботи, як: твори мистецтва з наступними проблемними

та аналітичними бесідами, міні-диспутиами, груповими дискусіями, ігри-драматизації, ігри-тренінги, ігри-спілкування, спецкурс “Емоції”, тренінг по саморегуляції.

Наведемо деякі приклади використання творів мистецтва та ігор з розвитку емпатії у молодших школярів.

### ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ДИТЯЧОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Так, в оповіданні “Він зненавидів красу” (13; 221) описується хлопчик, який до краси звик ставитися егоїстично. “Ця троянда для мене – зірвав і викинув; захотів горобця, грав з ним, поки той пискнув і замовк, кинув хлопчик мертвого горобця; потім захотілося хлопчику пісню пастуха, але пастух на це відповів, що пісня – це краса, вона не може належати одному! Вона належить усім людям. Хлопчик розлютився і зненавидів красу”. Під час роботи дітей з цим оповіданням ми торкнулися дуже важливої теми – теми любові і ставлення до краси.

Під час обговорення дітям задавалося питання: “Чи любив хлопчик красу, адже йому подобалася троянда, горобець, пісня?”. Діти відповідали “Ні”. Запитання “Що значить любити?” викликало утруднення.



Тоді задавалося інше запитання: “Як би хлопчик дійсно любив красу, як би він повівся з трояндою, горобцем?”. “Він троянду не рвав би, а поливав; а з горобцем не грався, а погодував”, – відповідали діти. Узагальнюючи судження дітей, ми з ними дійшли висновку, що любити – значить піклуватися про іншу людину, про природу. Ця розповідь допомогла дітям усвідомити, що любов – це не споживання, а віддача та турбота.

З поняттям “совість” діти познайомилися в процесі читання й обговорення оповідання В.О. Сухомлинського “Важко бути людиною”. Результатом обговорення став висновок дітей про те, що совість дозволяє порівнювати свою поведінку зі зразком, у результаті чого з’являється таке почуття, як сором. Сором дозволяє людині виправити свою поведінку.

Такі обговорення дозволяли дітям виявити у собі такі якості, як совість, здатність відчувати сором, любити і піклуватися про іншого, тобто розвивали у дітей особистісну рефлексію,

Обговорення оповідання Є. Ключова “За законами живої природи” (14; 222) дозволило віднайти в собі Людину з великої літери. Дітям було запропоновано намалювати себе: “Я” – Людина в собі (добра, смілива, розумна) та Тварину в собі (зла, боязка, безграмотна, ледача, хитра).

Наприклад, Дмитрик К., який відзначався агресивністю характеру, адекватно оцінив себе: він намалював Людину всередині себе меншою, аніж тварину, що говорить про адекватність сприйняття себе самого.

В оповіданні Ю. Яковлева “Лицар Вася” діти знайомилися з таким поняттям, як краса душі. Зовні непривбливий, товстий і вайлуватий учень 6-го класу Василько рятує хлопчика, який тоне, але не надає цьому вчинку ніякого значення. Він промовчав на шкільній лінійці, де рятувальником було названо Дмитрика, який був лише свідком події, але сам не зважився рятувати хлопчика.

Після прослуховування оповідан-

ня відбулася групова дискусія. Діти виділили риси характеру Василька і Дмитрика. Усвідомили, що краса душі – це здатність співчувати, не ображатися на іншого, сприяти іншому. Працюючи в групах, діти одержали завдання придумати і драматизувати дії Василька після лінійки. Ці пошуки спонукали хлопців співвіднести знайдений спосіб поведінки із соціально і морально схвалюваними нормами, побудувати портрет ідеалу, що згодом стане метою, бажаним образом себе в майбутньому, внутрішнім побудником емпатійної діяльності.

Обговорення всіх оповідань відбувалося в формі групової дискусії, де діти вчилися не тільки думати і проникати всередину проблеми, але і терпляче вислуховувати іншу точку зору. Висновки фіксувалися в зошитах і на дошці.

Періодично (з метою розвитку особистісної рефлексії) ми звертали до дітей із запитанням: “Що нового ти про себе довідався?”, “Що нового ти в собі відкрив, чого ти не знав раніше?”. Деякі діти казали: “Я не знав, що я можу так співчувати, що мені може бути так шкода когось, що мені може бути так соромно.” І так, крок за кроком, діти відкривали собі самих себе; розвивалося усвідомлення своїх людських якостей (особистісна рефлексія), розуміння внутрішнього світу інших людей, формувалася загальна позитивна настанова щодо людини, що позитивно впливало на розвиток емпатії у молодших школярів.

### ВИКОРИСТАННЯ ІГОР-ДРАМАТИЗАЦІЙ

На одному з занять (з метою розвитку децентрації як здатності вийти за межі свого “Я” і подивитися на людей та події з іншої позиції), було проведено гру-драматизацію “Суд над Паровозиком” на основі казки Г. Циферова “Паровозик” (14; 136). У казці мова йде про Паровозик, який милувався в дорозі природою,

завжди спізнаювався, порушував розклад. У казці було чітко виражено ставлення автора до персонажа словами: “Якщо бачиш красиве або бачиш гарне, – зупинися ” (14; 138).

Наявність чітко вираженої позиції автора трохи ускладнювала завдання дітей: частина з них, виступаючи в ролі “прокурора”, повинна була звинуватити персонаж за порушення розкладу руху; інша частина дітей (у ролі “адвоката”) повинна була захистити його; третя частина – “судді”, вислухавши різні думки, повинні були винести Паровозику свій “вирок”.

Ця форма роботи здалася дуже цікавою як для дітей, так і для вчителів. В іграх-драматизаціях (іграх-імпровізаціях) діти, граючи свою роль, повинні мислити з позиції не свого або авторського ставлення до героя, а з позиції своєї ролі, що є прекрасним тренінгом уміння перевтілюватися і приймати образи різних людей, а, крім того, і здатність мислити по-іншому. Використання ігор-драматизацій, сюжети яких бралися як з літературних творів, так і з життя, дозволяло дітям відчувати стан героя, стати тимчасово на його позицію, подивитися на ситуацію з його боку. Такий метод сприяє розвитку моральної децентралізації, розвиває умовно динамічну позицію дитини, допомагає виявити співчуття до іншого, бо співчуття припускає вихід за рамки свого “Я” і здатність подумки поставити себе на місце іншого.

Для досягнення цієї ж мети, окрім ігор-драматизацій, використовувалися ігри-тренінги, що сприяли розвитку здатності до емоційної ідентифікації та децентралізації.

Для розвитку цих якостей (здатності відчувати іншу людину, її настрої, стани, бажання, потреби, схильності, інтереси тощо) на заняттях нами було проведено тренінг сензитивності (чутливості) до іншого і до себе. Цей тренінг, у якому використовувалися різні ігри і вправи, дозволяв дітям розвивати свої жести, міміку, пантоміміку; розвивав уміння вира-

жати свої емоції, знімаючи при цьому напругу, страх; учив дітей виражати свої почуття і краще розуміти почуття інших.

### ВИКОРИСТАННЯ “ІГОР-СПІЛКУВАНЬ”

На заняттях використовувалися ігри на розпізнавання емоцій (“Покажи, як ображаються, радіють, бояться, сумніваються”). У цих іграх назване почуття стає об’єктом спостереження, порівняння з іншими почуттями, зі способами їхнього прояву в різних людей. Емоція, стаючи об’єктом міркувань і експериментів, таким чином, освоюється. “...Будить інтерес до почуттів і переживань інших людей...У дитини виникає інтерес до свого внутрішнього життя, до само-спостереження... Вдосконалюється здатність до спілкування, розвивається потреба у взаєморозумінні зі світом... Сприяє розвитку дружелюбності, чесності, доброти, терпимості, довіри до людей, до світу” (5; 57).

Ігрова форма роботи є дуже ефективною, вона дозволяє абстрагуватися від конкретних життєвих обставин, розслабитися, показати свої якості, здібності й уміння в ситуації гри, де панує умовність і змагальність. Відсутність повчальності дає можливість “зсередини” спонукати розвиток здатності відчувати навколишніх.

Дітям дуже сподобалися такі ігри, як: “Танець чолами”, “Рахунок”, “Пальці”, “Прорив”, “Місток”, “Відчуття”, побудовані на невербальних способах спілкування. Розповімо про деякі з них.

Гра “Танець чолами” супроводжується музикою, що дуже піднімає настрій дітей. Діти розбивалися на пари, між чолами вставлявся аркуш паперу. Рухаючись і тримаючи одне одного, пара повинна була не загубити затиснутий листок паперу якомога довше. Спостерігаючи за дітьми, можна сказати, що довше усіх протанцювали пари, де хоча б один із партнерів добре відчував іншого,

підстроюючись під його рухи, та пари, у яких діти симпатизували одне одному. Симпатія, як відомо, дозволяє краще відчуті іншу людину (6). Діти з низьким рівнем емпатії або налаштовані один щодо одного недружелюбно в цій грі програвали.

У грі “Відчуття” метою було визначення настрою та стану сусіда. Діти разом із учителем і експериментатором ставали в коло, взявшись за руки. Діти вчилися вгадувати за рукою іншого його емоційний стан. У всіх експериментальних класах у цій грі діти показали велику сензитивність: майже всі правильно описали стан партнера. Після гри було задано питання: “За якими ознаками вдалося правильно впоратися із завданням?”. Узагальнення було записано на дошці. Це: вологість руки сусіда (якщо волога, значить хвилюється), температура руки (тепла, холодна), моторика (рух) руки, сила/ слабкість потиску руки. Деякі діти навіть назвали такі ознаки, як рух крові по судинах руки і биття пульсу, загальна енергетика руки (сильна, слабка, млява, невпевнена, тремтяча).

Дуже повчальною і цікавою виявилася гра “Місток”, зміст якої полягав у тому, що з різних сторін назустріч один одному йдуть по містку двоє дітей (2 лінії на відстані 30 см прокреслені на підлозі). Під мостом, внизу – швидка гірська річка. Не користуючись мовою, діти повинні були зрозуміти один одного і розійтися на вузькому містку. Наступити на лінію – значить зірватися вниз у річку. Гра виявилася дуже показовою, діагностичною. Діти егоцентричні, нечутливі стосовно інших – “зривалися” з містка; “емпатійні” – вдало справлялися з завданням, крім того, партнери таких дітей почували себе надійно і впевнено.

Гра “Рахунок до десяти”, метою якої є навчання невербальних засобів спілкування і розуміння іншого, полягала в тому, щоб за сигналом ведучого почати рахунок до десяти, не домовляючись один з одним про пос-

лідовність. Діти повинні були мовчки відчуті, хто ж наступний буде називати чергову цифру. Розуміння, точніше, відчуття іншого відбувалося не одразу, цього потрібно було вчитися. Дружним, емпатійним групам досить було 3-4 спроби, щоб дорахувати до десяти, а іншим дітям і десяти спроб було замало.

У таких іграх розвиваються не тільки сенсорні здібності, але і здатність до децентрації, акцентування уваги не тільки на собі, своїх проблемах, але і на іншій людині. Усвідомлення того, що існує не тільки світ навчання, але і світ людських відносин, світ іншої людини, не менш складний, аніж навчальні предмети. Це усвідомлення важливе для молодшого школяра, у якого навчальна діяльність є провідною, а навчальні інтереси – головними.

Інша група ігор, які сприяють децентрації – погляд з боку. “Ці ігри сприяють тому, щоб дитина змінила дошкільну езопову позицію, що дозволяє їй бачити предмет лише зі своєї точки зору, на динамічну позицію, перебуваючи в якій людина може бачити предмет одночасно з різних сторін” (5; 63).

Наприклад, гра, у якій один із гравців описує клас, свою кімнату, шкільний двір, а інші вгадують, хто як бачить: жираф чи мураха? Або учень розповідає, яким він бачить клас: зі свого місця, від дошки, зі стелі, через вікно, як горобець. Такого роду ігри розвивають здатність думкою переміщатися в просторі і бачити з іншого боку навколишні предмети і явища.

Такі ігри, як “Погляд з боку”, стосуються поведінкової, особистісної позиції героїв і змушують дітей, не переміщаючись думкою в просторі, ототожнювати себе з іншою людиною або персонажем (що теж є переміщенням, але більш складним). Наприклад: розбите скло очима учня, який його розбив, або директора школи; Буратіно очима тата Карло або Карабаса-Барабаса і т.д.

### СПЕЦКУРС “ЕМОЦІЇ”

У рамках програми саморегуляції нами було проведено спецкурс із емоцій. Ці заняття були побудовані на основі роботи Г.А. Цукерман “Психологія саморозвитку” (13), де вона описує цикл занять з підлітками з психології. Головна мета курсу – саморозвиток більш докладний, аніж розвиток рефлексії, як пізнання самого себе через пізнання інших і, навпаки, пізнання інших через пізнання самого себе; це тренінг комунікативних навичок і вмінь сензитивності; крім того, метою додаткових занять було надати дітям необхідні знання з психології (зокрема, пропонувався тема “Емоції”).

Саме ця тема занять є для дітей актуальною в плані регуляції власних емоційних станів, а також важливою при організації дитячого навчання. Таких занять в експерименті було сім. Вони проводилися з кожним учнем протягом двох годин. Оскільки при побудові занять ми орієнтувалися на дитячі потреби, настрої, то за потребою між заняттями під час розгортання вставлялися інші за своєю метою і завданнями заняття, що, на наш погляд, були в цей час більш актуальні для дітей. Тренінги з релаксації та візуалізації періодично, як ігри і вправи, включалися в хід занять за потребою.

Відправною спецкурсу з емоцій була організація інформаційно-діагностичного заняття, метою якого було визначення, що діти знають про почуття, їхнє ставлення до них. Це виявлялося за допомогою запитання: “А чи згодні ти з тим, що деякі емоції треба приховувати, придушувати, заганяти всередину і ні в якому разі не виражати?” та інших запитань, що задавалися письмово у вигляді анкети. На основі відповідей було побудовано надалі обговорення і пошук способів вияву почуттів. На цьому ж занятті дітям пропонувалося п'ять можливостей, а діти оцінювали ступінь їхньої бажаності для себе особисто за певною шкалою.

Серед можливостей були, наприк-

лад, такі: довідатися більше про почуття, навчитися володіти, керувати своїми почуттями; просто грати і нічим іншим не займатися. Ці заняття також були націлені на розвиток особистісної рефлексії. Експеримент показав, що більше всього діти хочуть: по-перше, навчитися володіти своїми почуттями; по-друге, їх хвилює проблема довільності, організованості діяльності (вони хочуть “навчитися” узгоджувати свої дії та більше “довідатися” про почуття). Відповідно до потреб дітей було визначено мету занять циклу: це розвиток рефлексії (як компоненту емпатії) і саморегуляції (як необхідної умови для прояву емпатії).

Наступні заняття проходили в пошуках різних способів вияву почуттів. Так, наприклад, для обговорення було обрано почуття образи. Саме це почуття найбільш характерне для молодших школярів, окрім того, образа заважає налагодженню нормальних взаємин з однолітками і дорослими, а також гальмує емпатійні прояви.

На першому етапі роботи діти повинні дійти висновку, що емоції потрібні людині. При цьому складається таблиця: назва емоції, її користь, її шкода. Наприклад, страх: користь – попереджає про небезпеку, шкода – заважає, робить невпевненим; або радість: користь – задоволення, піднесення життєвих сил, шкода – веселиться і заважав сусіду по парті.

На другому етапі розглядалася ситуація, коли емоція “образи” все-таки виникла. Що з нею робити? Виразити її або придушити? Разом з дітьми розмірковуємо, що буде в тому або в іншому випадку: якщо виразити, то іншим стане скрутно, це неприпустимо; якщо придушити, то самому можна “луснути”. Тут діти зіштовхуються з тим, що ці способи не підходять, надалі продовжується самостійний активний пошук інших, більш прийнятних способів вияву негативних почуттів. Щоб допомогти дітям, ми пропонуємо їм згадати, заплющивши очі, випадок зі свого життя, коли вдалося успішно здолати образу і, спираючись на влас-

ний досвід, згадати, що при цьому допомогло. І тоді виникає “осаяння”: треба виявити почуття, але “мирно”, так, щоб усім стало приємно (орієнтація на інших людей, децентрація).

Постає таке запитання: як мирно виявляти почуття? Спільний пошук продовжується. Тут діти “відкривають” ще одну таємницю: “Треба говорити дружельно, спокійно, не звинувачувати іншого”. Іде програвання ситуації, діти тренуються в мирному вияві образи. Найчастіше вони намагаються пояснити причину поведінки людини, яку скривдив; з’ясувавши причину, вони подумки ставлять себе на місце іншого (акт співпереживання, ідентифікації). І почуття образи відходить.

Доповнюючи “відкриття” дітей, ми розповідаємо їм про існування ще одного засобу мирного вияву почуттів, застосовуваному американськими психологами. Це спосіб – “Я–повідомлення”, сутність якого полягає в тому, що людина говорить про своє почуття, не звинувачуючи іншого, виявляючи почуття на кшталт: “Я стурбований”, “Мені неприємно”. Ми спробували ввести цей спосіб у тренінг, але ефект виявився меншим, ніж ми очікували. Хоча це не означає, що цей спосіб не має права на існування. Іноді він є “рятівним”, і деякі елементи все-таки впроваджувалися нами на заняттях. Часто діти на заняттях пропонували зовсім інший, вищий шлях порятунку від образи – шлях перетворення поганого почуття у світле, гарне через прощення, примирення. Однак досвід показує, що знання цього (моральна свідомість) поки ще не стало у більшості випадків дієвим мотивом поведінки. Діти відкрили способи перетворення поганого почуття в гарне: коли подумки поставити себе на місце іншого, подивитися на проблему “з боку”, сказати про себе: “Господи, спасибі Тобі, що Ти вчиш мене”; а також використовувати досвід ігор-візуалізацій.

Під час проведення циклу занять з емоцій ми пропонували дітям записа-

ти під диктовку назви деяких емоцій: радість, сум, гнів, страх, спокій, нудьга, роздратування, а потім вони повинні були продовжити цей список самі. Далі давалося завдання підкреслити однією рискою ті емоції, які вони не часто відчували, а двома рисками – ті, які відчували часто.

*У результаті цього обстеження було виявлено, що молодші школярі найчастіше відчують такі емоції, як радість, страх, нудьга, сум, гнів, роздратування.*

Спостерігаючи за дітьми, аналізуючи їхні скарги, ми також дійшли до висновку, що діти не можуть долати свої негативні емоційні стани. І хоча нашою метою було формування емпатійної діяльності у дітей, ми зрозуміли, що без навчання саморегуляції, яка допомогла б позбутися вантажу негативних емоцій, що виникають у процесі навчання у школі і вдома, не можна розраховувати на ефективний розвиток. Крім того, співчуючи іншому, людина емоційно відгукується на переживання іншого і сама починає переживати, тому необхідно забезпечити енергетичний захист, тобто виробити вміння рятуватися від негативних емоцій. Крім того, негативні емоційні стани можуть гальмувати прояви емпатії.

### ТРЕНІНГ З САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Виходячи з вищезазначеного, ми зіштовхнулися з потребою проведення релаксаційного тренінгу в рамках наших занять, вважаючи це винятково важливим. Цей тренінг слід назвати тренінгом саморегуляції, бо він включає не тільки заняття з релаксації, але й спеціальні вправи-візуалізації, взяті з літературних джерел (6; 14), а також зображення самих дітей (цікавим є факт, коли дітям запропонували конкретний візуальний образ, але в багатьох із них виникав власний, котрий потім вони використовували). Заданий образ ішов із зовні, а власний – з середини, що свідчить про активність підсвідомості.

Нами було використано різні варіанти релаксаційних комплексів: це психом'язові тренування М.І. Чистякової (14), релаксаційний комплекс "Контраст" і тренінг по саморегуляції В.В. Петрусинського (6), а також традиційне аутогенне тренування на по чергове розслаблення окремих груп м'язів, складене нами. Найбільш вдало виявилася остання, бо гри-вправи М.І. Чистякової втягували дітей в ігровий сюжет, викликаючи сміх, що відволікало їх від релаксації. Тренінг із саморегуляції В.В. Петрусинського,

побудований на візуалізації зорових образів, був досить ефективним, але повторне проведення виявилось для дітей не цікавим, що наштовхнуло нас на думку про зміну різних вправ.

Вправи-візуалізації використовувалися для саморегуляції психічного стану, зокрема для боротьби з негативними емоціями і відновлення широсердечної рівноваги. Наприклад, у грі "Куди іде злість" діти згадували ситуації, коли вони були роздратовані, входили в цей стан і виражали свої почуття партнеру, потім мінялися ролями. Звучала інструкція: "У класі зібралось багато негативної енергії". І далі: "А тепер закрийте очі і уявіть, що ця енергія перетворюється в пару і тонкий струмок випливає у відкриті двері або вікно". Хтось з дітей сказав: "А якщо ця "пара" потрапить до інших людей?". Тоді подумки разом з дітьми ми перетворюємо пару в тепло, яке не шкодить людям, а лише робить повітря теплішим.

Після візуалізації ми обговорювали з дітьми, у кого що і як вийшло. У більшості дітей вийшло, і вони відчували полегшення. У деяких дітей спонтанно виникли інші образи, що були їм більш "близькі". Наприклад, Гера К. сказав: "Я уявив, що в мене є "мітла", якою я "вимітаю" цей "пар". Усім дітям сподобався цей образ. І ми разом з дітьми, використовуючи їхній досвід і власні ресурси, склали "Пам'ятку", в якій коротко вказувалися засоби, потрібні для саморегуляції стану. "Пам'ятка" вивішувалася на дошці, і вчитель, у разі потреби, звертав на неї увагу дітей.

Найбільш вдалими та ефективними виявилися методи формування емпатії, засновані на використанні засобів мистецтва (художня література, театралізовані дії тощо), у яких розкривається значущість внутрішнього світу іншої особистості та надаються взірці для власного ставлення до іншої людини. Обов'язковою умовою формування емпатії є організація ігрових форм міжособової взаємодії з подальшим аналізом і рефлексивним обговоренням почуттів і дій усіх учасників групи.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Н.Х. Методологические особенности общения младших школьников с театральным искусством. /Формирование личности в онтогенезе /Сборник научных трудов. - М., 1991. - С. 36-57.
2. Берхин Н.В. Специфика искусства. - М.: Знание, 1984. - 56 с.
3. Выготский Л.С. Психология искусства. - М.: Педагогика, 1987. - 320 с.
4. Запорожец А.В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольника. Эмоциональное развитие дошкольника. - М.: Просвещение, 1985.
5. Левин В.А. Когда маленький школьник становится большим читателем. - М.: Лайда, 1994.
6. Петрусинский В.В. Игры, обучение, тренинг, досуг. - М.: Новая школа, 1994. - Кн. 1. - 83 с.; Кн. 6-7. - 80 с.
7. Петухова Л.М. Психические нарушения социальной дезориентации младших школьников в процессе изобразительной деятельности. - Автореф. дисс. канд. психол. наук. - М., 1997. - 17 с.
8. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада. - М.: Педагогика, 1988. - 232 с.
9. Стрелкова Л.П. Психологические особенности развития эмпатии у дошкольников. - М., 1988. - 180 с.
10. Стрелкова Л.П. Роль игры-драматизации в развитии эмоций у дошкольников. //Игра и её роль в развитии ребёнка дошкольного возраста. - М., 1978. - С. 139-144.
11. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. - М.: Педагогика, 1990.
12. Там чудеса. - Кн. 1, сер.1. /Моя первая библиотека. - Харьков: Фолио, 1994. - 164 с.
13. Цукерман Г.А. Психология саморазвития. - М., 1996. - С. 3-120.
14. Чистякова М.И. Психогимнастика. - М.: Просвещение, 1990. - 126 с.
15. Яковлев Ю. Последний фейерверк, М., 1987.

# ЗВІДКИ БЕРУТЬСЯ НЕЗНАЙКИ

## СПРОБА ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНОГО КОЛЕКТИВНОГО СУБ'ЄКТА\*



Педагогіка  
школи

### ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Про те, як розвиває навчальна діяльність молодшого школяра, здається, відомо все або майже все:

- що в зоні найближчого розвитку молодшого школяра — теоретичне мислення;
- що психічними новоутвореннями є рефлексія, аналіз і планування;
- що вміння вчитися — це результат засвоєння дітьми спільно-розподіленої діяльності...

Перелік можна продовжувати.

У деяких джерелах згадується приблизна цифра наукових досліджень, проведених у цьому напрямі, — їх декілька сотень. Ці дослідження підтверджують вихідну гіпотезу Д. Ельконіна-В. Давидова про вікові можливості дітей молодшого шкільного віку.

А на практиці?.. А на практиці виходить дещо інше. Ми — як учителі, так і психологи — постійно повертаємося до одного питання: на уроках клас активний, емоційний, результативний, а показники індивідуальних перевірок — не завжди втішають, складається враження, що вчитель працює надаремно. Результати психологічного тестування випускних класів свідчать: 70-82% учнів є суб'єктами навчальної діяльності (дослідження

Н. Репкіної), а за умови збереження традиційної системи навчання вони не завжди є суб'єктами навчальної діяльності.

Звичайно, цю дещо драматизовану ситуацію спричинюють і об'єктивні вікові фактори та проблеми адаптації до нових для дітей вимог традиційної системи. Але головне, що ця ситуація загострює одвічну суперечність між ідеальним проектом: програмою — з одного боку, учителем із його уявленнями про проектування навчальної діяльності — з другого, індивідуальним можливостям дитини — з третього.

У цій статті ми описуємо результати лонгітюдного дослідження, проведеного лабораторією розвивального навчання у відповідних класах початкової школи.

### ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наше чотирирічне лонгітюдне дослідження започатковувалося на базі кількох класів розвивального навчання, одного першого експериментального і двох контрольних, продовжили ми його в новому наборі першокласників 2001 року.

#### Ірина БУЛАХ

Старший викладач ЛНПУ  
ім. Тараса Шевченка

#### Ольга ХОРОШИЛОВА

Учитель вищої категорії класів розвивального навчання  
СШ № 57 м. Луганська

\*Переклад з російської Валерія Федоренка

**Коли в класі з'являються новенькі, дуже цікаво спостерігати, як змінює, перебудовує їх дитячий колектив, дуже активно пропонуючи свої, вже напрацьовані цінності**

Таке тривале спостереження дозволило нам пояснити деякі “несподівані” ефекти реалізації ідей розвивально-го навчання.

**Трохи історії.** Методологічною базою системи розвивального навчання є теорія навчальної діяльності. Головні положення цієї теорії було сформульовано в 60-80-х рр. минулого століття Д. Ельконіним і В. Давидовим. Одним із центральних понять теорії навчальної діяльності є поняття навчального завдання. У розробку цього поняття великий внесок зробив В. Рєпкін. Під навчальним завданням розуміємо таке, яке веде до самозміни учня як суб'єкта навчальної діяльності. Однак нині немає переконливої і повної відповіді на питання, як протікає цей процес, якими є його результати в окремої дитини.

У дослідженні поточних процесів навчальної діяльності ми спиралися на ідеї В. Рєпкіна, Є. Заїки. Як діагностичний матеріал автори пропонували використати діагностичні ситуації, психологічні тести, поопераційний аналіз привласнення навчальної дії.

Ми, апробувавши різні варіанти, врешті, зупинилися на аналізі цілого ряду діагностичних показників:

- спостереження за зовнішньою активністю учнів;
- результативність у вирішенні практичних завдань;
- на аналізі продуктів діяльності.

Але головним, визначальним для нас посеред діагностичних показників став показник адекватності прийняття навчального завдання і його вирішення на етапі прилучення до навчальної діяльності.

**Повернемося до теорії.** У навчальній діяльності, побудованій на основі принципів змістовного узагальнення навчального матеріалу, головним елементом є навчальне завдання. Його вирішення передбачає одержання не окремого результату, а відкриття загального ставлення, оволодіння загальним способом побудови навчальної дії. Введення навчального завдання передбачає самостійний пошук висхідної суперечності та вирішення його з виходом на новий спосіб навчальної дії.

Учитель у цій ситуації — це майстерний організатор, непомітний диригент оркестру, де є перша і друга скрипки, другі партії й обов'язково глядачі.

Уважається, що в правильно організованій колективно-розподільній діяльності учень не одержує готової відповіді від учителя, а знаходить її у спільній пошуковій діяльності. У такий спосіб формуються зв'язки як за вертикаллю “учитель — учень”, так і за горизонталлю “учень — учень”. У цій ситуації мають відображення висхідні положення концепції Л. Виготського про провідну роль навчання у психічному розвитку.

Поряд із поняттям “навчання” у психологічній літературі широко побутує й поняття “привласнення”. Уважається, що поняття “привлас-

**На фото:**  
І. Булах та  
О. Хорошилова



нення” підкреслює внутрішню активність самої дитини.

Як відомо, навчальне завдання в розвивальному навчанні передбачає не емпіричне узагальнення, а теоретичне, яке лежить поза межами зони актуального розвитку молодшого школяра й передбачає опертя на зону найближчого розвитку. Вирішити навчальне завдання – жодна, навіть найрозумніша дитина самостійно не може, його можна вирішити тільки в колективно-розподіленій діяльності і тільки під керівництвом учителя.

Як же вирішує навчальне завдання молодший школяр?

Вирішуючи навчальне завдання, школярі оволодівають новим способом навчальних дій і в такий спосіб привласнюють знання. Це ідеальна модель, так планували розробники. Реальна картинка є зовсім іншою. Навчальне завдання перетворюється у свідомості дитини, і вона створює новий власний образ завдання.

Досліджуючи, як колективно-розподілена діяльність перетворюється на індивідуальну, ми виявили значущі відмінності у привласненні молодшими школярами нового способу навчальних дій. Привласнення способу навчальних дій залежить від характеру прийняття та вирішення навчального завдання. Ми виділили за цим показником такі групи дітей:

- *Перша група – Пізнайки.* Приймають навчальне завдання на початковому етапі прилучення до навчальної діяльності. Це діти, які бачать суперечності, що виникають при вирішенні конкретно-

практичного завдання, здатні виділяти, обговорювати вихідні відношення. Вони емоційно заражають клас пошуком відповіді на запитання, яке спершу виникає тільки у них.

- *Друга група – Розумійки.*

Це група підтримки Пізнайок. Ці діти здатні прилучатися до вирішення навчального завдання тільки тоді, коли перша група назве, виділить, окреслить вихідні умови й зорієнтує їх у пошуку.

Перші дві групи адекватно приймають навчальне завдання, беруть участь у його вирішенні й активно привласнюють новий спосіб.

- *Третя група – Конкретики.*

Це діти, які перевизначають навчальне завдання так, що іноді створений ними образ навіть віддалено не нагадує первісне навчальне завдання. Вони зорієнтовані чи на конкретну операцію, чи на окремі факти, озвучені в процесі уроку. Привласнення нового способу відбувається на уроках-тренінгах і спосіб залишається негнучким.

- *Четверта група.* До цієї групи потрапили діти, які не приймають навчальне завдання й орієнтуються тільки на виконавчу діяльність, виділяють формальну складову навчальної дії. Звідси походить і назва цієї групи – *формалісти.*

Усі чотири групи утворюють навчальну спільноту, яку ми позначимо як *колективний суб'єкт.*

Яким є колективний суб'єкт навчальної діяльності?

## ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения.-М.: Интор, 1996.
2. Репкина Н.В. Система развивающего обучения в школьной практике//
3. Вопросы психологии.- 1997.- №3- С.40-51.
4. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология развития человека.-М.: Школа-Пресс, 2000.
5. Цукерман Г.А. Две фазы младшего школьного возраста.//Психологическая наука и образования.- 2000.- №2 -С.45-67.
6. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника.-М.: Знание, 1974.

Почнемо з портрету.



*Пізнайків* у наших класах небагато, здебільшого двоє, у кращому разі – троє-четверо осіб (**10%**). *Розумійків* значно більше – до **30%**. *Конкретики* складають більшість – їх до **40%**. Решта ж – *формалісти*.

Група структурується до кінця першого класу, забезпечуючи розподіл функцій усередині колективного суб'єкта.

Докладніше про те, хто яку роль відіграє в колективному суб'єкті.

Можливості участі дітей у вирішенні навчального завдання залежать від індивідуальних здібностей, що й проявляється в їхніх відмінностях, у характері зовнішньої та внутрішньої активності.

*Пізнайки* – за ними закріплюється роль першовідкривачів. Вони звичайно активні як зовні, так і внутрішньо, хоча й серед них трапляються “великі вереди”. Їхнє завдання – помітити, назвати і залучити *Розумійків* до процесу вирішення навчального завдання.

*Розумійки*, беручи участь в обговоренні, грають роль перекладачів. Вони перекладають доступною для основної маси дітей мовою навчальну інформацію. Обговорюючи по декілька разів і по-різному вербалізуючи одержану інформацію, діти цієї групи дозволяють збагнути значення, зміст навчального завдання конкретикам і формалістам.

*Конкретики* – це і є група підтримки. Вони довго визрівають для змістовної участі в дискусії, хоча зовнішня активність проявляють, оцінюючи висловлювання товаришів. Вони щось зрозуміли на перших етапах, за кроками, операціями, привласнили. Їхнє завдання – гальмувати

першу і другу групи, дати їм змогу усвідомити матеріал.

*Формалісти* – це глядачі, списувачі та запам'ятовувачі. У першому класі вони не розуміють, чого від них хочуть дорослі, але поступово включаються в урок через формулювання нового ставлення до навчального процесу і тоді можливим є все... Одним словом – це Іллі Муромці, коли прокинуться – передбачити важко.

## ТЕПЕР ПРО ДИНАМІКУ

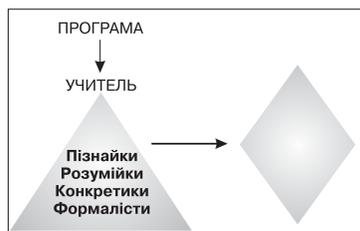
Як і будь-який суб'єкт, наш колективний суб'єкт розвивається в часі і просторі.

*Перший етап* – етап адаптації. До нових умов навчання наші першокласники пристосовувалися цілий рік. Процес адаптації ми вважаємо завершеним тоді, коли діти перестають орієнтуватися на особисті проблеми і як головне виділяють змістову частину навчального матеріалу.

*Другий етап* (2 клас – середина 3 класу) – це етап розквіту колективного суб'єкта. Колективний суб'єкт у змозі вирішити багато навчальних завдань, у тому числі й дослідницького типу. Усередині колективного суб'єкта в цей час відбувається рух. Діти з групи *Конкретиків* рухаються до *Розумників*, група *Формалістів* – до *Конкретиків*, деякі перестрибують через сходинок. У кількісних показниках це виглядає так (% від загальної кількості дітей):

Кількість дітей	Пізнайки	Розумійки	Конкретики	Формалісти
1999 р.				
1 клас (28)	11%	21%	35%	32%
2 клас (28)	11%	53%	25%	11%
2002 р.				
1 клас (30)	3%	23%	37%	37%
2 клас (30)	3%	33%	34%	30%

*Третій етап* (середина 3 класу – ...). Ми можемо описати тільки початок етапу, оскільки вважаємо, що він не завершується до кінця 3 класу. Це час “притишеності”. Колективний суб'єкт зсередины завмирає, внутрішній перебіг уповільнюється, функціональні ролі жорстко закріплюються. Змінюється зовнішня форма: зі стійкого трикутника він перетворюється на подобу нестійкого ромба.



Про що сигналізує наш колективний суб'єкт? Ми вважаємо, що це вимога нових форм навчальної активності.

## ВИСНОВКИ

Хто ж він, наш герой – колективний суб'єкт навчальної діяльності?

- Колективний суб'єкт навчальної діяльності – це єдина навчальна спільнота дітей, яка організовується спонтанно й формується через колективно-розподілену діяльність у ситуації вирішення навчального завдання.
- Колективний суб'єкт має свою структуру, він динамічний – розвивається як у часі, так і в просторі.
- Однією з умов існування колективного суб'єкта навчальної діяльності є навчання, зорієнтоване на зону найближчого розвитку. Тому проблематично говорити про колективний суб'єкт навчальної діяльності в класах із іншими формами навчання. Початкові форми навчальної активності визначають характер колективно-розподіленої діяльності, у свою чергу ця діяльність забезпечує їх перехід на вищий індивідуальний рівень навчальної діяльності.
- Характер привласнення

нового способу навчальної діяльності учнем залежить від початкового рівня його активності в рамках колективного суб'єкта й меж зони його найближчого розвитку.

Деякі практичні завдання, які вирішує колективний суб'єкт навчальної діяльності:

- колективний суб'єкт – це реальна можливість для кожної дитини прилучитися до навчальної діяльності;
- колективний суб'єкт дає змогу вчителю індивідуалізувати процес навчання.

## ЛІРИЧНІ ЗАМАЛЬОВКИ

Нам дуже хотілося розповісти про наших знайків і незнайків не сухою науковою мовою, а живою, образною. Тому, що за нудними словами “Колективний суб'єкт” стоять живі, милі, славні і допитливі дітлахи. Вони дуже різні, але їх об'єднує одне – вони разом навчаються, вирішуючи завдання, які ставлять перед ними дорослі. Вони всі разом – це один організм, який злагоджено працює й у якого є голова, руки, ноги і, звісно ж, животик (як же без нього?). Коли в класі з'являються новенькі, дуже цікаво спостерігати, як змінює, перебудовує їх дитячий колектив, дуже активно пропонуючи свої, вже напрацьовані цінності. Й однією з головних цінностей такого колективу є вміння вчитися разом, відкриваючи секрети різних предметів, разом з іншими дітьми і разом із учителем.

**Колективний суб'єкт навчальної діяльності – це єдина навчальна спільнота дітей**

**Однією з головних цінностей такого колективу є вміння вчитися разом**





# ВПЛИВ ЗМІ НА СТАРШОКЛАСНИКІВ

**В**ажливість виховання активних та інформованих громадян, нової суспільної культури спілкування із засобами масової інформації зростає разом із поширенням новітніх цифрових комунікацій. Сьогодні посилюється потреба не тільки в технічних уміннях користування Інтернетом, але й у розвитку здатності особистості аналізувати й оцінювати інформацію мас-медіа, яка кожного дня потрапляє до неї. Велике значення має ця проблема для процесу навчання та виховання підростаючого покоління, бо ЗМІ як один із факторів зовнішнього середовища, поряд із сімейним та соціальними виховними інститутами, впливає на уявлення старшокласників про своє майбутнє, сприяє формуванню настанов, визначає ступінь чіткості життєвих планів та завдань, впевненість у досягненні бажаного.

## ЗМІ ВПЛИВАЄ ПО-РІЗНОМУ

Аналіз літератури з цієї проблеми показав, що ставлення суспільства до впливу ЗМІ на людину завжди було досить неоднозначним. Це пов'язане, насамперед, із внутрішньою суперечливістю самого явища. З одного боку, ЗМІ об'єктивно потрібні суспільству та окремим людям, а з другого боку – вони інформаційно впливають на світо розуміння, моральні цінності

індивіда, тим самим змінюючи його життєві орієнтири та стратегію життя; при цьому реакція суб'єкта на ЗМІ завжди визначається його індивідуальними особливостями – поглядами, мотивацією, структурою потреб та цінностей (2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 12).

Безперечно, що ЗМІ позитивно впливають на індивідуальний та інтелектуальний розвиток людини. Вони є джерелом інформації про всі події, що відбуваються у світі, поширюють кругозір людей з ряду наукових, культурних, соціальних, професійних та побутових питань. З прогресом комп'ютерів та Інтернету можна говорити про появу нового виду людського віртуального спілкування, що дозволяє індивіду за будь-яких складних життєвих ситуацій не почувати себе самотнім. В усьому світі розширилося перспективне використання навчального телебачення, а саме – дистантного навчання. Молодіжні телепередачі, які вводяться у програми центрального телебачення допомагають родині та школі позитивно впливати на підростаюче покоління, формувати його інтереси, структурувати ціннісно-мотиваційну систему особистості.

Поряд із цим, домінування обсягу подачі примітивної, розважальної інформації над пізнавальною та науково – розвивальною, може привести до формування гедонічних нахилів особистості. Телебачення створило такий тип образів, що легко споживаються, але з яких вихолощено суть. Це величезний



**Олена БОГАЧ**

Викладач кафедри психології Луганського педагогічного університету ім. Т. Шевченка



потік штампів, який має гіпногичну дію та формує су-рогат мислення, придушує будь-яку творчу, духовну активність людини. Під впливом низькопробного набору настанов може скластися спотворений світогляд інди-віда (7; 9).

Виходячи з цього, *ми вважаємо, що ЗМІ опосередкова-но можуть впливати на уяв-лення старшокласників про своє майбутнє.*

У зв'язку з цим, *метою нашого дослідження є емпірич-не підтвердження цього впли-ву.* Нами було застосовано та-кі методи: анкетування, метод аналізу продуктів діяльності (аналіз творів старшокласни-ків на тему “Мої мрії та життєві завдання”), пілотаж-не дослідження.

*Вибірку склали 90 учнів 10 і 11 класів шкіл Луганська (37 юнаків та 53 дівчини).*

## КОМП'ЮТЕР – ПОМІЧНИК ЧИ ВОРОГ?

На четвертому місці в рейтингу масового споживання продукції ЗМІ стоять комп'ютери. Це пов'язане з тим, що тільки **21%** старшокласників мають персональні комп'ютери, **19%** з них мають доступ до Інтернету.

Це невисокий відсоток, але він впевнено зростає з кожним роком, бо це є найпопулярніший вид ЗМІ в усьому світі.

На запитання: “Відвідування яких сайтів було б корисним і цікавим для вас?”, старшокласники дали такі відповіді. Насамперед, було названо сайт знайомств, віртуального спілкування, пошуку нових друзів – **35%**. Потім випускники називали сайти, що дають інформацію про життя всесвітніх зірок

## ТЕЛЕБАЧЕННЯ У НАШОМУ ЖИТТІ

Аналіз отриманих даних показав, що найпопулярнішим видом ЗМІ у молодіжному середовищі є телебачення. З усього числа опитаних старшокласників немає жодного учня, хто за якихось би причин не дивився телевізор щодня. Кількість часу, витрачувана на перегляд телепередач в учнів різна, але найбільший відсоток виявлено у груп, що дивляться телевізор від 2 до 3 годин на день (**27%**) і від 4 і більше годин на день (**27%** учнів). Усього **54%** опитаних.

Найчастіше молодь дивиться всілякі розважальні шоу – **86%** учнів. На другому місці в рейтингу популярності – музичні телепередачі. Їх дивляться **54%** опитаних. **42%** старшокласників стабільно дивляться “Кримінальні новини”.

Пізнавальні телепередачі “Що? Де? Коли?”, “LG-еврика”, “Під кутом 23,5”, “Слабка ланка” цікаві для **26%** від усього числа опитаних.

Спортивні телепередачі дивляться **14%** учнів. Цей факт свідчить про незначну популярність спорту в житті сучасної молоді.

Навчальні телепередачі дивляться **12%** учнів, новинневі – **8%** опитаних.

Картина, що склалася, яскраво свідчить про перевагу гедонічних потреб у старшокласників при споживанні ними телепродукції.

Згідно з теорією нав'язування порядку денного (Мак Коумбс, Роджерс), нав'язування таких “архінетипових” образів та символів для слов'янського менталітету з властивими йому соборністю та колективізмом може призвести до перекрученого світосприймання особистості, формування у неї негативних рис характеру, викривленого світогляду в цілому, що згодом впливатиме і на вироблення життєвої позиції індивіда, і на формування його життєвих завдань (14).

Домашнє відео не користується популярністю в середовищі старшокласників. Це явище пов'язане з тим, що за кілька останніх років в Україні телебачення стало багатоканальним, з'явилися супутникове та кабельне телебачення, які можуть задовольнити найрізноманітніші інформаційні потреби глядачів. Інтерес до перегляду відеопроодукції збережений тільки в **24%** старшокласників, що дивляться відеофільми щотижня. **9%** учнів переглядають відеопродукцію 1-2 рази на місяць. **62%** старшокласників дивляться відео залежно від випадку, що буває вкрай рідко, і **5%** учнів не дивляться відеофільми зовсім.

Споживання відеопродукції старшокласниками втрачає свою актуальність.

## КІНО

Серед жанрів художніх фільмів найбільш популярними в молодіжному середовищі є комедії (**85%** опитаних надають їм перевагу). Старшоклас-

никам подобаються фільми, переважно американських кінокомпаній, зокрема такі, як: "Американський пиріг", "Квартирка Джо", "Брехун, брехун", "Сімейка Адамс", "Березневий кіт", "Один удома", "Стерва", "Мільйонер з примусу". Кінокомедії вітчизняного виробництва не в пошані, серед улюблених фільмів названо тільки старі комедії – "Кавказька бранка", "Операція "И" та інші пригоди Шурика".

На другому місці у рейтингу популярності – фільми жахів (46% опитаних надають їм перевагу). Найпопулярнішими фільмами цього жанру є також фільми американського виробництва: "Від заходу до світанку", "Леприкон", "13 примар", "Чужий", "Кривавий місяць", "Людина з цвинтаря", "Блейд-1", "Блейд-2".

Третє місце поділили між собою фантастичні фільми та бойовики (по 37%).

Найцікавішими фільмами фантастичного жанру названо такі: "Люди в чорному", "Матриця", "Зоряні війни", "Пригоди Гаррі Поттера", "Володар колець". Серед бойовиків популярними є фільми: "Леон-кіллер", "Смертельна битва", "Пастка", "Захоплення", "Тільки найсильніші".

Еротичним фільмам надають перевагу в перегляді 22% учнів.

Фільми про природу та тварин популярні тільки у 8% старшокласників.

Все це свідчить про "нав'язування" сучасним кінематографом вітчизняним глядачам західного способу бачення світу. Незалежно від кіножанру всі фільми стверджують культ сили, грошей, багатства, сексуальну свободу, що межує з аморальністю. Навіть у комедіях домінує не гумор, а іронія, тому що оспівується той же культ сили – придушення слабого, самовираження себе за рахунок іншої людини, менш успішної, приниження, фізичні знущання.

## ТВ ЧИ РАДІО?

На друге місце за поширенням у молодіжному середовищі вийшов інший електронний засіб масової інформації – радіо. Щодня слухають радіо 63% учнів від усього числа опитаних; 2-3 рази на тиждень слухають радіо 17% учнів. Не слухають радіо зовсім тільки 3% учнів. Найпопулярнішими радіостанціями названо – "Російське радіо", "Європа-плюс", "Шансон", "Наше радіо", "Хіт-FM", "Вояж". Вони передають популярну молодіжну музику двадцять чотири години на добу, а також сугестують слухача багатогодинною рекламою.

## ЩО ЧИТАЄ ЮНЬ

Третє місце в рейтингу популярності займають друковані ЗМІ у вигляді періодичних видань (газет, журналів), а також наукова та художня література.

(7%) та про новинки музичного світу (7%). Науково-пізнавальною інформацією цікавляться більше десятикласники, тому що відсоток учнів, що професійно не самовизначилися, складає у цій віковій групі 34% опитаних. Хлопцям цікава інформація про досягнення у світі спорту, про кримінальні події, новинки озброєння. Інтерес до зброї та кримінальних хронік може свідчити про підвищене відчуття загрози, яке надходить від навколишнього середовища у зв'язку з нав'язуванням порядку денного всіма ЗМІ та бажанням захистити себе, або про підвищену агресивність індивіда.

Не можна не відзначити і той факт, що з кожним роком збільшується армія комп'ютерних гравців. 2% учнів від усього числа опитаних щодня відвідують комп'ютерні клуби, що може свідчити про вже розвинуту кіберзалежність.

32% учнів відвідують комп'ютерні клуби від випадку до випадку, коли є матеріальна можливість. Кілька разів на тиждень відвідують клуби 14% учнів. 52% учнів (в основному дівчата) не відвідують комп'ютерні клуби взагалі.

Проведені нами дослідження продемонстрували, що всі види ЗМІ є популярними в молодіжному середовищі. Старшокласники витрачають багато часу на "спілкування" із засобами масової інформації, яке стало у багатьох випадках підміною живого спілкування з людьми. ЗМІ посідають одне з чільних місць (45%) серед факторів (таких, як сім'я, школа, релігія, кохана людина), що впливають на світоглядні позиції, від яких залежить формування та здійснення

життєвих завдань випускників школи.

## ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Цікавим є ставлення старшокласників до створення сім'ї. Сім'я значуща і створення її обов'язкове для **76%** учнів як із 10-х, так і з 11-х класів. Про це питання ще не міркувало **19%** учнів. Створення сім'ї не значуще для **5%** учнів, більша кількість яких – з 11-х класів.

Характерним є і гендерний розподіл з цього питання. Для всіх дівчат, без винятку, сім'я є значущою, вони всі хочуть вийти заміж, завести дітей.

Одним із цікавих, на наш погляд, фактів, встановлених у процесі дослідження, є негативне ставлення до шлюбних відносин тих хлопців, які надають перевагу перегляду еротичних та порнофільмів.

К. Ушинський називав юнацький вік дуже відповідальним і складним періодом у житті кожної людини, коли остаточно формуються ціннісні орієнтації і вимальовується проекція головних напрямів життєвого шляху особистості. Складається стратегія життя індивіда як спосіб буття, системи цінностей і завдань, реалізація яких дозволить зробити його життя найбільш ефективним (1).

Життєві завдання, на які буде спрямована активність старшокласників на найближчу перспективу, було нами проранжовано. Результати цієї частини дослідження мають такий вигляд: оволодіння майбутньою професією (**65%**); досягнення високого матеріального становища (**52%**); продовження навчання та кар'єрне зростання (**44%**); вибір супутника життя

**44%** учнів читають періодику 2-3 рази на тиждень. Щодня читають друковану продукцію ЗМІ **12%** від загального числа опитаних учнів і не читають зовсім **4%** старшокласників.

Найпопулярніші газети в молодіжному середовищі: "Артмозаїка", "Телетиждень", "Експрес-клуб". Далі йдуть назви газет, які менш популярні серед старшокласників: "Снід-інфо", "Факти", "Кримінал", "Цілком секретно", "Життя Луганська", "Кур'єр", "Нострадамус".

Проведеним опитуванням встановлено, що аудиторія, яка надає перевагу друкованим ЗМІ, найбільш гендерно розподілена. Читання газет має більшу популярність у дівчат. Хлопці 10-х класів надають перевагу газетам, що призначені для чоловічої аудиторії – "Футбольний огляд", "За кермом". Хлопці з 11-х класів мало цікавляться газетною інформацією (всього 2%), вони читають такі журнали, як "Мотоспорт", "Авто-центр", "За кермом", "Автобазар", "Автостиль", "Автоспорт", "Клаксон". Цей факт свідчить про захоплення технікою, про бажання більше знати про авто, тому що в багатьох юнаків професійне самовизначення пов'язане з професією водія.

Серед популярних журналів у дівчат можна назвати такі, як "Cool-girl" (**37%**), "Cool" (**21%**), "Наталі" (**12%**), "Ліза" (**10%**), "Єдинственная" (**10%**), "Відпочинь" (**7%**), "Космополітен" (**3%**).

## КНИЖКИ ЧИТАЮТЬ, ХОЧА Й МЕНШЕ

Сучасні дослідження свідчать про те, що школярі стали менше читати і це, безперечно, є наслідком того, що велика кількість вільного часу витрачається ними на перегляд телепередач. Наше дослідження підтвердило цей факт – **36%** десятикласників і **41%** ви пускників не читають художню та науково – популярну літературу зовсім. Особливо високі показники виявлено у представників чоловічої статі. Дівчата читають більше хлопців, але перевага надається низькопробній літературі, що заповнила полиці наших книгарень – "Гарем" Б.Смолл, "Лакі" Д. Коллінз і т.д.

Такі твори негативно впливають на формування особистості, тому що націлюють на життя заради задоволення, на часту зміну сексуальних партнерів, нівелюють сімейні цінності (згідно з теорією соціалізації Мейровіца, Поустмена) (14).

Процеси "вестернізації" та "криміналізації" художньої літератури також відбилися на тих пріоритетах, яким надається перевага в молодіжному середовищі. Фантастичні твори "Пригоди Гаррі Поттера", "Володар кілець", книги С. Кінга, що пише в жанрі "жахи", а також твори авторів, що оспівують злодійське життя, як Ч. Абдулаєв, В. Шитов, є популярними у сучасних старшокласників.

(37%); поліпшення стану власного здоров'я (31%); створення сім'ї (22%); пошук сенсу життя (18%); налагодження взаєморозуміння з рідними (18%); подолання труднощів у спілкуванні з людьми (13%).

Оволодіння майбутньою професією як важливе життєве питання відповідає віковим особливостям старшокласників, пошук же сенсу життя для багатьох є малозначущим, тому що вирішення питань матеріального плану виходять на одне з перших місць в ієрархії потреб. І як наслідок, цінністю життя для багатьох сучасних старшокласників є: вірні та надійні друзі (82%); матеріальний добробут (57%); улюблена робота (54%); високооплачувана робота (54%); міцне здоров'я (46%); кар'єрне зростання (43%); бути корисним для суспільства (35%); створення сім'ї (33%); брати від життя все (33%); духовний розвиток та самовдосконалення (33%); стати порядною та чесною людиною (30%); знайти коханого (27%); віра в Бога та виконання його заповідей (8%); бути патріотом своєї Батьківщини (5%).

Почуття патріотизму, любов до своєї Батьківщини завжди були розвинені в слов'янських народів. Зараз вони нівельовані майже цілком у молодіжному середовищі через штучне насадження всіма засобами ЗМІ американського "красивого" способу життя. Служба в армії більше не є почесною місією у чоловічої половини випускників школи, не є популярною і професія офіцерів.

Виходячи у доросле життя, випускники розмірковують про ті життєві цінності, що, на їхню думку, можуть зміцнити сім'ю, зробити гармонічними та відвертими стосунки між партнерами. Щоб шлюб був щасливим, потрібно: порозуміння між партнерами (87%); турботливе та поважне ставлення подружжя одне до одного (65%); матеріальне благополуччя подружжя (50%); відповідальне ставлення подружжя до життя (40%); жагуча любов (33%); сексуальна гармонія між чоловіком та жінкою (25%); наявність дітей (20%); досвід сексуальних відносин до вступу до шлюбу (12%); матеріальна допомога батьків (4%).

Ставлення старшокласників до незнайомих їм людей можна проранжувати у такий спосіб: ставлення довірливе

(24%); ставлення індивідуальне (32%); ставлення насторожене (26%); ставлення недовірливе (18%).

### НЕГАТИВНИЙ ПОТІК З ТЕЛЕЕКРАНІВ

Відповідно до теорії культивування Джорджа Гербнера (14), чим більше часу молодь проводить перед екраном телевізора, переглядаючи передачі з елементами насильства, жорстокого знущання з людей, тим недовірливішим є ставлення у неї до навколишнього світу. Наше емпіричне дослідження виявило, що тільки 24% учнів позитивно ставляться до незнайомих людей, а 76% демонструють нав'язаний ЗМІ "синдром поганого світу", що проектується через байдуже чи насторожено-недовірливе ставлення до людей. У цей високий відсоток увійшли ті учні, що "зомбуються" вітчизняним безцензурним телебаченням від 3-х і більше годин на добу.

Телеперегляд негативно впливає на підростаюче покоління, тому що неусвідомлено змінюються життєві настанови індивіда, його світосприймання, поведінкова модель у цілому. Свідченням цього, є відповіді старшокласників на запитання: *"Чи є для вас значущим життєвий принцип "жити згідно з совістю?"* Отримані відповіді мають такий вигляд: є значущим (35%); не завжди, залежно від обставин, що складаються, (64%); не є значущим (1%).

При проведенні свого вільного часу старшокласники нададуть перевагу: прослуховуванню улюбленої музики (67%); спілкуванню з друзями (63%); перегляду телепередач та фільмів (51%); допомозі рідним (42%); спілкуванню з рідними, заняттям улюбленою справою (по 34%); читанню газет та журналів (25%); перегляду відеофільмів (18%); роботі за комп'ютером (14%); читанню книжок (10%).

### ВИСНОВКИ

Показовим для сучасного життя молоді є те, що вона мало займається суспільно-корисною працею, спортом, самопізнанням та саморозвитком, тому що велику частину вільного часу витрачає на "спілкування" зі ЗМІ. Прослуховуванню музики, перегляду телепере-

дач, читанню періодичної преси, роботі за комп'ютером приділяється більше часу, ніж живому спілкуванню з друзями. Усе це є свідченням того, що міжособистісне спілкування, що домінує в юнацькому віці, витіснено ЗМІ на друге місце, що є протиприродним і може негативно вплинути на розвиток і становлення особистості учнів.

На досягнення життєвих завдань завжди впливають побудовані плани, тому що вміння планувати своє життя відбивається на досягненні бажаного результату.

Продовжувати навчання після закінчення школи хочуть як десятикласники, так і одинадцятикласники, більша частина яких – дівчата. Хлопці бажають раніше почати трудову діяльність, стати самостійними, професійно грамотними та незалежними молодими людьми.

Таким чином, проаналізувавши уявлення старшокласників про своє майбутнє, можна зробити висновки про те, що на вибір життєвого шляху значний вплив чинить їхнє соціальне середовище і – як один з його факторів – засоби масової інформації. При цьому, К. Хорні відзначає, що особистість, яка формується, вже з дитинства вибудовує одну з двох основних життєвих стратегій, заснованих на перевазі внутрішніх або зовнішніх прагнень. Внутрішні прагнення засновані на цінностях особистісного зростання, здоров'я, любові, служіння суспільству. Зовнішні прагнення, що базуються на таких цінностях, як матеріальне благополуччя, соціальне визнання та фізична привабливість формують гедонічні та егоцентричні нахили, основним мотивом

яких є „брати” із суспільства, не розкриваючи при цьому свій істинний глибинний зміст, а не „віддавати”. У процесі розвитку суспільної моралі людина може переосмислювати свою систему цінностей, унаслідок чого її життєві завдання наповнюються іншим змістом (1).

У зв'язку з цим треба формувати у старшокласників здатність до активного й осмисленого засвоєння змісту отриманої інформації, виробляти стійкий імунітет проти маніпулятивного впливу ЗМІ. Треба не тільки підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до захисту від сприйняття різної негативної інформації, але і навчити розуміти й усвідомлювати наслідки впливу ЗМІ на психіку людини, її життя в цілому.

**Треба формувати у старшокласників стійкий імунітет проти маніпулятивного впливу ЗМІ**

## ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова – Славская К.С. Стратегия жизни. – М.: Прогрес, 1991. – 375 с.
2. Ананьев Б.Г. Социальные ситуации развития личности и ее статус. / Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2001. – С.319 – 324.
3. Буданцев Ю.П. Системность в изучении массовых информационных процессов. – М.: Изд-во УДН, 1986. – 486 с.
4. Васильева Е.С., Демченко Е.А. Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека // Мир психологии, 2000, №4. – С.74 – 85.
5. Выготский Л.С. Реальные формы социального поведения. / Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2001. – С. 315 – 319.
6. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – К.: Дніпро, 1988. – 258 с.
7. Доппира А.И. Влияние экранного насилия на подрастающее поколение: история социально – психологических исследований. / Практична психологія та соціальна робота, 2000, № 8. – С.7-8.
9. Злобіна О.Г. Життєві орієнтації сучасних старшокласників. – К.: Україна, 1997. – 168 с.
10. Копиленко О.Л. Влада інформації. – К.: Україна, 1991. – 108 с.
11. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М.: Просвещение, 1981. – 96 с.
12. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 448 с.



# ВИВЧАЄМО ЖИТТЄВИЙ СТИЛЬ ОСОБИСТОСТІ

Однією з проблем сучасної психології є вивчення життєвого стилю особистості.

Життєвий стиль особистості формується в процесі діяльності, спілкування, взаємодії з іншими людьми. Велику роль у формуванні стилю відіграють батьки, що демонструють дітям свою поведінку, способи реагування на ті або інші життєві ситуації.

Уперше термін “життєвий стиль” запропонував А. Адлер у 1926 році.

*Стиль життя* – це значення, що людина надає світові і самій собі, її мета, спрямування і ті підходи, що вона використовує під час вирішення життєвих проблем.

Ми бачимо, що стиль життя – це прийнята людиною концепція життя, патерни її поведінки. Він складається надовго – на все життя, і, відтворюючись у різних ситуаціях, від повторення стає ще міцнішим. “Навіть, якщо значення, яке ми додаємо життю, є глибоко помилковим, навіть, якщо наш підхід до проблем і задач постійно накликає на нас нещастя і страждання, ми ніколи легко не відмовляємося від нього”(1).

“Стиль життя – це особливий індивідуальний спосіб здійснення особистістю обраного нею життєвого шляху, сукупність зразків поведінки, які фіксують стійко утворювані риси, манери, звички, смаки, схильності, тобто засіб, за допомогою якого людина здійснює своє життя”(8).

Узагалі, під життєвим стилем ми розуміємо своєрідну сукупність прийомів у виконанні будь-якої діяльності, а також образи поведінки і вирішення життєвих ситуацій, які склалися.

Усі люди у своєму житті пов'язані потрійними зв'язками і поставлені перед трьома немінучими проблемами. Це – *професійна проблема*: “Як знайти заняття, що дозволило б нам жити за всіх обмежень земного світу”; *проблема співробітництва та дружби*: “Як знайти таке становище серед людей, щоб ми могли співробітничати з ними і разом з ними користуватися перевагами співробітництва”; *проблема любові та шлюбу*: “Як пристосуватися до того факту, що ми існуємо у двох статях і що продовження і розвиток життя людства залежить від нашого любовного життя” (1).

Прийоми реагування і способи поведінки людини в життєвих ситуаціях, доведених до автоматизму, не завжди усвідомлюються особистістю.

## Наталія БРАГІНА

Асистент кафедри психології Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка

## Олександра ЛИТВІНЧУК

Асистент кафедри психології Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка

У кожного суб'єкта формується мова особистих символів і узагальнень, які пов'язані з його особистим життєвим досвідом, інтересами, настановами. Така символічна самоорганізація сновидінь, ранніх дитячих спогадів, казок дозволяє майстерно сполучити образи, що виникли з різних причин, гармонійно відібрати їх і творчо будувати при цьому нову лінію розвитку, не втрачаючи в цілому хід і задум загального сценарію.

Міфологічна, архетипна функція символів виявляється в активному використанні більш загальних символічних форм, схем, сюжетів і життєвих сценаріїв у сні, ранніх дитячих спогадах, у складених казках. Це вираження увібраних у себе з дитинства казок, легенд, міфів, перших прочитаних книжок, найбільш загальні батьківські моделі поведінки і реакції, дитячі ігри (згадаймо Е. Берна). Це зміст того самого загального архетипного матеріалу, накопиченого взагалі людством і конкретною культурною історичною традицією зокрема. Це "пригоди Героя", де останній, у лабіринті загального сюжету, вступає в контакт із вічними представниками добра і зла: диявол, добрий і мудрий старець, смерть, вселюбляча Матір, зміст і значення яких найбільш детально розроблено і добре описано К.Г. Юнгом. Це одночасно і функція долі, життєвого шляху – функція особистого міфу, що відображає основні, переломні

етапи життя, можливі ходи і шляхи сюжетного розвитку. Це головні віхи й обриси особистої долі, її прогноз.

З метою вивчення життєвого стилю особистості, базових життєвих орієнтирів, ми використовували два методи.

Першим методом є аналіз ранніх дитячих спогадів.

З незліченної маси вражень, що випадають на долю людини, вона вибирає для запам'ятовування тільки ті, які хоча і смутно, але відчуваються нею пов'язаними з її сьогоденням. Ці спогади являють собою "Історію життя"; історію, що людина повторює, щоб застерегти себе або утішити за допомогою минулих переживань, підготувати себе до зустрічі з майбутнім, використовуючи вже перевірений стиль дій.

Спогади містять у собі індивідуальний вирок: "Навіть у дитинстві я вже був такою-то особистістю" або: "Навіть у дитинстві я сприймав світ таким" (1).

Другим методом є аналіз складених казок.

У кожній чарівній казці є певні закономірності розвитку сюжету. Головний герой з'являється в будинку (у родині), росте, за певних обставин залишає будинок, вирушаючи у подорож. Під час мандрівок він здобуває і втрачає друзів, переборює перешкоди, перемагає зло і повертається додому, досягнувши своєї мети. Казка нагадує про важливі соціальні й моральні норми життя у відносинах між людьми (6). Таким чином, у казках дається не просто життєпис



**Наталія  
БРАГІНА**

### ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М., 2002.
2. Брагіна Н.В. Аналіз ранніх дитячих спогадів як метод вивчення особистості // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України./ За ред. Максименка С.Д. – К., 2003. Т. 5. – ч. 6.
3. Ковальова О.М. Досвід використання казкової метафори в діагностиці вольових властивостей особистості. – Там само.



**Олександра  
ЛИТВИНЧУК**

героя, а в образній формі розповідається про основні етапи становлення і розвитку особистості.

Складена казка створює ілюзію віддаленості від особистісних проблем, тому індивіду легше розкрити свої проблеми, труднощі, переживання. Казка сприяє розширенню свідомості, активізує внутрішні ресурси, чарівні засоби допомагають героєві усвідомити і подолати труднощі (3). Тобто складена казка – це стиснутий опис життєвого стилю, життєвих настанов людини, її переживань.

Спогади завжди пов'язані зі стилем життя. Якщо стиль життя змінюється, спогади теж змінюються: людина буде згадувати інші випадки або по-іншому інтерпретувати ті випадки, які вона пам'ятає.

Якщо людина переживає поразку і втрачає впевненість у своїх силах, то вона згадує колишні випадки поразок. Якщо вона має натхнення та сміливість, то вибирає інші, подібні до цієї життєвої ситуації спогади: випадки, що вона згадує, є приємними і підтверджують її оптимізм. Аналогічним чином, якщо вона почуває, що зіштовхнулася з якоюсь проблемою, вона буде згадувати те, що допоможе розвинути в собі стан, потрібний для зустрічі з нею.

А. Адлер заперечує “випадковість” або однозначну зовнішню детермінованість будь-яких потокових станів. Депресивна людина не зможе залишатися в депресивному стані, якщо почне зга-

дувати гарні моменти свого життя і свої успіхи. Вона повинна говорити собі: “Усе своє життя я була нещасливою” – і буде вибирати тільки ті події, які можна витлумачити як прояви її нещасливої долі.

Можна побачити, що в кожній людині почуття росли і розвивалися в тому напрямку, що був значущим для досягнення її мети. Тривога або сміливість, радість або сум завжди узгоджувалися зі стилем її життя (2).

Чарівні казки описують глибинний людський досвід проходження емоційних криз і подолання страху. Вони дають людині опору в умовах невизначеного емоційного досвіду і готують її до кризових переживань. Кожна з чарівних казок містить інформацію про певний тип дезадаптації і способи проживання визначеної кризи.

Події казки викликають у людини емоції, герої і їхні відносини між собою проєктуються на повсякденне життя, ситуація здається схожою і пізнаваною (6).

Ми припускаємо, що існує змістовний зв'язок між ранніми спогадами й образами складених казок у одних і тих самих досліджуваних.

Дослідження проводилося на базі Луганського національного педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка серед студентів перших курсів.

В основу аналізу ранніх дитячих спогадів було покладено контент-аналіз О.В. Сидоренко (7).

4. Доценко Е.Л. Семантическое пространство психотехнической сказки // Журнал практического психолога. – 1999. – № 10 – 11. – С. 72-87.

5. Маудсли Г. Сон и сновидения. – СПб., 1995.

6. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие, – М.: ТЦ Сфера, 2002.

7. Сидоренко Е. Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру. – СПб, 2002.

8. Титаренко Т.М., Горностаев П.П. Психология личности. – К., “Рута”, 2001.

Аналіз складених казок ґрунтувався на ідеях Є.Л. Доценка. Він пропонує використовувати просту схему, у якій виділяють такі категорії: тема (сюжет, інтрига дії), персонажі (коло основних дійових осіб), герой (персонаж, з яким ідентифікується автор казки), відносини між персонажами і героєм, типові події (основна фабула казки), труднощі (найбільш важливі, емоційно заряджені проблеми людини), засоби співволодіння з труднощами, які виникають, відсутні ресурси і наявні ресурси (4).

#### Нами було виділено такі категорії:

*Казковий герой* – персонаж, із яким ідентифікується автор казки, що поділяється на: людину, тварину, комаху, рослину, природне явище, казковий персонаж (наприклад: Дюймовочка, Білосніжка, Заєць, береза, Спляча Красуня, дзеркало, бджола та ін.).

*Тема казки* – те, про що сюжет, на чому будується інтрига дії. Ця шкала поділяється на: подорож, сімейні сцени, пошук друзів, особистісні проблеми, розчарування в друзях. У казках найчастіше траплялися сімейні сцени або подорож.

*Емоційний знак подій*: казка весела, казка смутна, фінал подій.

Вольові дії, спрямовані на: подолання труднощів, неподолання труднощів.

Емоції, внаслідок подолання перешкод: позитивні, негативні.

У подоланні труднощів казковий герой розраховує на: себе, чарівництво, батьків і друзів. У багатьох казках труднощі героями вирішувалися за допомогою батьків або чарівництва.

Вольові особливості: рішучість, цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, сугестивність, інертність та імпульсивність.

Первинні дані, отримані в дослідженні, піддавалися кореляційному аналізу.

Як показав кореляційний аналіз,

найбільш високий коефіцієнт кореляції виявлено між категорією “сам переборює труднощі” (у казці) і “активність” (у спогадах) ( $r=0,54$  при  $p<0,05$ ), “подолання труднощів за допомогою батьків” у казці і “пасивністю” у спогадах ( $r=0,55$ ). Отже, якщо в ранніх спогадах виявляється активність у вирішенні проблем, то й у складених казках герой частіше сам долає труднощі.

Емоційний тон є таким фіксованим, як і стиль життя. Стиль життя вибудовується навколо прагнення до визначеної мети самовдосконалення, і тому ми повинні очікувати, що кожне слово, дія або почуття буде органічною частиною цієї цілісної лінії дій. Саме тому спеціально звертається увага досліджуваних на необхідність і важливість опису почуттів, емоцій, навіть незрозумілих. І цей емоційний знак подій у казках і ранніх дитячих спогадах збігається.

Емоційний знак подій казки “сумна” корелює з темою ранніх спогадів “ситуація страху або тривожності” ( $r=0,42$ ) і навпаки емоційний знак казки “весела” корелює з позитивними емоціями, приємними відчуттями ранніх дитячих спогадів ( $r=0,41$ ). Тобто спостерігається зв'язок емоційної модальності між ранніми дитячими спогадами і складеними казками.

Негативний настрій від подолання труднощів у головного героя казки корелює з темою ранніх спогадів “народження брата або сестри” ( $r=0,43$ ). Це можна пояснити тим, що при народженні брата або сестри у дитини з'являються ревності, відчуття втрати уваги, любові батьків, і як наслідок цього може виникнути поганий настрій.

Уявні картини або фантазії для підсвідомості так само реальні, як справжній досвід, деякі уявлення у підсвідомості мають небагато зв'язків з реальністю, однак вони так само впливові, як і реальні. Людина, яка



У внутрішньому



дворі



університету



“долає труднощі”, у казці корелює з категорією спогадів “сама вирішує” (внутрішній локус контролю). Герой казок, який “долає труднощі”, має зв’язок зі згадками “провини” (за А. Адлером, людина, що згадує провину, докладася своїх зусиль на запобігання подібної ситуації). Кореляційний аналіз показує залежність категорій “спілкування” (у казці) і “отримання уваги” (у ранніх дитячих спогадах), “інертність” (у казці) знаходить своє відображення в темі “смерть” (у ранніх дитячих спогадах).

Таким чином, спостерігається змістовний зв’язок між складеними казками і ранніми дитячими спогадами. Людина у складених казках та ранніх дитячих спогадах проектує власні способи поведінки, реагування, вирішення життєвих ситуацій, а так само емоційні переживання, тобто демонструє свій життєвий стиль.

Люди з великим задоволенням розповідають про свої спогади, складають казки, адже це усього лише спогади або небилиця, що залишилися в минулому або, тим більше, чого не було взагалі. Навряд чи хто-небудь розуміє свій спогад або складену казку. Таким чином, люди визнаються у своїй життєвій меті, у своїх поглядах на світ зовсім не обтяжливим для себе способом.

*Наше дослідження є однією зі спроб вивчення життєвого стилю особистості за допомогою аналізу ранніх дитячих спогадів і складених казок.*

# ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ



Педагогіка  
школи

Дослідженню особистості обдарованої дитини присвячено досить багато робіт, у тому числі й робіт відомих психологів: Л.С. Виготського, Ю.З. Гільбуха, Е.А. Голубевої, Н.С. Лейтеса, В. Клименка та ін. Однак дотепер активно дискутується питання про те, що в появі здібної, обдарованої дитини є визначальним: її природні, генотип дані або умови соціального оточення, у яких виховується індивід? Е. Ландау в книзі “Обдарованість вимагає мужності” із цього приводу пише: “В останні роки дещо змінилося в поглядах на людські здібності. Увага з генотипного розуміння обдарованості як природної й незалежної властивості змістилася на її соціальне оточення, на фенотипну складову у формуванні обдарованості” (3, С.76).

Мета цієї статті – дослідити систему значущих соціальних відносин дітей спеціалізованих класів з навколишнім світом і з’ясувати, чи дійсно в обдарованого школяра є певні відмінні риси генотип чи соціального характеру.

Авторська ідея: ми припускаємо, що в обдарованих дітей є генотип особливості у виразності базальних рівнів емоційного реагування, якими, на наш погляд, взагалі багато в чому зумовлюється система типових відносин людини зі Світом. У свою чергу, система цих типових відносин людини зі Світом опосередковано визначає й специфіку особистісних влас-

тностей окремого індивіда.

Виходячи з цього, об’єктом нашого дослідження стала особистість здібної дитини, а предметом дослідження – особливості її генотипної і соціальної природи.

Дослідження проводилося методом поперечного зрізу з використанням бази методик. Вибірку склали учні 8-10 класів однієї з кращих спеціалізованих шкіл м. Луганська (гуманітарної спрямованості). Усього обстежено 89 учнів, тільки п’ятеро з них мали низькі показники за тестом лінгвістичних здібностей і тестом Беннета на оцінку рівня розвитку технічного мислення. Ця група була виключена з експерименту. Залишилася група досліджуваних (84 чол.), у якій близько 34% обстежуваних мали середні або високі показники за вказаними тестами. Високі й дуже високі показники за тестом Беннета продемонструвало 76% учнів, за лінгвістичним тестом – 31%.

Ці результати дозволяють стверджувати, що експериментальна група була коректно відібрана для завдань дослідження. Ще одне зауваження: ми свідомо не обирали для дослідження дітей дошкільного й молодшого шкільного віку не тільки тому, що більша частина досліджень обдарованості проводилася з дітьми саме цього віку, а ще й тому, що лише у старшому



Світлана  
БАЖУТІНА

Доцент кафедри психології Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук

Директор школи, дітяю, гімназії № 12005

підлітковому та юнацькому віці можна говорити про деяке створення у людини системи характерологічних рис особистості. Саме в цей період на базі генотипних властивостей, що мала людина від народження, можна побачити у неї сформованість деяких специфічних індивідуальних якостей.

Обстеження обдарованих дітей проходилося з використанням батареї психодіагностичних методик. До неї ввійшли два вже названі тести на виявлення лінгвістичних здібностей і тест Беннета, а також методики КТВ (адаптивний варіант тесту Люшера, опрацьований Еткіндом) (1,16-17), методики на визначення загальної емоційної спрямованості (ЗЕС), схеми спостережень Палій-Семага за проявами базальних рівнів емоційного реагування (нами цю схему було перетворено в схему самоспостережень) і адаптованої методики Дембо-Рубінштейна (2, С.138-139).

Кілька слів про останню з названих методик. Як і в авторському варіанті, для обстеження досліджуваному пропонувався набір якостей (у нашому випадку 15 якостей). Процедура тестування дещо відрізнялася від традиційної: школярам було запропоновано визначити на лініях якостей не тільки бажаний ступінь виразності кожної якості, оцінити себе з кожної, але й провести повторне самооцінювання з метою корекції особистісних результатів.

При обробці даних набір якостей було розподілено на шість груп:

1. самооцінка інтелекту;
2. самооцінка прагнення до волі;

3. самооцінка стандартних соціальних якостей;
4. самооцінка своїх здібностей до подолання труднощів;
5. самооцінка почуттів щастя;
6. самооцінка здібностей до творчості.

Різниця між бажаною виразністю якостей кожної з цих груп (К11, К12, К13 і т.д.) і самооцінкою за ними (КСО1, КСО2, КСО3 і т.д.) відображав перший показник різниці (P1), другий показник різниці (P2) відображав ступінь розбіжностей між повторною і початковою самооцінками. На наш погляд, наявність цієї різниці (P2) свідчить про розвиток внутрішнього діалогу в структурі самості і самосвідомості індивіда (2, 139). Результати, отримані під час експерименту, було зіставлено з аналогічними результатами обстеження звичайної вибірки досліджуваних (166 чол.) у віці від 14 до 60 років.

Аналіз проведеного порівняння дозволив зробити висновок про те, що дійсно творчо обдаровані діти мають ряд яскравих особистісних рис. По-перше, визначається чітке структурування показників за адаптованою нами схемою самоспостереження Палій-Семага. Ця методика дозволяє констатувати ступінь виразності базальних рівнів емоційної регуляції. Ці утворення мають генотипну природу, але видозмінюються в онтогенезі конкретного суб'єкта. Показники всіх чотирьох рівнів емоційної регуляції за гіпо- і гіперфункціями в обдарованих дітей розподілилися таким чином. Усупереч думці авторів про те,

що між рівнями емоційної регуляції існує перехресний зв'язок – першого з третім, другого із четвертим (4), дані наших обстежуваних після математичної обробки дали значні кореляції між всіма чотирма рівнями й за гіпо- і по гіпер-функціями.

Так, перший рівень гіпофункції корелює позитивно із другим, третім, четвертим рівнями гіпофункції, а гіперфункція першого рівня позитивно

Таблиця 1.

Функції								
	1 гіпо-	1 гіпер-	2 гіпо-	2 гіпер-	3 гіпо-	3 гіпер-	4 гіпо-	4 гіпер-
1 гіпо-		- 0,23	0,39		0,35		0,24	
1 гіпер-	- 0,23			0,28		0,37		0,3
2 гіпо-	0,39				0,3		0,3	
2 гіпер-		0,28			0,29	0,49		
3 гіпо-	0,35		0,3	0,29			0,35	
3 гіпер-		0,37		0,37				
4 гіпо-	0,24		0,3		0,35			
4 гіпер-		0,31						

корелює з гіперфункціями всіх інших рівнів (див. таблицю 1).

Показники негативної кореляції між гіпо- і гіперфункціями першого рівня емоційної регуляції ще раз підтвердили основну ідею авторів теорії базальних рівнів емоційної регуляції про те, що між гіпо- і гіперфункціями в рамках того самого рівня існує взаємовиключний зв'язок. Із Таблиці 1 видно, що всі базальні рівні пов'язані один з одним чітко функціонально за гіпо-, або гіперфункціями, виняток становить гіперфункція другого рівня й гіпофункція третього, які корелюють одна з одною як за прямою, так і за протилежною функцією, хоча за прямою функцією показники дещо вищі. Цей факт свідчить про те, що між другим і третім рівнями емоційної регуляції існує якийсь складніший зв'язок.

Можливо, що саме виразність цієї взаємодії і сприяє появі обдарованості. У цілому ж, можна констатувати наявність в обдарованих школярів гармонійно представлені системи базальних рівнів емоційної регуляції.

У характері представленості базальних рівнів за результатами нашого дослідження звертає на себе увагу ще одна обставина. Порівняння середніх показників функцій показало, що в усіх чотирьох рівнях у наших досліджуваних значно домінують показники гіперфункцій (при цьому найвищий показник з 4 рівня – **68,37 балів** зі **100**). Цікаво, що найбільші розбіжності між гіпер- і гіпофункціями в другому рівні – **31,41 б.**, а найменші – у третьому – **8,48 б.** Знову ми бачимо особливості у співвідношенні гіпо- і гіперфункцій, виділення другого й третього рівнів, яке ще раз підтверджує думку про те, що саме структури цих рівнів в обдарованих дітей представлені особливим чином. Нагадаємо, що другий базальний рівень емоційної регуляції в гіперфункції є дуже стійким до різного роду тілесних подразників і відповідає за формування в людини індивідуальних особливостей сенсорного реагування на сигнали навколишнього світу. Третій же рівень емоційної регуляції в гіперфункції особливо стійкий до ситуацій подолання труднощів, забезпечує суб'єкту позитивний емоційний фон у такого роду ситуаціях.

Ми думаємо, що виділені нами три обставини: яскраво виражена гармонійність усіх чотирьох базальних рівнів емоційної регуляції, явне домінування гіперфункцій у всіх чотирьох рівнях й ускладнені структурні взаємозалежності другого й третього рівнів – являють собою специфіку генотипної природи обдарованої особистості. Цими генотипними особливостями, можливо, і будуть визначатися особливості відносин цього суб'єкта до Світу. Чи існують такі в обдарованих школярів? Обстеження наших досліджуваних за допомогою методик КТВ, ЗЕС і Дембо-Рубінштейна деякою мірою дозволило відповісти на це питання.

Частиною особистості, що є найчутливішою до характеру складних відносин людини з оточенням, є її самість. У нашому експерименті не було поставлено завдання досліджувати всю складну структуру самості обдарованого школяра, ми обмежилися лише вивченням емоційно-оцінного складника цього утворення.

Дані, отримані за допомогою методики КТВ, свідчать про виразне позитивне ставлення досліджуваних до свого "Я". Але в порівнянні зі звичайною вибіркою (у ній цей показник був досить високий) ставлення до себе обдарованих школярів виявилось значно спокійнішим. На нашу думку, для обдарованих підлітків є характерним більш реалістичний погляд на себе.

Цей висновок частково підтвердився й результатами обстеження за методикою Дембо-Рубінштейна, показники самооцінок досліджуваних за всіма блоками були частіше позитивними, вони помітно диференціювалися залежно від оцінюваного блоку якостей, тобто від оцінюваної сторони власної самості. Значно вище обдаровані оцінювали себе за інтелектом, середній показник їхньої самооцінки був **8,07 балів**. У порівнянні середній показник у звичайній вибірці – **6,2 б.** Самооцінка ж творчих здібностей в обдарованих виявилася невисокою, середній показник – **5,7 балів**. Досліджувані звичайної вибірки дали середні показники самооцінок за всіма складовими, вони були майже однаковими й лише злегка перевищували **6 балів**.

## КОЛЬОРОВІ ПЕРЕВАГИ ОБДАРОВАНИХ

(дослідження проводилось у березні 2004 року, політичні події на результати опитування впливу не мали).

На відміну від звичайних опитуваних, де середні бали за кольори (стандартний набір кольорів М. Люшера) розподілилися в класичній послідовності, сірий і чорний виявилися на передостанньому й останньому місцях з дуже малою кількістю балів. В обдарованих картина була іншою: чорний, фіолетовий і сірий кольори мають майже однакову середню кількість балів. Причому обдаровані опитувані чорному кольору надають перевагу, в порівнянні з сірим. Явно відкидався цими школярами лише коричневий колір, середні показники за ним найнижчі.

Як відомо, кольори й створювана людиною для себе кольорова гама відображають характер стану її емоційної сфери. Відзначимо, що поняття “мій звичайний настрій” у наших опитуваних дало позитивну кореляцію із синім і жовтим кольорами й негативну – із сірим. Таким чином, можна припустити, що обдаровані школярі спеціалізованих класів у цілому оптимістичні, жадають досконалості й волі. Вони миролюбні й спокійні, спрямовані на міркування й рефлексію. Однак вони більше надають перевагу чорним кольорам “лиха” і пов’язаним із цим кольором переживанням, ніж невиразному сірому кольору. Припустимо, що почуття тривоги додає обдарованим додатковий смак життя.

Цікаво, що відкидання коричневого кольору нашими досліджуваними сполучається у них із єдиним найнижчим (нижче 50%) показником за такою загальнолюдською цінністю, як “Користь”. Можливо, що обдарованим школярам у цілому властиве все ж таки піднесене, романтичне ставлення до життя, це і визначає відкидання “приземленого” коричневого кольору.

Факти, на яких ми встигли зупинитися, свідчать про виражену суперечливість природи обдарованих дітей. З одного боку, їх відрізняє безпристрасність і чітка організація своїх відносин зі світом, з другого боку – оптимізм і романтична піднесеність душі, жага дії. Готовність до вирішення складних, проблемних ситуацій, наполегливість й активність сполучаються у них з миролюбністю, спокоєм, з теплим ставленням до матері. Ця суперечливість, цілком імовірно, сприяє також розвитку в обдарованих дітей діалогічності самосвідомості, про що свідчать показники методики Дембо-Рубінштейна. У цілому показники діалогічності в них вищі, ніж у звичайній вибірці.

Цікавим, на наш погляд, є ще одне спостереження. Обдаровані школярі демонстрували значущі позитивні кореляції між показником ставлення до “Я” і показниками ставлення до “матері”, “своїх життєвих завдань”, “справедливості”. У звичайній вибірці немає кореляції показників першої пари, але фіксуються позитивні кореляції між ставленням до “Я” і до “Користі”, до “Товариша” і негативні з показниками самооцінки, інтелекту. Цей факт дозволяє зробити висновок про те, що для обдарованих школярів характерні стійке позитивне ставлення до матері, оптимістичне ставлення до своїх життєвих завдань. Вони не схильні, на відміну від звичайних людей, пов’язувати ставлення до себе із самооцінкою свого інтелекту, менш значущим є для них і зв’язок із друзями.

Звертає на себе увагу й розподіл показників стосовно складних ситуацій, що вимагають від людини подолання різного роду перешкод. На наш погляд, можна констатувати більшу структурованість уявлень обдарованих дітей про такі ситуації, готовність до їх подолання. На користь цього твердження промовляє і той факт, що дані, отримані під час обстеження методикою КТВ за всіма поняттями, що становлять тезаурус цього явища, значущо корелюють один з одним, а також відзначається кореляція їх з показниками ідентичних за змістом параметрів інших методик. Кореляції є між поняттями “Майструвати що-небудь своїми руками”, “Творча винахідницька діяльність”, “Ситуація, коли треба зробити вибір”, “Практична спрямованість”, “Вирішення складного життєвого завдання”, “Подолання різного роду труднощів, перешкод”, гіперфункцією третього рівня, самооцінкою сумніву своєї здатності до подолання труднощів.

Як бачимо, дійсно, всі перераховані поняття мають виражену змістову спільність, а оскільки ставлення наших досліджуваних майже до всіх цих понять позитивне, ми вважаємо, що обдарованим школярам властиве не тільки більш ясне уявлення про складні ситуації, що вимагають активності в подоланні труднощів, але й позитивне ставлення до такого роду проблем. Вза-

галі домінування гіперфункції третього рівня властиве особистостям від природи досить агресивним, здатним одержувати задоволення від боротьби з різного роду перешкодами. Однак виражена схильність обдарованих школярів до конфліктної поведінки, до активного подолання труднощів, особливо якщо це заважає їм у досягненні мети, їхня природна агресивність, як показують дослідження, обов'язково повинна бути достатньо окультурена. Про те, що це дійсно так, свідчать такі факти.

Характер виразності духовного світу особистості, рівень її загальної культури буває видно за ставленням суб'єкта до системи загальнолюдських цінностей. У нашому варіанті методики КТВ вводилися поняття, що відображають систему основних людських цінностей: Краса, Віра в що-небудь, Справедливість, Честь, Користь, Істина, Відповідальність, Любов. Зафіксоване в експерименті ставлення наших досліджуваних до цих понять відрізняється від ставлення звичайної вибірки.

По-перше, обдарованим старшокласникам властиве позитивне ставлення до всіх цих понять, зв'язування їх одне з одним і з реальним життям школяра через спільність емоційного ставлення. Ці зв'язки відрізняються від тих, що дають досліджувані у звичайній вибірці, особливо відчувається різниця при аналізі понять, що відбивають якості особистості, які формуються переважно протягом її соціалізації, такі як – Честь, Відповідальність, Справедливість, Істина. Так, в обдарованих "честь" значущо корелює з "навчанням", "відповідальністю", "істиною", самоцінкою волі, а у звичайній вибірці фіксується тільки її кореляція з "любов'ю". А от "справедливість" в обдарованих позитивно корелює тільки з "Я", негативно – з ідеальними уявленнями про інтелект і соціальні якості, а також із самоцінкою своїх соціальних якостей. У звичайній вибірці досліджувані, навпаки, дають масу значущих кореляцій з поняттям "справедливість".

За цим фактом можна припустити, що у своєму активному соціальному житті, обдаровані частіше зіштовхуються з несправедливістю, у всякому разі, значно гостріше, ніж звичайні люди відчувають її.

Усі відзначені вище факти дозволяють зробити висновок про те, що емоційне ставлення обдарованих до цінностей духовного плану більш організоване й осмислене, і в цілому воно свідчить про досить високий ступінь їхнього духовного розвитку. Це ще одна відмінна риса обдарованої людини.

Нами звернено увагу й на те, що в цілому середні показники ставлення до всіх духовних цінностей у групі обдарованих хоча й позитивні, але помірно виражені, вони відрізняються один від іншого лише на **10-20%**, у групі ж звичайних опитуваних ступінь позитивного ставлення набагато вищий, але й різниця показників – **30-45%**. Нам здається, що цей факт свідчить про більшу рівновагу між емоційним і розумовим ставленням до загальнолюдських цінностей в обдарованих школярів. Духовні цінності для них, безумовно, значущі, вони помітно виділяються ними в структурі цінностей, але при цьому обдаровані не виражають зайвої екзальтованості й захопленості.

Таким чином, *проведене нами дослідження доводить наявність деяких генотипних і соціально сформованих відмінностей в обдарованих старшокласників.*

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бажутіна С.Б. Базові компоненти самосвідомості / Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – К., 2003. – т. V. – ч. 5, С. 15-19.
2. Бажутіна С.Б. Психодіагностичні можливості дослідження самості / Теоретичні й прикладні проблеми психології. Збірник наукових праць. Луганськ: Видавництво СНУ імені Володимира Дала, 2003, № 1. – С. 137-141.
3. Ландау Э. Одаренность требует мужества: Психологическое сопровождение одаренного ребенка. / Пер. с нем. А.П. Голубева; Науч. ред. рус. текста Н.М. Назарова. – М., 2002. – 144с.
4. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / В.В. Лебединский, О.С.Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1990. – 197с.

# **ВСЕСВІТ СУПУТНИКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ**

- **Супутниковий зв'язок**
- **Всі види інтернет-послуг**
- **Транкінг, пейджинг**
- **Комплексний захист інформації**
- **Передача даних, телефонія, відеоконференції в реал-тайм**



# УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

*Участь у виставці — це можливість подолати  
одноманітність повсякденного життя і від-  
чути себе учасником важливої спільної справи*

*Рівне право на освіту не є зобов'язанням  
отримувати однакову освіту як за змістом,  
так і за якістю*





Управління  
школою

# ВИСТАВКА – СУЧАСНА ОЗНАКА ОСВІТЯНСЬКОГО ЖИТТЯ

Щороку навчальні заклади Луганщини беруть участь у Міжнародній виставці „Сучасна освіта в Україні”. Традиційна свідомість сприймає виставку як рекламну кампанію. Проте в сучасному житті вона набуває більш глибокого значення. Міжнародне бюро виставок визначає її як показ, демонстрацію засобів, створених людством для задоволення різноманітних потреб і забезпечення майбутніх перспектив, із метою просвітництва широких верств населення.

Освіта – це особлива галузь духовної культури, це світ і світло знань, спілкування і піклування, творення і творчість. Наш досвід участі у виставці переконує у тому, що більшість навчальних закладів ставлять за мету не лише рекламу та демонстрацію своїх досягнень (хоча це й заслуговує на увагу), а й опанування творчих здобутків інших учасників, професійне спілкування, збагачення досвіду.

Традиційно вищі навчальні заклади більш активні у виставковому русі. Луганська область – одна з небагатьох щорічно представляє цілісну систему освіти. *Важливою її складовою є загальна середня освіта.* Головне управління освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації, Луганський інститут післядипломної педагогічної освіти

координують процес підготовки, консолідують зусилля навчальних закладів, опрацьовують провідні ідеї, які мають бути презентовані на виставці. Ми намагаємося залучити до цієї роботи не тільки окремі навчальні заклади, а й відділи освіти та методичні кабінети. Досвід підготовки до участі у заходах такого рівня дозволяє всім учасникам проаналізувати здобутки, віднайти сучасні форми подання матеріалу, набути вмінь співпраці та взаємодії. Кожного року виставка дає поштовх до пошуку нових ідей. Ми презентували на виставках педагогічні системи навчальних закладів, післядипломну освіту керівних і педагогічних кадрів, інноваційні форми науково-методичної роботи, управління регіональною системою освіти та навчальним закладом, напрями соціального захисту дитинства.

Наведемо динаміку участі загальноосвітніх навчальних закладів у виставках „Сучасна освіта в Україні” (див. табл.1).

На нашу думку, найбільшим здобутком є саме прагнення керівників загальноосвітніх навчальних закладів до участі у виставці. Це свідчить про те, що вони сприйняли реалії сучасного світу і намагаються опанувати нові технології управління. Як результат – створення кожним керівником оригінальної моделі освітньої практики, яка визначається особливостями навчального плану, викорис-



**Тамара  
СОРОЧАН**

Ректор Луганського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

ЩО ДАЄ  
НАВЧАЛЬНОМУ  
ЗАКЛАДУ  
УЧАСТЬ У  
ВИСТАВКАХ?

танням переважно тих чи інших педагогічних технологій, традиціями, поєднанням окремих елементів навчально-виховного процесу та позакласної роботи тощо. З таких позицій участь навчального закладу у виставці є ознакою демократизації освіти, адже керівник вільно робить свій вибір і свідомо презентує його професіоналам.

В умовах розвитку ринкових відносин школа стає суб'єктом діяльності, юридичною особою. Минули часи, коли "згори до низу" передавалися вказівки, які мав виконувати кожен керівник навчального закладу, не маючи права на будь-які відхилення та прояви самостійності. У командно-адміністративній системі ключовими поняттями були "керівництво і контроль", спрямовані на жорстку регламентацію професійної діяльності вчителя і самого керівника. З позицій сучасного менеджменту управлінську "вертикаль" доповнює "горизонталь", яка передбачає більш тісну і конструктивну взаємодію між працівниками. Менеджмент як соціально-психологічна система управління забезпечує становлення суб'єкт-суб'єктних відносин у навчальному закладі, підвищує особистісну значущість кожного учасника педагогічного процесу. Менеджмент в освіті спрямований на досягнення результатів у навчально-виховному процесі. Цим він суттєво відрізняється від командно-адміністративної системи, в якій контролювався сам педагогічний процес, незалежно від результату. Провідною ідеєю менеджменту є децентралізація управління,

тобто делегування повноважень і відповідальності. У цих нових умовах саме відповідальність керівника значно підвищується. Дотримуючись положень нормативно-правових актів у галузі освіти, керівник школи разом із іншими суб'єктами педагогічного процесу має виявляти ініціативу, творчість, професіоналізм, щоб забезпечувати розвиток свого навчального закладу. Все це здійснюється заради того, щоб задовольнити соціальні та духовні потреби людей у знаннях, якісній освіті, самореалізації.

Задоволення потреб є сутнісною ознакою ринку. Нові економічні умови, розвиток ринкових відносин все більш впливають на різні

*Запрошуємо Вас, шановні читачі, на цьогорічну виставку – інформація про неї на с. 99 цього числа журналу*

Таблиця 1.

УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В МІЖНАРОДНИХ ВИСТАВКАХ				
Назва виставки	Кількість учасників	У тому числі:		
		відділи освіти, методкабінети	загальноосвітні навчальні заклади	школи-інтернати
Друга міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 1999"	6	-	6	-
Третя міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2000"	8	-	8	-
П'ята міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2002"	14	1	13	-
Шоста міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2003"	21	14	1	6
Сьома міжнародна виставка навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні – 2004"	25	2	23	-

сфери суспільного життя, в тому числі й на діяльність освітніх закладів. Знання закономірностей і принципів економічного розвитку є необхідною передумовою науково обґрунтованого управління сучасною школою, що дозволяє керівникам шкіл впевнено приймати управлінські рішення, визначати стратегію й тактику розвитку педагогічної системи школи, раціонально використовувати матеріальні, фінансові та людські ресурси.

Отже, управління сучасною школою має звернутися до загальної теорії управління організацією в умовах ринку. Слідом за опануванням менеджменту в галузі освіти ми маємо застосовувати маркетинг як нову концепцію управління сучасною школою.

Якщо застосувати ці категорії до освітньої галузі, то можна сказати, що освіта задовольняє духовні та соціальні потреби людини. Освітні потреби особистості значно зростають у сучасному інформаційному суспільстві. Актуалізуються потреби особистості у самореалізації. Зростає попит на якісну освіту. Конституція України, Закон “Про загальну середню освіту” гарантують громадянам доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. Потенційні споживачі освітніх послуг розуміють, що бюджетне фінансування збережене на надання мінімального

обсягу освітніх послуг, тому згодні сплачувати за додаткові послуги, але за умови забезпечення їхньої якості. Товаром, крім освітніх послуг, можуть бути знання. На відміну від іншого товару, знань не стає менше в процесі обміну.

Прогресивні керівники спрямовують зусилля на якомога більш повне задоволення освітніх потреб і залучають позабюджетні кошти. Споживачі освітніх послуг хочуть, щоб школа була привабливою для навчання. У цілому можна сказати, що в практиці управління школою все більшого значення набуває створення її позитивного іміджу. І це також одне із завдань маркетингу. Адже школа має бути привабливою для батьків і дітей. Спробуємо зробити таке порівняння. У менеджменті застосовується поняття “культура організації”, тобто сукупність неформальних норм і правил, яких дотримуються працівники без втручання адміністрації. У маркетингу неформальна громадська думка щодо організації втілюється в поняття іміджу. Таким чином, культура організації уособлює внутрішнє середовище школи, а імідж спрямований на оточуючий світ.

Маркетинг нового типу називають „соціально відповідальним”. Він передбачає свідомі, але ненасильницькі раціональні форми організації ринкових зв'язків, основою яких є узгодження інтересів виробників і споживачів, урахування інтересів виробників і суспільства в цілому.

З позицій соціально-етичного маркетингу можна стверджувати, що одним із завдань освітнього закладу є вивчення нужд і потреб споживачів освітніх послуг, задоволення їх більш ефективними і продуктивними засобами, ніж у конкурентів, а також забезпечення благополуччя окремих споживачів і суспільства в цілому.

Новітні тенденції розвитку суспільної свідомості, пов'язані з формуванням соціально орієнтованого ринкового механізму, співзвучні з соціально-етичною концепцією маркетингу. Наведемо її типові вимоги:

- навчальний заклад задовольняє освітні потреби згідно з гуманними засадами суспільства;

### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України.
2. Закон України “Про загальну середню освіту”.
3. Імідж сучасної школи: Практико-зорієнтований посібник / І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997.
4. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216с.
5. Маркетинг: принципи та функції: Навч. посібник для вищих навчальних закладів / за ред. О.М. Азарян. – Харків: Студцентр, 2002.
6. Освітній менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400с.
7. Третьякова Т. Педагогические проблемы маркетинга образования. – Челябинск: Изд-во Юур ГУ, 2000.
8. Щербо И. Маркетинговые функции управления школой // Народное образование. – №8, 2002. – С. 48-56.

- навчальний заклад здійснює постійний пошук нових способів задоволення освітніх потреб, враховує їх змінюваність, впроваджує інновації;
- навчальний заклад відмовляється від освітніх програм, які зашкоджують інтересам споживачів;
- навчальний заклад розробляє і впроваджує такі освітні програми, які враховують інтереси самого навчального закладу і є корисними для соціального розвитку регіону;
- споживачі підтримують тільки ті навчальні заклади, які сумлінно прагнуть у найбільшій мірі задовольнити їхні потреби, віддають перевагу тільки екологічно чистим педагогічним технологіям.

Сутність соціально-етичної концепції маркетингу ґрунтується на прагненні забезпечити довготривале благополуччя навчального закладу. Отже в управлінні навчальним закладом бажано врахувати й узгодити наступне:

- потреби споживачів;
- життєво важливі інтереси споживачів;
- інтереси навчального закладу;
- інтереси суспільства.

Участь у виставці надає унікальну можливість керівникам загальноосвітніх навчальних закладів відчутти „дыхання” освітнього маркетингу.

Ще одним важливим аспектом участі у виставці є усвідомлення управління школою як соціальною системою. У керівника формуються знання щодо ознак школи як об'єкта соціального управління: відкритості, нестабільності, місця в ієрархії державного управління, взаємозв'язків з іншими установами, громадськими організаціями тощо.

Управління школою як соціальне управління потребує вміння прогнозувати розвиток школи як відкритої системи в умовах конкретного соціуму, тобто співвідносити мету освіти, яка об'єктивно зумовлена рівнем соціального розвитку держави, з перспективою розвитку школи, а також умінь, які спрямовані на забезпечення взаємодії школи з органами влади, громадськими організаціями, культурно-просвітницькими закладами, іншими об'єктами соціального оточення школи. Управління школою як соціальною системою дозволяє сформувати позитивну громадську думку щодо діяльності школи, створити імідж школи. Керівники, в яких сформовані ці вміння, багато спілкуються з батьками учнів, охоче співпрацюють із засобами масової інформації, приділяють увагу залученню громадськості до проведення масових заходів, висвітлюють досягнення колективу та окремих учнів.

*Участь у виставці, безумовно, це не тільки апробація власного досвіду, а й знайомство з інноваціями інших навчальних закладів.* Керівники загальноосвітніх навчальних закладів беруть активну участь у заходах, які входять у програму виставки. Спілкування з провідними вченими, керівництвом Міністерства освіти і науки України, колегами є найбільш привабливою рисою участі у виставці. *Це унікальна можливість для всіх учасників обмінятися досвідом, поділитися оригінальними думками, долучитися до сучасних ідей педагогічної науки та практики. Це можливість подолати одноманітність повсякденного життя і відчутти себе учасником важливої спільної справи.*





# КОЛЕГІУМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ\*

## ВОЛОДИМИРЕЦЬКИЙ КОЛЕГІУМ

Проблему повернення до усвідомленого навчання намагається вирішувати колектив *Володимирецького районного колегіуму*, що на Рівненщині (директор А.Ф. Остапенко), який у межах експериментального майданчика з 1998 р. працює над питанням психолого-педагогічних чинників розвитку здібностей, інтелекту формування духовності в умовах системної моделі навчально-виховного закладу сільської місцевості<sup>1</sup>.

Тісна співпраця з науковцями Рівненського державного гуманітарного університету, методистами Рівненського інституту післядипломної педагогічної освіти, Володимирецькою держрайадміністрацією сприяла значним позитивним зрушенням. Нині проходять апробацію експериментальні навчальні плани та програми, спецкурси і т.ін.

У березні 2001 р. на базі колегіуму проведено міжрегіональну науково-практичну конференцію “Теорія, практика, досвід актуальних питань освіти”, а у грудні 2002 р. – всеукраїнську науково-практичну конференцію “Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційно-го суспільства”.

*Відкриття* на базі Володимирецької ЗОШ № 2 закладу нового типу – *колегіуму* саме й мало сприяти вихованню інтелектуалів з високим енергопотенціалом, соціально зрілих, культурних, творчих, патріотів України, носіїв національних і загальнолюдських вартостей.

Педагоги колегіуму своє основне завдання вбачають у розвитку природних здібностей учнів, досягненні кожним соціально необхідного, вищого за державний стандарт рівня загальноосвітньої підготовки, ранній спеціалізації, створенні оптимальних умов для самореалізації юної особистості і т.ін. Втілити у життя це завдання допомагає триступенева структура навчання:

- I ступінь – початкова школа (1-4 кл.);
- II ступінь – основна школа (5-9 кл.) – базисний комплекс;
- III ступінь – школа-колегіум (10-11/12 кл.) – комплекс із схильністю до спеціалізації.

Практичним завданням колегіуму є пошук обдарованої особистості, розвиток її здібностей, перетворення їх з потенційних у реальні. Набір здійснюється на конкурсній основі. Нині в колегіумі навчаються **863** учні, у тому числі з **14** сіл району.

Цікаво, що з семи торішніх медалістів четверо – діти з довколишніх сіл. Всього ж із **648** випускників колегіуму **39** – золоті медалісти, **27** – срібні.



**Іван  
ЖЕРНОСЕК**

Професор  
Інституту  
педагогіки АПН  
України

\*Продовження  
статті. Початок –  
№5, 2004, с.89

Спостерігаючи та аналізуючи орієнтири вихованців, педколектив колегіуму переконується, що в них зростає інтерес до навчання, виробляються потреба й стійкі навички самостійно здобувати знання, формується потяг до читання і дослідницької роботи. Це підтверджується результатами олімпіад, фестивалів, конкурсів і т. ін.

Педколективом визначено основні навчальні завдання колегіуму:

- забезпечення загальноосвітньої, загальнокультурної підготовки учнів, що включає оволодіння учнями знаннями про природу, людину, суспільство, усебічний розвиток особистості, її нахилів, інтересів, здібностей і обдарувань, створення умов для самовдосконалення і самореалізації особистості в різних видах діяльності;
- формування унікальної, неповторної, творчої особистості;
- виховання громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за власні дії;
- забезпечення допрофесійної підготовки учнів;
- формування в учнів практичних умінь і навичок для дослідницько-пошукової діяльності, роботи з електронно-обчислювальною технікою;
- розробка і впровадження нових форм і методів організації навчально-виховної роботи, технологій навчання, виховання і розвитку учнівської молоді та технологій управління ЗНЗ.

До перших класів приймають дітей за результатами тестування. Цьому передусє підготовчий етап – розроблена спільно з дитячим садком програма “Дитинство”, відповідно до якої вивчаються природні задатки і здібності дошкільнят. У межах програми здійснюються педагогічні розвідки, робляться прогнози, проводяться спільні засідання вихователів дитячого садка і класоводів, бесіди психоло-

га з дітьми та їхніми батьками, педагогічні спостереження та інші заходи.

Провідний принцип організації – різнорівнева та профільна диференціація. Починаючи з 1 класу, кожній паралелі пропонується певний профільний напрям, скажімо, за програмою розвивального навчання, англійської мови, інформатики тощо. Вивчаються також хореографія і християнська етика.

Забезпечуючи базову освіту в 5-9 класах, у Колегіумі водночас готують учнів до свідомого вибору профільних предметів з метою поглибленого їх вивчення у 8-11/12 класах. На цьому етапі здійснюється інтенсивний розвиток та активізується участь дітей у різнобічній діяльності, основою чого є випереджальне навчання та виховання.

Успішному розв’язанню провідних завдань базисного комплексу сприяють діагностичний центр і центр професійної адаптації, що входять до системи навчально-виховного комплексу допрофесійної підготовки. Створено комп’ютерний центр, психологічну службу, відкрито кабінет “Довіра”. Психологічна служба (керівник *А.В. Баран*) працює над розв’язанням проблем, пов’язаних з охороною психічного здоров’я дитини, гармонізацією стосунків з дорослими і т.п. Психологи розробляють методичні рекомендації, спрямовані на допомогу учням у навчанні, розвитку та самовихованні, проводять діагностичну, корекційну і консультативну роботу з ними і вчителями, створюють карти-профілі та персонологічні портрети класів, психологічні карти особистостей.

Оволодіваючи різними профілями, учні мають змогу вивчати філософію, риторику, психологію, мистецтвознавство, основи ринкової економіки тощо. Впродовж останніх років активізувалася і науково-дослідницька робота МАН, кожне з чотирьох відділень якої має 5-6 секцій. На II науково-практичній конференції, що проходила в Рівному, юними дослідниками колегіуму представлено **18 робіт** – і не без успіху.

Виконуючи завдання науково-дослідницького характеру, старшокласники набувають умінь працювати са-

<sup>1</sup> Див.: Рідна школа. – 2002. – № 10. – С.59-61.

мостійно з першоджерелами, використовувати методику дослідження, висувати гіпотези, аналізувати й синтезувати експериментальні результати, обґрунтувати висновки, розробляти методичні рекомендації. Таким чином, їхня дослідницька діяльність забезпечує самореалізацію власного творчого потенціалу, стає засобом розвитку аналітико-синтетичного та абстрактного мислення, засобом визначення навчального та соціального статусу особистості.

У колегіумі можна здобувати знання за такими профілями:

- філософський (історико-правничий);
- філологічний;
- іноземних мов (англійська, німецька, французька, латина);
- економіко-прикладний;
- культурно-естетичний;
- виробничий;
- природничий.

Відповідно до структури колегіуму всю навчально-виховну роботу з учнями 10-11/12 класів зосереджено в центрах професійної консультації та профвідбору, допрофесійної підготовки. Професійний відбір і допрофесійна підготовка здійснюються в межах навчального процесу згідно з програмами профільного навчання: одночасно підтримується зв'язок із центрами професійного становлення і трудовими об'єктами, навчальними закладами.

Неабияку роль у розв'язанні проблем професійного становлення і творчого розвитку особистості відіграють центри професійного становлення:

- українознавчий (відділення МАН, етнографічний музей "Світлиця" та ін.);
- науково-пізнавальний (клуби "Дебати", Брейн-ринг, КВК, "Крокус");
- художньо-естетичний, який допомагає в організації позакласних виховних заходів;
- психолого-педагогічний;
- центр клубної роботи в початкових класах;
- технічний центр;
- екологічний (озеленення території, догляд за птахами);
- центр охорони здоров'я і життя учнів;
- центр сімейних гуртків і клубів (батьківський всеобуч, робота батьківського комітету);
- спортивно-туристичний.

З колегіумом співпрацюють кандидати і доктори наук, доценти й професори різних напрямів: філології, історії та права, математики, фізики, економіки і мистецтвознавства. Природно, що випускники колегіуму стають студентами вищих навчальних закладів, з якими налагоджено співробітництво, – Рівненського державного гуманітарного університету, Рівненського технічного університету, Національного університету "Острозька академія", Київського політехнічного університету, Сарненського політехнічного коледжу, Володимирецького СПТУ-29.

*Найбільша цінність колегіуму – творчий педагогічний колектив. На 9 кафедрах працюють 78 учителів, зокрема один заслужений учитель України, 9 учителів-методистів, 4 старших учителів, 12 відмінників освіти, 20 учителів вищої категорії. Багато робиться для того, щоб сформувані об'єктивний і повноцінний образ закладу. У цьому колегіуму допомогла Міжрегіональна науково-практична конференція (за участю Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук, провідних науковців, директорів навчальних закладів з різних регіонів України).*

*Науково-методична робота в колегіумі розглядається як цілісна система підвищення рівня психолого-педагогічної підготовки та професійної майстерності вчителів, формування в них готовності до самоосвіти та саморозвитку. Новий зміст освіти, освоєння нових навчальних програм, нетрадиційних дисциплін, створення авторських програм, пошук оригінальних методик викладання – все це спрямувало педагогів на шлях дослідництва. Протягом останніх років розроблено науково-теоретичну Концепцію закладу, комплексну програму розвитку особистості учня Володимирецького колегіуму, систему управління розвитком навчального закладу нового типу; проходять апробацію експериментальні навчальні плани та програми, спецкурси. Координують напрям фахової, науково-методичної та дослідницької роботи дев'яти кафедр колегіу-*

му науково-методична рада та психологічна служба. Спільно з обласним управлінням освіти і науки, Рівненським гуманітарним університетом, Інститутом післядипломної педагогічної освіти, Володимирецькою райдержадміністрацією колегіум проводить обласні та регіональні семінари-практикуми, обмін делегаціями з різними регіонами України і Білорусі, „круглі столи“ за профілем системного підходу до управління, запроваджує організаційно-функціональні структури виховної роботи, різнопрофільне навчання.

Для продуктивної праці вчителів і учнів створено всі необхідні умови. Колегіум має, зокрема, два навчальних корпуси, гуртожиток, бібліотеку і читальний зал, два комп'ютерних класи (підключених до Інтернету і з технікою останнього покоління), інформаційно-видавничий центр, а також їдальню й диско клуб з учнівським кафе, клас хореографічної та естрадної музики, хорового співу, студію театрального мистецтва, виробничі майстерні. Спортивна база колегіуму – це спортивний та легкоатлетичний зали, зал важкої атлетики, стадіон і спортивне містечко. Працюють спортивні секції легкої атлетики, гімнастики, волейболу, баскетболу, тенісу, стрільби, культуризму. Збірні команди постійно виступають на різних змаганнях, показуючи високі спортивні результати.

*Колегіум став своєрідним експериментальним майданчиком Рівненського гуманітарного університету і Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. А для мешканців дев'ятитисячного селища цей навчальний заклад – предмет гордості і візитна картка. Авторитет його в області постійно зростає завдяки підтримці нових ідей батьками, які в цьому колегіумі вбачають реальний шлях до гармонійного розвитку дитини. Планами на найближчий період передбачено вдосконалення форм і методів діяльності, спрямування зусиль колективу на розвиток і розбудову колегіуму, відкриття додаткових профілів і творчих лабораторій, під-*

вищення рівня навчання, запровадження нових технологій. Планується повністю комп'ютеризувати навчальний заклад, зробити все для того, щоб педагогам було комфортно працювати, а учням – цікаво навчатися.

### СІЧОВИЙ КОЛЕГІУМ

Своєрідним і знаковим для доби становлення незалежної української держави явищем в освіті на Запоріжжі стало *створення Січового колегіуму*, який діє вже десять років і фінансується обласним управлінням освіти і науки.

Концепція навчального закладу “Січовий колегіум” була розроблена доцентом кафедри педагогіки *Ю. Гапоном*, який і став генеральним директором і науковим керівником нового освітньо-виховного закладу в червні 1992 року.

*В основу проекту було покладено соціально-педагогічну концепцію виховання*, якою підкреслювалося, що виховання утверджується у суспільстві як пріоритетне над виробництвом і *стає суспільно організованим процесом задоволення потреб виховання через його власну працю*.

Було визначено ряд проблем, над якими слід працювати в новій суспільній ситуації:

- подолання тоталітарності та унітарності школи як провідника державного контролю над вихованням, повернення сім'ї і вихованця в центр виховного процесу;
- подолання орієнтації на виробництво робочої сили, утвердження навчання як права, а не обов'язку;
- утвердження принципу особистої корисності і природовідповідності замість уніфікації;
- повернення дітям їхніх національних і родинних коренів;
- розвінчування замаскованих зусиль із витіснення української культури так званою інтернаціональною;
- подолання трактовки особистості як позанаціонального явища;
- навчання мовою свого народу, яка і є рідною, всупереч тлумаченню рідної мови як звичайної, щоденно вживаної.

Епітет “Січовий” покликаний був розширити зв'язки з минулим і утвердити “Січ” як оберіг національ-

них інтересів українців, якого б походження вони не були.

*Навчальний заклад “Січковий колегіум”* Запорізьке обласне управління освіти і науки взяло на своє утримання як заклад інтернатного типу. Колегіум має свій пансіонат.

*Січковий колегіум*, директором якого з 1994 року стала В. Єршова, функціонує як навчальний заклад другого і третього ступенів. До нього приймають учнів, які закінчили початкову школу.

*Педагогічний колектив колегіуму* послідовно розширює і зміцнює соціально-педагогічні основи процесу виховання особистості. Орієнтацію на інтереси учнів забезпечують, зокрема, профільні студії з питань української історії, мистецтва, Запорозьких Січей та ін. Колегіанти систематично беруть участь у археологічних розкопках на острові Хортиця, на дні Дніпра; досліджують свої родоводи; ведуть літературні дослідження. У діяльності МАН Січковий колегіум став базовим з філологічних досліджень.

*Січковий колегіум* — яскравий осередок української культури. Його випускників охоче приймають Києво-Могилянська академія, Київський і Запорізький університети, ВНЗ Львова та інших міст.

### КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКИЙ КОЛЕГІУМ

Ідеї толерантності, взаємодопомоги закладено вже в самій назві навчального закладу “*Києво-Могилянський колегіум*”, адже колегіум — це синонім до слів “колега”, “колегіальність”. У навчальному закладі наявною є корисна особливість: умовно нарізне навчання дівчаток і хлопчиків до 9-го класу включно. Що дає нарізне навчання? *По-перше*, це більші виховні можливості. Адже тепер не доводиться залишати окремо дівчаток чи хлопчиків, щоб відверто поговорити з ними. Оскільки куратори у класах дівчат — жінки, у класах хлопчиків — чоловіки (це обов’язкова вимога), бесіди про інтимне можуть виникати незаплановано, без казенщини, формалізму, офіціозу.

Навіть уроки на одну й ту саму тему у класах дівчат і хлопчиків проходять по-різному. Вчитель має можливість враховувати не лише вікові, а й фізіологічні та психологічні особливості своїх вихованців. Дівчатка на уроках не побоюються, що хлопці побачать їх не в найкращий момент (коли вони чогось не знають чи не розуміють) і навпаки.

У колегіумі не забороняється хлопчикам і дівчаткам спілкуватися. На перервах вони разом відпочивають. Крім того, для вивчення іноземних мов і математики групи формуються за іншим (рівневим) принципом і складаються як із хлопців, так і з дівчат. Коли в 10-му класі вихованці розподіляються на класи вже не за статевим принципом, а за профільним, і класи стають змішаними, стосунки між юнаками і дівчатами складаються на інших принципах, ніж у звичайній школі. Вони толерантно ставляться одне до одного, по-дорослому. Хлопці більше поважають дівчат і навпаки. Між представниками різної статі формуються нормальні стосунки, що ґрунтуються на засадах взаємоповаги і виключають прояви грубощів і розв’язності.

Оскільки *ідеї толерантності в колегіумі є пріоритетними, педколектив вирішив обрати цю проблему як основну, над якою працюватиме навчальний заклад.*

**Старшу школу № 4 м. Кам’янець-Подільського Хмельницької області було перетворено в колегіум**, а директор школи Микола Гуменюк здобув звання “Вчителя року” Хмельниччини. Випускники колегіуму разом із атестатом про середню освіту отримують диплом про здобуту професію — секретаря керівника і бармена-офіціанта. Туристична фірма “*Гамалія*” уклала з колегіумом договір про співробітництво і виділила три стипендії по 30 грн. найкращим учням.

*Створення, розвиток і розширення мережі шкіл нового типу — ліцеїв, гімназій, колегіумів — дало можливість більш повно задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів і здібностей та індивідуальних можливостей, зорієнтованості на інтеграцію в соціально-економічне середовище.*

# ЯКОЇ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОТРЕБУЄ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧИТЕЛЬ



Управління  
школою

Нещодавно наказом Міністра освіти і науки затверджено “Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти та її інтеграції в європейській освітній простір”, де визначено довгострокову стратегію щодо вдосконалення та розвитку педагогічної освіти.

Чи враховані у цьому документі проблеми української школи? Чи зможе виправдати вчитель нової генерації усі сподівання суспільства щодо його місії – плекати громадянина України?

Одним із завдань розвитку педагогічної освіти, як зазначено у “Концептуальних засадах”, є приведення змісту підготовки педагогічних працівників до вимог інформаційно-технологічного суспільства та змін, що відбуваються у загальноосвітніх навчальних закладах. Тому логічно проаналізувати зміни, притаманні сучасним закладам середньої освіти, а також стан готовності до них студентів як майбутніх педагогів. Об’єктивніше про це можуть свідчити ті, хто одночасно є учасником навчально-виховного процесу як у середній, так і у вищій школі. Це студенти, які у першій є вчителями, а у другій – тими, кого готують до професійної діяльності (див. вріз 1).

**Передусім визначимося: хто такий професіонал?**

У “Словнику іншомовних слів” (К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.) на с. 470 знаходимо: “*професіонал*” і “*професія*” походять від лат. *professio* – фах, але останнє означає вид трудової діяльності, що вимагає певних

знань і трудових навичок і є джерелом існування, тоді як перше означає особу, що зробила якесь заняття предметом своєї постійної діяльності (на відміну від *аматора*).

Отже, *усі*, хто здобув педагогічну освіту, дістав професію вчителя та працює у закладах освіти (вищих чи середніх) є *професіоналами* – тими, хто професійно, кваліфіковано здійснює педагогічну діяльність. “*Кваліфікація* (від лат. *qualis* – який, якої якості і *...фікація*) – ступінь і вид професійної виучки працівника, наявність у нього знань, умінь, навичок, потрібних для виконання певної роботи.” (Словник іншомовних слів, с. 263).

## ПРІОРИТЕТ У ПІДГОТОВЦІ УЧИТЕЛЯ

Хіба не дивно, що зараз ми мов би починаємо з чистого аркуша, ніби не захищено з цієї проблематики низки дисертацій – кандидатських і докторських, –



### Ольга ВИГОВСЬКА

Головний редактор журналу “Директор школи, ліцею, гімназії”, кандлат педагогічних наук, доцент, докторант ЛНПУ

### ЯКІШНУ ОСВІТУ – ПЕДАГОГУ!

Усі міркування, пропозиції, висловлені у цій статті, стосуються лише системи підготовки педагогічних працівників для середньої та вищої педагогічної освіти.

Директор школи, ліцею, гімназії № 1/2005

## ДІАГНОСТИЧНА СИТУАЦІЯ

Студентка-випускниця, магістр фізики, на занятті з основ педагогічної творчості у вузі переповідає про складнощі, які виникли у неї на уроці: діти не хочуть..., вони не знають..., не вміють... Я б їх навчила, але ж вони не слухають! На моє запитання, а хто має зробити, щоб учні слухали вчителя, пролунала впевнена відповідь: “Директор..., або класний керівник”.

Ситуація красномовно-діагностична, вона проявляє наявний стан у педвузах із підготовки до професійної діяльності:

- Студенти, як і раніше, не готові до роботи з дітьми, інакше кажучи – професійно не готові, якщо ми педагогічну діяльність ще вважаємо професією.

- Високі академічні знання зі спеціальності (а вона визначається відповідно до освітньої галузі, в нашому прикладі – фізики), дозволяють присвоїти вищий кваліфікаційний рівень магістра, який отримує лише професіонал. Проте, якщо вчитель – справді професіонал, то він має бути готовим до вирішення будь-яких педагогічних ситуацій. За такої семантики поняття “професіонал” проблем у студентки не було б, а отриманий нею кваліфікаційний рівень магістра свідчив би про її готовність до здійснення професійної діяльності учителя.

Відповідно до “Концептуальних засад” ситуація виглядає цілком пристойною, оскільки рівень магістра дівчина отримала за спеціальністю “фізика”. Тобто “професією” такого професіонала є фізика.

Залишається відповісти, а хто ж працюватиме з дітьми?! Виходить, що школи потребують ще якихось професіоналів, які б не аматорськи, а професійно впроваджували особистісно-орієнтоване навчання і виховання, інші технології особистісної педагогіки, пам’ятали про духовність, дух і атмосферу у шкільних колективах, про здоров’язберігаючі технології та ще багато про що... Де ж їх навчити такій професії, і як вона називатиметься?

Скажу відверто, що психолого-педагогічної підготовки завжди бракувало нашим вчителям. У країні є досвід вирішення цієї проблеми – для шкіл підготували психологів. Але справу організували так, що їх реальна роль ефемерна: вони навіть фізично неспроможні обслуговувати таку кількість учнів, батьків, учителів.

Однак усім відомо, що найкращий варіант її розв’язання – коли кожен учитель є психологом передусім для себе й своїх вихованців.

які містять, до речі, прогнозовані результати від впровадження пропонованих пошукувачами інновацій. До того ж кожна дисертація обов’язково містить ґрунтовний аналіз стану педагогічної практики, безліч рекомендацій як її покращити. Більшість із них зводиться до обґрунтування тези, що майстром педагогічної справи стають лише за умови оволодіння фундаментальною психолого-педагогічною підготовкою. Невже цього недостатньо, щоб раз і назавжди вирішити з пріоритетами у підготовці учителя. Маю на увазі професійну підготовку, тобто універсальну готовність до здійснення автентичної діяльності педагога, яка надає йому можливість свідомо творити оптимальні умови для розвитку кожної дитини. У такій діяльності учителем синтезуються усі види його підготовок, зазначених у “Концептуальних засадах”, а саме: психолого-педагогічна, методична, інформаційно-технологічна, практична і соціально-гуманітарна, фундаментальна (читаймо предметна, але, в нашому розумінні, – як засіб розвитку дітей). За таких умов учитель здатен відшукувати шляхи як кожного з учнів долучити до вивчення предмету. Він знає який розвивальний потенціал для кожного з них має його предмет, знає, або зможе дізнатися чому хтось не слухає, хтось не вчить, бо він учитель-професіонал. Останнє означає, що вчитель володіє новаторською технологією створення розвивального середовища, яку

В.Ф. Шаталов образно назвав “ефектом солоного огірка” (якщо в банку з розчином солі занурити огірок, то він стане солоним, хоче він цього чи ні). Завдання вчителя – творити такі “розчини”.

## ЩО ВВАЖАТИ СПЕЦІАЛЬНОСТЮ ВЧИТЕЛЯ

Зазначу, що **необхідною і достатньою умовою для забезпечення готовності учителів (майбутніх учителів) до професійної діяльності є володіння ними самою діяльністю з розвитку особистості.** А якими засобами вчитель це робитиме – залежить від набутих ним численних спеціалізацій, до яких належить і предметна підготовка. Нині, як зазначено у “Концептуальних засадах”, у підготовці вчителів їй відведено роль фундаментальної, нею й визначається спеціальність учителя.

*Відповідно до суті педагогічної діяльності, її мети, призначення педагога, його функціональних обов'язків спеціальністю учителя слід вважати його професійну діяльність, смисловим центром якої, її фундаментом є розвивальна діяльність особистості, яка потребує фундаментальної психолого-педагогічної підготовки. Остання означає, що до необхідної умови її набуття слід віднести наявні знання з означеного у “Концептуальних засадах” набору навчальних дисциплін, тоді як достатньою стає їх підпорядкованість автентичній діяльності педагога. В цьому і полягає принципова відмінність між авторським розу-*

## ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ

Враховуючи вмотивованість студентів на здобуття якщо не педагогічної, то, принаймні, вищої освіти, зазначу: у викладачів вузів значно менше проблем зі студентами, доки вони не починають на п'ятому курсі працювати на “робочих місцях” у звичайних школах (що суттєво відрізняється від педагогічної практики у ліцейх і гімназіях та базових школах університету).

Позитивні зрушення щодо людиномірності педагогічної освіти – запровадження особистісно-орієнтованого навчання і виховання, 12-бальна система оцінювання, вимога створювати у школах атмосферу толерантності – спричинили й позитивні зміни у мотивації студентів до вивчення психолого-педагогічних предметів. Майбутні педагоги на собі переконалися у недостатності своєї професійної підготовки як вчителів-предметників і змінили ставлення до дисциплін педагогічного циклу, оскільки відчують у них першочергову потребу.

*Такі ж зміни відбулися і з учителями шкіл.*

Аналіз стану педагогічної освіти протягом останніх 20 років дозволяє виділити два періоди у її розвитку. *Перший*, – коли тривалий час зміни ініціювалися наукою, державою (“зверху”), а вчительством масово не підтримувалися. Тому досягнення психолого-педагогічних наук не впроваджувалися, і реформи не йшли. *Другий* розпочався з 2002-03 навчального року, коли студенти мали “закрити” вакантні вчительські місця. Повертаючись на заняття в університет після роботи у школі, колись пасивні студенти ставали найактивнішими, задавали безліч конкретних запитань. Тепер вони прагнуть ґрунтовних, фундаментальних знань із теорії виховання, педагогіки, психології дитини, шукають конкретні відповіді на запитання як зацікавити дітей, як зробити, щоб учні слухали вчителя і т. д. *Це робить психолого-педагогічну підготовку не просто пріоритетною, а центральною, базовою для педагогічної освіти. За традиційного ж підходу – вона меншовартісна, їй відводиться найменша кількість навчальних годин. Нинішня педагогічна освіта потребує докорінних змін, справжнього реформування.*

*Сьогодні ініціативу проявляють молоді педагоги. А це означає, що реформа пішла “знизу”.*

**Шкільна практика сьогодення (як критерій істини) розхитує усталені основи педагогічної освіти і спонукає до її негайного реформування.**

Поки викладачі ВНЗ шукають як мотивувати педагогів і студентів до запровадження психолого-педагогічних знань та особистісно орієнтованих технологій у шкільну практику, остання сама виявилася переконливим учителем для наших вчителів... Нам, педагогам вищої школи, залишається лише задовольнити їхній попит на ці знання. Агітували довго, а коли вчителі загітувалися – виявилось, що психолого-педагогічна наука не готова задовольнити реальні потреби сучасної школи.

Проблема якості підготовки вчителя одночасно загострилась як для середньої, так і для вищої школи. Вчителі не знають як працювати, втрачають віру в себе, в педагогічну науку, а загалом – і в педагогічну освіту. У вузах не знають як вчити студентів, які прагнуть стати не лише вчителями-предметниками, а ґрунтовно підготовленими професіоналами педагогічної справи із солідним психолого-педагогічним багажем.

## ЧИ МОЖЛИВО ЩЕ У ВУЗІ ОПАНУВАТИ ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ?

Панує думка, що у вузі неможливо підготувати до педагогічної діяльності. Вважається, що навчитися цьому можна лише на практиці – під час роботи у школі.

Нормою стає безпорадність професорсько-викладацького складу педуніверситетів та інститутів, безвідповідальність за якість підготовки вчителів. Таке ж ставлення і до реформи педагогічної освіти: педвузи зорієнтувалися на полегшений варіант – структурно-організаційні зміни та масові заходи. Факультети перетворили в інститути; ввели додаткові “модні” курси; урізноманітнили їх, запровадивши інтерактивні, рефлексивні методи навчання; “зрізали” або додали кількість годин; провели численні різноманітні конференції тощо. *А суть діяльності педагога залишилась старою.* Тому годі чекати конструктивних змін у підготовці вчителів. *Фактично ніякої реформи й не передбачається. Результатом роботи педагогічних навчальних закладів був і залишається вчитель-предметник.* Мало того, жоден заклад не в змозі гарантувати якість тієї діяльності, яку здійснюватиме їхній випускник, та передбачити, де він зможе використати знання, здобуті за час навчання. Отже, створено ситуацію, коли неможливо порівнювати за кінцевим результатом якість підготовки вчителів, яку забезпечують вузи.

Зумовлено це, на наш погляд, недостатньою теоретичною розробленістю проблеми професійно-педагогічної підготовки як центральної частини, “ядра” педагогічної освіти. Цей напрям донині залишається погано прогнозованим процесом.

*Інформація до роздумів*

**Донавчання вчителів у ЗНЗ: чого від цього більше – втрат чи користі?**

Багаторічні спостереження за роботою студентів-практикантів, молодих учителів свідчать: *традиційний зміст і технологія* професійно-педагогічної підготовки, її загальноприйнята організація *не забезпечують* готовності до здійснення діяльності належного рівня, а також розвитку творчої індивідуальності та здатності професійно саморозвиватися. Тому тривалий час, а саме від 3-х до 5-ти років, молодий спеціаліст мусить адаптуватися до реальної педагогічної практики. Останніми роками все помітнішою стає тенденція, коли *випускника ВНЗ одразу починають готувати* до справжньої педагогічної діяльності. Проте тепер – уже в школі, і знову ті ж самі 3-5 років. Таке ноу-хау методичної роботи називається “школою молодого вчителя”, а фактично слугує “лікнепом” практичної підготовки.

Підійдемо до цього факту з іншого боку й поцікавимося: “А чому директору школи вдається за 3-5 років підготувати гарних учителів (зауважимо, що це не входить до його прямих обов’язків), а педагогічним ВНЗ (для яких це – пряме завдання!) зі значним науково-педагогічним потенціалом за такий же час це не вдається?” Якщо якість підготовки педагога у школі вища, *то може економічніше й ефективніше спрямовувати кошти на підготовку вчителів не педагогічному ВНЗ, а директору школи? Навіщо розбазарювати державні кошти!*

*Навчити професійній діяльності ВНЗ можуть, і мають для цього взаємий науково-педагогічний потенціал. Було б бажання це робити.*

мінням фундаментальної психолого-педагогічної підготовки та зазначеною у документі. Підготовлений у такий спосіб педагог має значні професійні переваги перед задекларованим учителем нової генерації.

## КРОК УПЕРЕД – ДВА НАЗАД

Питання щодо того як співвідносяться діяльність учителя-майстра та готовність випускника ВНЗ до педагогічної діяльності, до виконання ним професійних обов’язків, залишилися поза увагою розробників як стандартів педагогічної освіти, так і “Концептуальних засад”.

Розробники не помітили *унікальності педагогічної освіти*, наслідком чого стане функціональна непридатність учителя, бо у пропонуванні, як і у діючій підготовці педагогічних кадрів, по суті абсолютизується теоретичний і спеціальний компоненти підготовки підпрацівників, а *фундаментальної підготовки учителя – справжнього професіонала, готового відразу після закінчення ВНЗ виконувати свої професійні функції, не передбачено.*

*Саме недосконалі стандарти педагогічної освіти й концептуальні засади її розвитку заважають учителю стати професіоналом.*

Тому запровадження цього документа у систему підготовки педагогічних кадрів стане фактично “кроком уперед але двома назад”.

# ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО УЧИТЕЛЯ



Управління  
школою

Основною проблемою сільської школи є організація навчально-виховного процесу, який би був зорієнтований на цілісний та гармонійний розвиток учня, на формування його компетенцій.

Щоб підвищити педагогічну майстерність сільського вчителя, підняти рівень його інтелекту, навчити переосмислювати сучасні процеси, допомогти в саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації потрібно продуктивно і результативно підвищувати рівень педагогічної майстерності сільського вчителя шляхом модернізації навчально-методичної роботи.

Про „педагогічну майстерність” йшлося в працях Я.А. Коменського, Й.Г. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо, Дж. Локка, А. Дістервега, М.І. Пирогова, К.Д. Ушинського, О.В. Духновича, І.Ф. Чепіги, Я. Корчака, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського.

**Майстерність** – вияв найвищої форми активності вчителя в професійній діяльності, що базується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній навчально-виховній ситуації (6, 29). Сутність майстерності у здатності виявляти творчу ініціативу.

Педагогічна майстерність – “комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі” (6, 30); „інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов’язків учителя і вихователя” (1, 37); “синтез розвинутого психолого-педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань, умінь, і навичок, емоційно-вольових засобів виразності, що дають змогу педагогові успішно вирішувати навчально-виховні завдання (8, 169).

Один із шляхів підвищення педагогічної майстерності сільського вчителя – модернізація навчально-методичної роботи через методичні ради.

Методичний кабінет створюється у великих школах для надання методичної допомоги вчителям, вихователям. Безпосередню методичну та практичну роботу веде завідувач кабінету – досвідчений педагог або вчителі-методисти, старші вчителі. У Полтавському районі Полтавської області таких фахівців 43 (див. табл.1).

**Володимир  
ПАВЛЕНКО**

Начальник районного  
відділу освіти м. Полтави

Тут функціонує 27 сільських методичних кабінетів.

З 2002 року спостерігається їх активізація\*: було оновлено 16 з 27, створено сучасний дизайн і поповнено навчально-методичними матеріалами (відеотеки кращих уроків та заходів, комп'ютерний банк новітніх педагогічних технологій, методичні розробки складних тем навчальних програм, оригіналь-

не унаочнення, зразки художньої та технічної творчості учнів тощо).

Методична рада постійно знайомить з досягненнями педагогічної науки і передового педагогічного досвіду, допомагає сконцентрувати зусилля колективу на вирішенні пріоритетної педагогічної проблеми – спочатку визначається педагогічна проблема, для її вирішення створюється робоча група, яка вивчає стан даної проблеми, аналітична група – в педагогічній науці, в прогресивному педагогічному досвіді, потім окреслюється ціль роботи, завдання.

Процес реалізації: розробляється програма реалізації цілі, виробляються критерії результативності, проміжні проблеми, проводиться спостереження, контроль і корекція, збір інформації та аналіз результатів. Науково-методичне забезпечення роботи сільської школи над конкретною педагогічною проблемою передбачає:

- науково-теоретичне обґрунтування даної проблеми та шляхи її реалізації у формі педагогічних, науково-теоретичних читань, науково-методичних семінарів, творчих робіт т. ін.;
- науково-практичне оволодіння даною проблемою в різних формах організації методичних об'єднань, практичних занять, відвідування та аналіз різних форм організації навчання, вироблення конкретних рекомендацій, виходячи з умов даної школи;
- науково-практичні конференції з викладанням досягнутих конкретних результатів і вироблення конкретних рекомендацій, використання їх у педагогічній практиці вчителями-предметниками;
- підведення підсумків, упровадження отриманих результатів та контроль.

**ШКОЛА МУСИТЬ СТАТИ ДЛЯ ДІТЕЙ МАЛЕНЬКОЮ БАТЬКІВЩИНОЮ, ЯКУ ВОНИ ЛЮБЛЯТЬ І ЧЕСТЮ ЯКОЇ ВОНИ ДОРОЖАТЬ, ЯКУ ВОНИ РАЗОМ З ПЕДАГОГАМИ РОЗБУДОВУЮТЬ.**

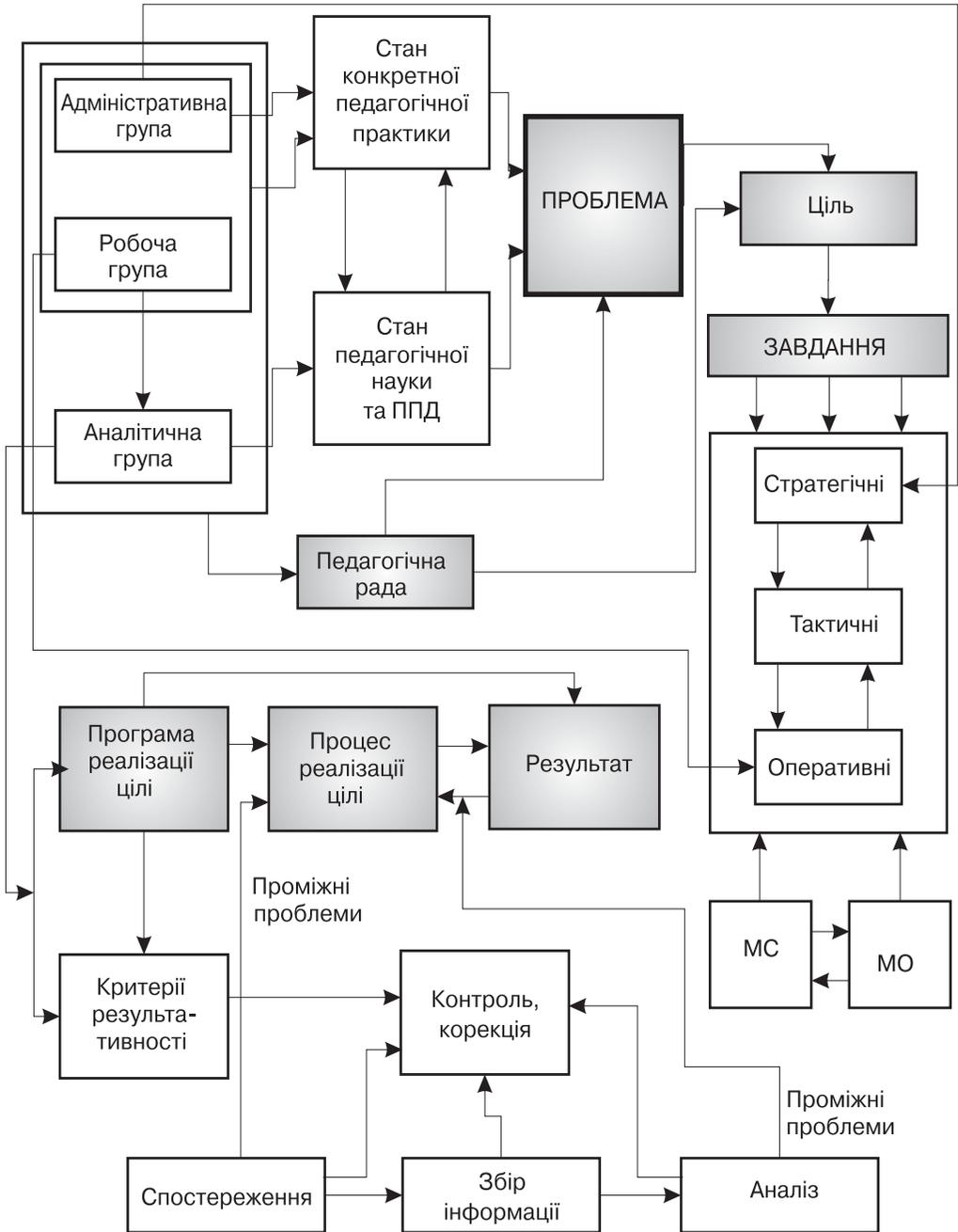
*Г. Ващенко*

Таблиця 1. Характеристика кадрів та наявність методичних кабінетів

	Характеристика кадрів		Наявність методичних кабінетів
	Вчитель-методист	Старший учитель	
2000	3	3	12
2001	3	9	15
2002	4	8	18
2003	3	5	22
2004	4	6	27
<b>Всього</b>	<b>15</b>	<b>28</b>	<b>27</b>

\* Цьому сприяла обласна педагогічна акція „Дизайн сучасної школи”, науково-практичний освітньо-популярний журнал „Імідж сучасного педагога” (№3, 1999, № 4-5, 2000) та Всеукраїнський конкурс на кращий методичний кабінет.

**ПРОЦЕС ВИРІШЕННЯ КОНКРЕТНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ**  
(з досвіду роботи школи № 8 м. Харкова)



Принципова схема науково-методичного забезпечення вирішення конкретних педагогічних завдань представлена на схемі 1 (5, 11). А. Єрмола застосовує цю ідею в дослідженні питання управління методичною службою інформаційно-методичного центру (ІМЦ) на районному рівні (Київський районний відділ освіти м. Харкова) (2, 48-52).

Для прикладу розглянемо пріоритетну педагогічну проблему „*Всебічний розвиток особистості сільської школи на основі прогресивних освітніх технологій: спеціалізації, диференціації, інтеграції та комп'ютеризації навчально-виховного процесу*”, яка знайшла відображення у визначених проблемах кращих сільських методкабінетів:

- **Божківський ЗНЗ** – „Всебічний розвиток особистості сільської школи на основі освітніх прогресивних технологій”;
- **Тахтаулівський ЗНЗ** – “Формування всебічного розвитку творчої особистості з почуттям національної свідомості на основі спеціалізації, диференціації та інтеграції”;
- **Супрунівський ЗНЗ** – „Формування і розвиток творчих здібностей учнів на основі здійснення диференційованого та індивідуального підходів”;
- **Степненський ЗНЗ** – “Диференціація та комп'ютеризація навчально-виховного процесу в умовах профільного навчання” т. ін.

У *Божківському ЗНЗ* методична робота спрямована на підвищення науково-теоретичного і загальнокультурного рівня педагогів, їхньої психолого-педагогічної підготовки і професійної майстерності, на впровадження у практику досягнень науки, інноваційних педагогічних технологій, передового досвіду (3, 143).

Для розв'язання вищезгаданих завдань у *Божківській школі* використовуються такі традиційні форми методичної роботи:

*Індивідуальні*: самоосвіта; стажування; наставництво; консультації.

*Колективні*:

1. Методичні об'єднання (МО):

- класних керівників за проблемою “Впровадження нової виховної системи, скерованої на саморозвиток і самореалізацію особистості”;
- початкових класів за проблемою “Особистісно-діяльнісний розвиток школярів на засадах розвивального навчання”;
- вчителів математики і фізики за проблемою “Розвиток творчого потенціалу особистості”;
- вчителів-філологів за проблемою “Конструювання навчальних занять на основі комунікативно-мовних ситуацій”;
- вчителів природничого і історичного циклу за проблемою “Впровадження системного навчання як засобу розвитку вихованців”.

2. Творча група вчителів естетичного циклу за проблемою “Самовдосконалення особистості”.

3. Школа перспективного педагогічного досвіду.

*Періодичні*:

- адміністративні наради (раз на місяць);
- методичні оперативні засідання (2 рази на місяць);
- психолого-педагогічний семінар (раз на місяць);
- психологічні тренінги;
- педагогічні читання.

*Нетрадиційні*:

- фестиваль методичних ідей “Райдуга талантів”(квітень);
- фестиваль педагогічної майстерності “У нове сторіччя – з новими ідеями” (лютий – березень);
- засідання педагогічних майстерень (2 рази на семестр);
- педагогічна конференція у формі творчого калейдоскопу на тему “У пошуках технологій розвитку інтелектуальних здібностей вихованців” (березень);
- семінари-практикуми (форма проведення “Методичний альянс”) (лютий).

У *Степненському ЗНЗ* методична робота побудована на діагностичній

основі. На основі анкетування вчителів складена діагностична карта, що дає можливість здійснювати індивідуальні та колективні форми роботи, серед них методичні оперативки, творчі звіти вчителів, які атестуються, предметні тижні, семінари-практикуми, методичні виставки, конкурс педагогічної майстерності, випуск методичного бюлетеня, засідання творчих груп.

Також у школі проводяться нетрадиційні форми методичної роботи:

- Ярмарок педагогічних технологій.
- Панорама творчих ідей (учителі знайомлять присутніх з власними методичними ідеями, демонструють фрагменти уроку).
- Педагогічний форум (свято одного вчителя).
- Педагогічні розсипи.
- Методичний фестиваль.
- Тиждень ініціативи творчості молодих.

У *Супрунівському ЗНЗ* поширені такі форми методичної роботи: методичні конференції; методичні оперативні наради; семінари-практикуми; тематичні огляди-виставки; методичні поради та індивідуальні консультації; методично-творча група по проблемі навчального закладу; педагогічний консиліум; відкриті уроки; педагогічні читання; фестиваль творчих уроків; олімпіади; декади педагогічної майстерності; конкурси *“Учитель року”*; тиждень молодого вчителя; атестація педкадрів.

У *Тахтаулівському ЗНЗ* згідно річного плану проводиться методична робота з педагогічними кадрами на основі принципів зв'язку з життям, науковим характером, зв'язком із удосконаленням змісту освіти, методів і прийомів навчання з урахуванням вимог сучасного стану розвитку освіти.

Таким чином, постійне підвищення кваліфікації сільського вчителя спрямоване на вдосконалення педагогічної майстерності, на активізацію участі в різноманітних формах навчально-методичної роботи, в націленні на **вирішення найважливішого завдання** – *зробити навчання дітей у сільській місцевості радісним і цікавим.*

## ЛІТЕРАТУРА

1. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования. – К., 1997. – С.37.
2. Єрмола А. Організація науково-методичної роботи в районі на діагностичній основі // *Освіта і управління*. – К.: УПКККО. – Т.1. – № 4, 1997. – С.48-52.
3. Лозова В., Єрмола А. Організація науково-методичної роботи в Київському районі м. Харкова // *Освіта і управління*. – К.: УПКККО. – Т.1. – № 1, 1997. – С.143.
4. Мороз О.Г., Омелянєнко В.Л. Перші кроки до майстерності. – К.: Товариство „Знання” України, 1992. – 112 с.
5. На шляху до нової школи (проблеми, пошуки, рішення) / Під заг. ред. П.Г. Москаленка. – Харків, 1995, вип.1. – 85 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид.. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с. – С.30.
7. Удосконалення педагогічної майстерності вчителя в умовах особистісно орієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: В.Р. Ільченко, П.І. Матвієнко, Н.І. Білик. – Полтава: ПОІППО, 2003. – 190 с.
8. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – С.169. – С.11.



Управління  
школою

# СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ЖІНКИ-ДИРЕКТОРА ШКОЛИ: КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

## Ярослава ШКУРКО

Науковий консультант психологічного відділу Центру сприяння суспільному розвитку ім. Миколи Пирогова, кандидат психологічних наук

У стилі керівництва жінки-директора середньої загальноосвітньої школи своєрідно переплітаються її комунікативні особливості, визначаючи при цьому конкретні способи і прийоми управлінського впливу на членів педагогічного колективу. Отже, стиль керівництва розглядається як концентрація всіх найважливіших якостей керівника: психологічних, соціальних, ділових тощо (4).

## СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА

Теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам стилю керівництва, переконливо свідчить про його важливість у визначенні успіху управління будь-яким колективом (А.Л. Журавльов, А.М. Омаров, Р.Х. Шакуров та ін.).

Саме поняття “стиль” у його вузькому значенні охоплює лише особливості спілкування керівника з людьми, а в широкому – відображає всі суттєві функціонально значущі риси його діяльності (10, с. 41).

Загальне значення поняття “*стиль керівництва*” і “*стиль керівництва закладами освіти*” зокрема, визначається як цілісна система методів, прийомів, способів, що переважають в управлінській ді-

яльності керівника і за допомогою яких керівник закладу освіти впливає на колектив з метою забезпечення успішної реалізації функцій управління, а також характеризується певними індивідуально-типологічними особливостями, зумовленими особистістю управлінця (2, 3).

У нашому дослідженні поняття “стиль керівництва” і “стиль управління” не отожднюються, на відміну від інших авторів, які, як правило, використовують їх як синоніми. Водночас підтримуємо наукові визначення тих дослідників (2), які вважають, що поняття “стиль керівництва” є вужчим, ніж поняття “стиль управління”. *Перше* виявляється лише під час розв’язання психологічних ситуацій, пов’язаних з реалізацією впливу керівників на їх підлеглих, з налагодженням міжособистісних стосунків. *Друге* – у процесі розв’язання як психологічних, так і організаційно-управлінських ситуацій.

У наукових джерелах визначено основні ознаки стилю керівництва в закладах освіти, серед яких:

- міра централізації управлінських функцій;
- ставлення до педагогічного колективу як до об’єкта впливу чи як до учасника управління (мається на увазі значущість для керівника

спільної діяльності з колективом);

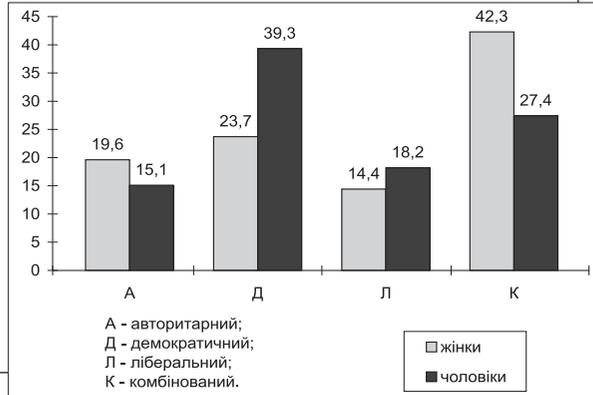
- методи впливу на підлеглих (наказ, інструктаж, бесіди тощо);
- ставлення до підлеглих (повага, довіра, тактовність, дипломатичність, доброзичливість, зневага тощо);
- орієнтація керівника на згуртування колективу і на налагодження міжособистісних стосунків у ньому;
- міра активності та ініціативність підлеглих;
- засоби стимулювання діяльності членів педагогічного колективу (співвідношення заохочень та покарань);
- організація контролю роботи підлеглих тощо.

Особливу увагу проблемі стилю керівництва приділив *К. Левін*. На основі розробленої вченим класифікації визначають такі основні стилі керівництва:

- **авторитарний** (директивний, адміністративний, автократичний);
- **демократичний** (товариський, колегіальний);
- **ліберальний** (анархічний, вільний, потуральний).

*Авторитарний стиль* керівництва характеризується максимальною централізацією влади керівником, офіційністю у поведженні з підлеглими, наданням переваги командно-наказовим методам, нетерпимістю до критичних зауважень, ставленням до колективу як об'єкта впливу. Управлінці такого стилю майже не звертають уваги на встановлення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, стимулювання активності

**Діаграма.** Розподіл стилів керівництва серед жінок і чоловіків-директорів середніх загальноосвітніх шкіл (%)



**Таблиця 1.**

Кореляційний зв'язок комунікативних якостей жінок-керівників шкіл і компонентів стилю їхнього керівництва ( $r < 0,05$ )

№	Комунікативні якості керівника	Компонент стилю		
		Авторитарність	Демократичність	Невтручання
1	Доброзичливість	-0,57	0,51	
2	Повага до людей		0,69	
3	Тактовність		0,42	
4	Впевненість у собі			-0,33
5	Вимогливість до підлеглих			-0,59
6	Толерантність	-0,54		
7	Колегіальність	-0,64		-0,44
8	Гнучкість у стосунках		0,63	

**Таблиця 2.**

Кореляційний зв'язок комунікативних якостей чоловіків-керівників шкіл і компонентів їхнього стилю керівництва ( $r < 0,05$ )

№	Комунікативні якості керівника	Компонент стилю		
		Авторитарність	Демократичність	Невтручання
1	Довіра до колег	-0,39		
2	Колегіальність	-0,33		
3	Відсутність прискіпливості		0,34	
4	Товариськість		0,51	
5	Упевненість у собі		0,44	
6	Об'єктивність			-0,40
7	Вимогливість до підлеглих			-0,56

**Таблиця 3.**

Показники ефективності основних стилів керівництва директорів шкіл (максимальний бал ефективності – 5)

Стать	Стиль керівництва			
	Авторитарний	Демократичний	Ліберальний	Комбінований
Жінки	3,43	3,95	2,41	4,87
Чоловіки	2,48	4,12	3,32	4,69

та ініціативності підлеглих, делегування їм повноважень і відповідальності за результати діяльності закладу, установи, організації.

*Демократичний стиль* керівництва, на відміну від авторитарного, характеризується орієнтацією на спільну діяльність з працівниками, врахуванням їхніх думок і ділових пропозицій, схильністю до делегування владних повноважень, розвитком активності, самостійності та ініціативності працівників, як правило, відсутністю конфліктних ситуацій. Керівник-демократ у спілкуванні з підлеглими надає перевагу методам переконання, роз'яснення, особистого прикладу. Водночас він самокритичний, адекватно сприймає критичні зауваження на свою адресу тощо.

*Ліберальному стилю* керівництва притаманні такі особливості, як відсутність цілеспрямованого впливу на колектив, зайве загравання з персоналом. Керівник, який використовує цей стиль у своїй діяльності, легко погоджується з думкою підлеглих, байдуже ставиться до критичних зауважень щодо його діяльності як управлінця й, як правило, недооцінює функцію контролю за діяльністю членів колективу.

До факторів, від яких залежить *оптимальний стиль керівництва*, відносять: а) умови діяльності; б) своєрідність особистості керівника; в) рівень розвитку колективу та його особливості (4).

Враховуючи останній фактор, доцільно використовувати і певні стилі керівництва залежно від особливостей колективу і рівня його розвитку. В колективах з низькою результативністю праці та за умов критичних ситуацій в їх діяльності, а також у разі потреби екстреного прийняття управлінського рішення доцільно застосовувати окремі елементи авторитарного стилю. У тих колективах, де трудова дисципліна забезпечується свідомим ставленням працюючих і активною співпрацею з керівником, бажане використання ліберального стилю керівництва. Якщо ж колектив скла-

дається з професіоналів, яких відрізняють саме здібності до творчої, самостійної праці, персональна відповідальність, а також за наявності енергійних і досвідчених помічників, застосування ліберального стилю керівництва може також сприяти досягненню позитивних результатів у діяльності колективу (7).

За допомогою методу спостереження, а також беручи до уваги експертні оцінки щодо переважаючого стилю керівника, нами виявлено (незалежно від статі) деякі *особливості поведінки і спілкування директорів шкіл*, які використовують різні стилі керівництва. З'ясувалося, що директор школи, який надає перевагу демократичному стилю керівництва в організації спілкування і взаємодії, як групової (тобто з педагогічним колективом), так і парної (з учителем), виявляє творчу ініціативу, зміст його настанов досить часто коригується.

Вважаємо, що саме такий стиль діяльності і сприяє конструюванню керівником нових засобів розв'язання типових ситуацій у спілкуванні.

Зокрема, ми спостерігали, що під час проведення різних педагогічних заходів такий управлінець, насамперед вивчає думки з цього приводу педагогічних працівників, що, безперечно сприяє їх самостійному, вільному висловлюванню своїх поглядів, пропозицій, побажань, роздумів. І, навпаки (про що свідчать одержані нами дані дослідження), особливості стилю управлінської діяльності директора школи-автократа відрізняються переважно безособовими характеристиками і невмінням враховувати індивідуальні особливості учасників навчально-виховного процесу.

У випадку, коли такий керівник хоч і акцентує увагу на особистісних особливостях учителів, причому, як правило, негативних, проте досить часто перебільшує і сприймає їх стереотипно.

Проведені спостереження свідчать, що такі директори шкіл, організуючи навчально-виховний процес, досить часто недоречно коментують

ділові пропозиції членів педагогічного колективу, що, зрозуміло, не може сприяти колегіальному розв'язанню нагальних потреб школи.

Аналіз даних, одержаних у результаті проведення бесід, інтерв'ю з учасниками навчально-виховного процесу, свідчить, що директори шкіл, які практикують в управлінській діяльності ліберальний стиль керівництва – надто гнучкі і нерідко не можуть визначитися в характері процесу спілкування з педагогічними працівниками. На наш погляд, мета діяльності таких керівників теж недостатньо визначена. Помічено, що саме ці управлінці більше пристосовуються до існуючих умов, ніж добиваються досягнення позитивного результату.

З урахуванням вищезазначеного, виявлено також специфічні особливості стилю управлінської діяльності керівника залежно від статі. При цьому бралися до уваги результати інших наукових досліджень щодо керівників, зокрема дошкільних закладів. З'ясувалося, що для жінок-керівників дошкільних установ найефективніші авторитарно-демократичний і демократичний стилі керівництва (1).

В інших дослідженнях вивчається також вплив фактора статі на ефективність стилю керівництва, зокрема у сфері виробничого менеджменту (6).

Проблеми вивчення особливостей стилю керівників з урахуванням фактора статі важливе місце відведено також у дослідженнях зарубіжних учених. Так, учені зазначають, що, на думку вико-

навців, існують стереотипні стилі керівництва для жінок і чоловіків, які виконують управлінські ролі. Причому важливо (особливо з огляду окремих висновків тих результатів, які одержані в нашому дослідженні), що управлінці жіночої і чоловічої статі оцінюються однаковою мірою позитивно за умови використання стилів керівництва, які є стереотипно жіночими, тобто демократичні або міжособистісно орієнтовані. Однак, у дослідженнях зазначається, що персонал особливо негативно реагує на жінок-керівників, які використовують директивний стиль керівництва. Такий стиль, на їх думку, – чоловічий. Як зауважують дослідники, це упередження пов'язане з тим, що чоловічий стиль керівництва не сумісний з жіночою роллю, яка пов'язана з більшими соціальними вміннями і проявом більшого інтересу до інших людей (7).

Щоб виявити залежність стилю керівництва середньою загальноосвітньою школою від статі управлінців, у дослідженні використовувалася модифікована нами методика визначення стилю керівництва за А.Л. Журавльовим (8).

Експерти, які оцінювали директора середньої загальноосвітньої школи, вибирали з кожної із запропонованих груп тверджень одне, характерне для нього. Розглядалися основні стилі керівництва – демократичний, авторитарний, ліберальний, а також комбінований, для якого властива однакова вираженість основних компонентів.

Проаналізувавши спів-

***Серед управлінців-чоловіків найпоширеніший демократичний стиль керівництва***

**Комбінований стиль керівництва у жінок-директорів шкіл зустрічається в 1,5 рази частіше, ніж у чоловіків-директорів**

відношення основних типів стилів керівництва серед директорів шкіл, встановлено, що *серед управлінців-чоловіків найпоширеніший демократичний стиль* керівництва (39,3%), тимчасом як *серед жінок – комбінований* (42,3%).

Важливо також відзначити, що **комбінований стиль керівництва у жінок-директорів шкіл зустрічається в 1,5 рази частіше**, ніж у чоловіків-директорів (відповідно 42,3 і 27,4%). Цей факт свідчить про те, що визначальною особливістю стилю керівництва жінок-директорів насамперед є інтуїтивність, відчуття ситуації, що склалася в шкільному колективі, а також динамічність і гнучкість у застосуванні методів та прийомів здійснення впливу на учасників навчально-виховного процесу, тимчасом як чоловіки досить часто використовують типові методи і прийоми впливу.

*Важливою характеристикою чоловічої вибірки є велика кількість серед досліджуваних тих управлінців, що використовують демократичний стиль керівництва (39,3%), тимчасом як у жіночій виборці 23,7%.*

Аналізуючи розподіл стилів керівництва серед жінок і чоловіків-директорів шкіл (див. діаграму) відзначимо, що *жінки-керівники дещо частіше, ніж чоловіки-керівники, застосовують авторитарний стиль керівництва (19,6% у жінок і 15,1% у чоловіків)*, тимчасом як у використанні *ліберального стилю* спостерігається зворотна тенденція (чоловіки – 18,2%, жінки – 14,4%).

Отже, одержані результати свідчать про наявність відмінностей у розподілі стилів керівництва в чоловічій і жіночій вибірках директорів шкіл. Дані дослідження показують і те, що фактор статі специфічно впливає на стиль, а також на методи, засоби і прийоми керівництва педагогічним колективом.

Досліджуючи проблему, нами висунуто припущення про те, що різні стилі керівництва пов'язані також з різними комунікативними якостями особистості чоловіків і жінок-директорів шкіл. Для перевірки припущення проведено кореляційний аналіз комунікативних якостей і основних компонентів стилів керівництва. Результати цього аналізу подано в таблицях 1, 2.

Кореляційний аналіз виявив факт зв'язку комунікативних якостей особистості чоловіків і жінок-керівників середніх загальноосвітніх шкіл і обраного ними стилю управлінських взаємин. При цьому якості, що зумовлюють вибір і формування певних компонентів кожного зі стилів керівництва, дещо відмінні для управлінців різної статі. Так, **авторитарний компонент стилю** керівництва *жінок-директорів шкіл негативно пов'язаний* з такими комунікативними якостями, як “доброзичливість”, “толерантність” і “колегіальність”. Тимчасом як у *чоловіків-управлінців цей компонент стилю* керівництва педагогічним колективом *негативно корелює* з такими комунікативними якостями, як “довіра до колег” і

“колегіальність”. Отже, недостатній рівень розвитку зазначених вище якостей сприяє виникненню у директорів шкіл авторитарного стилю управлінських взаємин з виконавцями.

Такий компонент стилю, як **демократичність** *позитивно корелює* у жінок-директорів шкіл з “доброзичливістю”, “повагою до людей”, “гнучкістю у стосунках”, “тактовністю”, тимчасом як у чоловіків – з “відсутністю прискіпливості”, “упевненістю в собі”, “товариськістю”.

*Невтручання* як компонент стилю керівництва у жінок має *негативні* кореляційні зв'язки з “упевненістю у собі”, “колегіальністю” і “вимогливістю до підлеглих”. Остання комунікативна якість також *негативно* пов'язана з цим компонентом стилю керівництва у чоловіків-директорів шкіл, який, окрім того, ще й корелює з “об'єктивністю”.

Отже, результати кореляційного аналізу свідчать про взаємозв'язок між комунікативними якостями директорів шкіл і основними компонентами стилю їх керівництва. Причому найбільшу кількість кореляційних зв'язків виявлено між комунікативними якостями директорів шкіл (незалежно від статі) з компонентом демократичності в стилі керівництва педагогічними колективами. Результати експерименту також свідчать про те, що впевненість у собі негативно пов'язана з компонентом невтручання у жінок-директорів шкіл, тимчасом як у чоловіків ця якість має кореляційні зв'язки високого рівня значущості з демократичністю. Виявлено, що колегіальність негативно корелює з авторитарністю в стилі керівництва директорів шкіл різної статі. До того ж у жінок ця комунікативна якість також пов'язана з компонентом невтручання в стилі керівництва середньою загальноосвітньою школою. У свою чергу, *невтручання* в стилі керівництва директорів шкіл, як чоловіків, так і жінок, *негативно корелює з такою якістю, як вимогливість до підлеглих*.

Важливе місце в дослідженні придіялося також впливу стилю керівництва на ефективність діяльності директорів шкіл різної статі. Результати цього аналізу (в балах) подано в таблиці 3.

Показники таблиці свідчать, що найбільш ефективна діяльність тих керівників (як чоловіків, так і жінок), які використовують у своїй діяльності комбінований стиль керівництва. Показники ефективності зазначеного стилю для директорів шкіл різної статі істотно не відрізняються. Водночас, на думку експертів, використання в керівництві педагогічними колективами шкіл демократичного стилю сприяє ефективності діяльності керівників шкіл. Отже, висока ефективність управлінської діяльності пов'язана з використанням директорами середніх загальноосвітніх закладів демократичного та комбінованого стилів керівництва.

З'ясувалося, що застосування керівниками шкіл в управлінських стосунках з підлеглими авторитарного і ліберального стилів, як правило, призводить до низької ефективності їх управлінської діяльності (йдеться про директорів, які за оцінками експертів отримали < 3,8 балів). Водночас показники ефективності управлінської діяльності жінок-директорів шкіл, які використовують авторитарний стиль керівництва, дещо вищі, ніж у чоловіків, тимчасом як за компонентом невтручання спостерігається зворотна тенденція – ефективність діяльності у жінок-керівників значно нижча порівняно з чоловіками-керівниками. Отже, найменш ефективний у застосуванні для жінок-керівників ліберальний стиль керівництва, тимчасом як для чоловіків – авторитарний.

Разом з тим, наголошуємо на тому, що згідно з отриманими результатами, як у чоловіків, так і у жінок-директорів шкіл систематичне використання цих стилів, як правило, призводить до низької ефективності їх управлінської діяльності. З огляду на сказане приєднуємося до поглядів тих дослідників,

які вважають, що з використанням авторитарного стилю керівництва ефективна управлінська діяльність може здійснюватися лише **тимчасово**. Цей стиль керівництва, що також підтверджується результатами дослідження, не може бути продуктивним у закладах освіти, зважаючи на психологічні особливості управління в освіті (10). Відзначається, що ефективність стилю керівництва, залежить від різноманітних умов і факторів, серед яких і такі, як: соціальний, галузевий, місцевий. Причому виявля-

ється, що саме галузевий фактор найбільш змістовно впливає на стиль діяльності керівників (10). Таким чином, виявлені нами особливості стилю керівництва ефективні саме для директорів середніх загальноосвітніх шкіл, а не для управлінців інших галузей. Водночас припускаємо, що аналогічні результати можна одержати і для менеджерів інших сфер, зважаючи на виконання ними багато в чому спільних управлінських функцій.

Отже, на основі результатів дослідження впливу стилю керівництва на ефективність управлінської діяльності керівників закладів освіти різної статі можна зробити такі **висновки**:

- для жінок-директорів шкіл найменш ефективним є ліберальний стиль керівництва, тимчасом як для чоловіків — директивний;
- висока ефективність управлінської діяльності директорів середніх загальноосвітніх закладів незалежно від статі пов'язана з використанням демократичного і комбінованого стилів керівництва;
- комбінований стиль керівництва є найбільш ефективним для директорів середніх загальноосвітніх шкіл (як чоловіків, так і жінок), що, можливо, пояснюється тісною взаємодією компонентів різних стилів, а це, в свою чергу, сприяє врахуванню психологічних особливостей педагогічного колективу і використанню різноманітних методів і прийомів впливу на виконавців.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова М.Г. Керівник дошкільного закладу: знання, індивідуальність, стиль роботи. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 1995. — 200 с.
2. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління в системі середньої освіти.: Навч. посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 180 с.
3. Коломінський Н.Л. Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посібник. — К.: МА-УП, 1996. 176 с.
4. Підготовка і діяльність шкільних психологів. В. В. Сагарда, І. В. Козубовська, В. В. Гомонай, О. В. Хімінець, Ю. А. Прокопович, В. А. Башкірев. — Ужгород: Вид-во УжДУ, 1995. — 300 с.
5. Хміль Ф.Є. Менеджмент. — К.: Вища школа, 1995. — 339 с.
6. Журавлев А.Л., Хашенко В.А., Хашенко Н.И. Влияние фактора пола на формирование стиля руководства производственным коллективом // Социально-психологические резервы повышения эффективности деятельности трудового коллектива: Сб. науч. тр. / АН СССР. Ин-т психологии; Отв. ред. А.Л. Журавлев. — М., 1989. — С. 113-125.
7. Кондратьева С.В. Понимание учителем личности учащегося // Вопросы психологии. — 1980. — №5. — С. 143-147.
8. Методики социально-психологической диагностики группы /Под ред. А.Л. Журавлева /. — М., 1989.
9. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив. — М.: Просвещение, 1990. — 208 с.
10. Eagly A., Karau S., Makhijani M. Gender and the Effectiveness of Leaders: A Meta - Analysis/ Psychological Bulletin 1995, Vol. 117, №1, p. 125-145.

### Шановний читачу!

Запрошуємо Вас узяти участь у круглому столі «Від особистісно-орієнтованого управління до особистісно-орієнтованої освіти: концепції, дослідження, досвід, здобутки, перспективи», який відбудеться 23-26 березня 2005 року за традицією в рамках проведення Восьмої Міжнародної виставки навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2005».

До участі у круглому столі будуть запрошені представники Уряду, ВР України, керівники МОНУ і управлінь освіти, вчені АПН України та інститутів післядипломної освіти.

Про Вашу участь у круглому столі просимо повідомити редакцію за адресами:

03037, м. Київ, вул. Освіти, 6;

01033, м. Київ, а/с 116.

E-mail: director@oldbank.com

За цими ж адресами заздалегідь надішліть тези або повний текст свого виступу.

Чекаємо також на Ваші пропозиції й поради щодо проведення круглого столу.

Тож, Колего, до зустрічі!

*Редакція журналу «Директор школи, ліцею, гімназії».*

## СУЧАСНА ОСВІТА В УКРАЇНІ - 2005<sup>®</sup>

ВОСЬМА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

23-26 БЕРЕЗНЯ 2005 року

Експоцентр "Олімпійський" м.Київ, вул. Матейюка, 4  
(ст. метро "Лісова")

Найновіші досягнення в організації навчально-виховного процесу  
Педагогічні інновації, авторські проекти  
Інформаційні та телекомунікаційні технології навчання  
Моніторинг і зміст освіти  
Системи дистанційного навчання  
Профільне навчання у загальноосвітній школі  
Інтеграція навчальних закладів у Європейський освітній простір,  
міжнародне співробітництво  
Кращий досвід організації навчально-виховного процесу

ОРГКОМІТЕТ: Україна, 01042, м. Київ,  
вул. Патріса Лумумби, 4-Б, оф. 406

WWW.OSVITA.CARSHE.COM

Тел./факс: 251-10-26; 251-10-27; 268-22-92; 268-36-16; 425-01-93 E-mail: exhibitions@carshe.com

НАВЧАЛНИЙ ДИРЕКТОР 5 ліцензійних закладів дітям Relc.com ПОТРЕБИТЕЛЬСЬКА СЛУЖБА РОБОТА РОБОТУ ПРАЦЮЮЧІМ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ОЄСНА Додаток

Організатори виставки: Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, виставкова фірма "КАРШЕ"



Управління  
школою

# НАЙКРАЩЕ ПРО ЛЮДИНУ ГОВОРЯТЬ ЇЇ СПРАВИ

*Уміння жити – отже велике діло,  
Найбільша загадка грядущих днів.*

Іван Франко

## Ніна КРИЖАНІВСЬКА

Режисер Київського  
Будинку Учителя

Схід сонця Лариса майже завжди зустрічає на Володимирській гірці. Світанкові промені потужно розфарбовують грандіозний виднокіл – засніжені схили Дніпра, бузковий туман над річкою, золоті бані церков, свіже морозне повітря наповнює груди і хочеться злетіти... Вона вбирає у своє серце ці потужні промені, цю диво-

вижну красу і потім цілий день випромінює на людей, даруючи кожному чарівний сонячний промінчик, дивуючи всіх своєю небуденністю. Поруч, граціозна, мов пантера, гордо крокує її улюблениця – королівський дог Хабіба. Андріївським узвозом жінка підіймається до Софіївського майдану... Весело стрибають синички, долітають малинові передзвони Володимирського собору, пахне весною. А в пам'яті зринають різні картини.

...Вона таки дуже щаслива! Скільки пам'ятає, її оточували талановиті люди! І дружбу цю вірно береже протягом життя, підтримує, пам'ятає... З ранніх літ увійшло в серце усвідомлення глибинних джерел українського народу – спочатку

від мами **Анастасії Михайлівни Пастухової** (дочки „ворога народу”) в казках, співучій мові, розповідях про дідуся **Михайла Бажулова**, який загинув у таборах ГУЛАГу, згодом в українській школі №40. Улюблений учитель – викладач української мови і літератури **Леонід Михайлович Левицький**, він першим відкрив дітям світ поезій Василя Симоненка, прекрасний світ українського письменства... З 6-го класу у школу № 46 м. Києва прийшла у Ларисин клас вчителька хімії **Ніна Зіновіївна Мазур**, яка володіла кількома мовами, писала вірші, про які тепло відгукувався сам Максим Рильський... Полюбляла бувати у неї вдома (нині живе в Німеччині). Роман Михайлович, чоловік Ніни Зіновіївни, кандидат технічних наук, зробив захоплення хореографією своєю другою професією – при Інституті цивільної авіації заснував *народний ансамбль „Політ”*. З їхньої легкої руки у 15 років Лариса стала наймолодшою солісткою і улюбленицею студентського гурту. І одразу закохалася в найкращого хлопця, відмінника Євгена Мельника. Він допомагав вчити математику, французьку мову. Вона встигала все: і на заняття в музичній

школі по класу баяну, і на спортивні тренування з спринтерського бігу. Бути лідером, чемпіонкою, ведучою, організатором — це стало звичкою з юних літ. А ще — понад усе цінувати дружбу. Відтоді життя завжди кипить і вирує, виграє веселкою навколо неї. А коли отримувала паспорт, на запитання про національність (батько росіянин, мама українка) впевнено відповіла: “Я українка, я люблю цю землю, її історію, героїв, її незрівнянну красу”.

Невдовзі після випускного балу відшуміло весілля, почалося навчання в педагогічному інституті, сімейне життя в маленькій комуніальній квартирі. Часто ходили в гості до чоловікового дядька — **Євгена Романовича Чередниченка**, який відбув 20 років сталінських концтаборів, але не втратив глибокої любові до рідного краю. Євген Романович читав свої вірші і прозу Євгена Сверстюка, його дружина, Віра Ничипорівна, відома перекладачка, співала. Ларисина свекруха Тетяна Романівна Мельник дуже любила співати „Гуцулку Ксеню”... Тоді ж познайомилася з **Ніною Матвієнко**. Концерти, свята, зустрічі — життя котилося так бурхливо й радісно, що не помічала побутових труднощів... Улітку завжди поверталася додому з валізами овочів на консервацію, коляску з донькою на руках піднімала на четвертий поверх, ночами прала і готувала ... Бракувало часу на сон, але скрізь панував ідеальний порядок, досконалість відчувалася у всьому.

...Ось вона вчителька. Ве-

чори над зошитами біля ко-  
лиски. Підросла донька  
Оксана, Лариса змалечку  
вчила її любові до рідного  
краю, до свого народу. А як  
вона любила дітей,  
свій четвертий клас!  
Щонеділі брала торт  
і запрошувала клас  
додому, чи купувала  
квитки на всіх до  
театру, то брали  
санчата, лижі і  
йшли кататися з  
крутої гірки. Смія-  
лася, кидала сніжки,  
переверталася в сніг  
разом з дітьми...

Далі директорство в школі №9 м. Києва, яка працювала в три зміни. Робочий день починався о 7.30 ранку (цей дорога неблизька), а йшла з школи останньою. Ніколи не нарікала на втому, негаразди, всім здавалося, що все вдається винятково легко, ніби граючись, — аж поки сама повірила в те, стало її другою натурою, еством. Та краще прожити життя іскрометно, яскраво, щедро.

Дорогою пригадує і смішні, і трагічні моменти з тих тридцяти п'яти років, відданих педагогіці... Двадцять років тому почала працювати директором Будинку вчителя. Перший рік роботи. Під час зимових канікул проводили по 90 новорічних ранків для дітей: 1 січня, 12-та година, батьки привели діток, а за кілька хвилин до початку свята Лариса Федорівна дізнається, що Дід Мороз зі Снігуронькою після бурхливої зустрічі Нового року “нездужають” і заміняти їх нікому...

— Не можу дихати від жаху. Що робити?

## Лариса МЕЛЬНИК



*Дім радості — так називаємо ми, освітяни Києва, очолювану Ларисою Мельник устанovu — Будинок вчителя. Тому саме тут відбуваються майже усі важливі події для освітян і громадськості. 5 років тому у Будинку вчителя пройшла і презентація нашого журналу.*

Лариса Мельник у колі педагогів-лауреатів конкурсу "Таланти твої, Україно"



У колі освітян столиці



— Київський Будинок учителя — це не просто пам'ятка архітектури, це зосередження та символ українського духу. За роки незалежності Київський міський будинок вчителя став одним з небагатьох центрів у Києві, де живе і утверджується українська національна ідея. У цьому його велике значення для української інтелігенції. Нам приємно та цікаво співпрацювати з Будинком вчителя. Щирість, професіоналізм та любов до справи, які притаманні співробітникам Будинку вчителя, є запорукою успіху задуманих справ. І спільні справи ми обираємо за взаємним уподобанням — задля майбутнього України.

**Я.С. Яцків,**  
академік НАНУ, керівник клубу „Елітарна світлиця”

**Людмила Паращенко,** директор Київського ліцею бізнесу, керівник клубу "Директор школи" при Київському міському будинку вчителя, голова Асоціації директорів шкіл міста Києва, поділилася зі мною своїми думками про те, що ж робить Будинок учителя саме для директорів шкіл, ліцеїв, гімназій:

*Будинок учителя — це унікальне місце, якого більше нема ніде! Він є невичерпним джерелом нових ідей, інформації і місцем спілкування однодумців — людей, які хочуть розвиватися, вдосконалюватися. Цей заклад акумулює педагогічний та історичний досвід, тут є Педагогічний музей України АПН Ук-*

Відмінити не можна, повна зала дітей. Та розгубленість тривала лічені секунди: Лариса Федорівна одягає костюм Снігуроньки, тодішній заступник Олена Миколаївна Рудзинська — сідає за рояль, і розпочинається спектакль з іграми, танцями, вікторинами. Снігуронька була неперевершеною! Дітлахи в захваті. Допомогло уміння зібратися, досвід старшої піонервожатої, учителя молодших класів, заступника директора з виховної роботи.

...Чорнобиль. Після аварії ліквідаторам показували спектакль Миколи Пересунька. Вахтові бригади у Чорнобильській зоні змінювалися чи не щодня, а Лариса 20 спектаклів підряд виходила на сцену в Іванкові в головній ролі Зимоньки-Зими... Це був величезний ризик, який залишив відбиток на здоров'ї, але треба було платити за кооперативну квартиру і про наслідки не замислювалась...

З перших днів роботи в Будинку вчителя відчула особливу відповідальність, адже це не просто красива будівля, а свідок буремної історії — тут було проголошено Українську республіку в 1917 році, тут засідала Центральна Рада, яка є високим взірцем служіння народові, цей приклад зобов'язує. Тому з перших років здобуття Україною незалежності Будинок учителя став культурним і духовним центром національного відродження завдяки клопіткій праці колективу на чолі з директором.

...Грудень 2004. Танцюють сніжинки у вирі над скляним куполом міського

Будинку вчителя. ...На сцені легендарного конференц-залу – у грецькій туніці в оточенні дівчаток танцює в стилі Айседори Дункан тендітна босонога дівчина... Біля барельєфа членів Центральної Ради у фойє Будинку вчителя відпочивають втомлені учасники акції протесту. Тут їх гостинно зустрічають, надають першу допомогу, а головне – потік тепла сердець. Дивлячись на це, розумієш, що вершиться історія. На вируючому Майдані Незалежності тисячі сяючих очей свідомої нації. Радість від почування себе вільними громадянами, гідність, самоповага перемагають мороз і негоду. Ми стаємо свідками, як в Україні народжується новий світогляд, нова людина справді незалежної України. А скільки непомітних, але титанічних зусиль доклали наші прекрасні вчителі! До таких міркувань спонукав творчий вечір лауреата фестивалю-конкурсу народної творчості установ освіти і науки „Таланти твої, Україно”, педагога-організатора спецшколи №49 Шевченківського району Дарини Король.

Розповідає директор міського Будинку вчителя Лариса Мельник.

*Учитель... Йому в нашому суспільстві відведено дуже важливу роль: не лише давати дітям основи знань, але й торкатися найтонших струн душі, пробуджуючи мелодію доброти. І зробити це може лише такий наставник, який сам має в серці високі почуття. „Творчі вчителі – еліта освіти” – таку назву має один з напрямків роботи нашого колек-*

*раїни, Науково-педагогічна бібліотека імені В. Сухомлинського, широко розгалужена мережа клубів і майстерень, які діють уже багато років.*

*Клуб „Директор школи” збирає керівників шкіл для обговорення проблем розвитку школи, зустрічей з цікавими особистостями, вироблення нових напрямків освітньої політики. Наприклад, спільно з Асоціацією директорів шкіл на засіданнях клубу ми обговорювали всі документи проекту державних стандартів освіти, концепцію профільної школи. Ми розробляємо цілий ряд рекомендацій, які впроваджуються у школах України, проводимо опитування серед директорів шкіл щодо проблем реформування освіти, про заходи стосовно підвищення її ефективності.*

*Будинок учителя – джерело нових ідей. Цього року особливо хочеться відзначити предметні клуби гуманітарного циклу, зокрема, в плані вдосконалення викладання української мови і літератури. Особливо популярні зустрічі з авторами програм, підручників, відомими науковцями.*

*Будинок учителя – потужний культурний заклад. Низка культурних заходів спрямована на підвищення культурного рівня педагогів. Зустрічі з видатними діячами культури мають надзвичайно велике значення, адже зростає рівень культури директорів, вчителів, розквітають таланти. Зокрема, для ветеранів-освітян це ледь не єдине місце долучення до культурного життя, тому на всіх заходах так багато вчителів-пенсіонерів. І це піклування дуже зворушує.*

*Будинок учителя має також міжнародне значення. Ми запрошуємо на свої засідання представників Європейської асоціації керівників шкіл. Наприклад, у Будинку вчителя в листопаді 2004 року (і це не вперше) відбувся міжнародний семінар на тему: „Європейські студії у школах України”, у якому поряд з директорами шкіл Києва взяли участь представники 10 європейських країн. Вони з великою заздрістю говорили, що Будинок учителя – це найкраще місце, якого немає у Європі. Це наша перлина, якою можна пишатися. Саме в галузі освіти ми вбачаємо великі пріоритети у сфері інтеграції України в європейський простір. Нами спільно розроблено ряд посібників для впровадження європейського виміру в освіті.*

*У дні Помаранчевої революції Будинок учителя ще раз довів свою велику місію, бо тут цілодобово перебували тисячі учасників Помаранчевої революції з різних областей України. Директор Будинку вчителя виявила в ці дні справжню громадянську мужність і високі людські якості. Лариса Федорівна Мельник – це ентузіаст-сподвижник, осяйна свічка, світло, яке збирає навколо себе такі ж цікаві особистості; вона дуже ініціативна людина, яка підтримує всі інновації.*

*Заклад має велике значення не тільки в Україні, а і в Європі в цілому. Попри величезні зусилля колективу на чолі з директором на часі повне його оснащення найновішою апаратурою, переоснащення ресурсно-інформаційної бази, щоб він став методично-тренувальним центром з використанням мережі Інтернет та найновіших мультимедійних освітніх технологій.*

*Низький уклін усім працівникам Будинку вчителя, відвідини якого завжди викликають велике задоволення!*

На запитання хто став ініціатором найзначніших новацій Будинку вчителя відповів директор Інституту українознавства, академік **Петро Кононенко**:

— У цьому контексті доречно говорити про досвідченого керівника цього закладу Л.Ф. Мельник, заслуженого працівника культури України. Зауважу, що Лариса Федорівна є членом Міжнародної координаційної Ради з проблем українознавства. Широта її інтересів, природна інтелігентність, висока діловитість, неідробний патріотизм сприяють тому, що всі її помічники працюють на дійсно сучасному рівні мислення і організації. У Будинку вчителя виступають представники різних державно-політичних, освітньо-наукових, культурно-мистецьких організацій, конфесійних кіл, але, розходячись в ідеології, вони одностайні в оцінці найвищого рівня діяльності колективу Будинку вчителя. Особливо емоційно, душевно висловлювалися учасники восьмого Міжнародного конгресу українців, які відзначили значну роль Будинку вчителя навіть у високому змісті, в діловому характері роботи цього форуму. Л.Ф. Мельник є також членом колегії Головного управління освіти і науки державної адміністрації міста Києва. Вона й там представляє інтереси і настрої усіх освітян столиці України, сприяє реформаторським зусиллям державних організацій, колективів освітян і тих, хто добре засвоїв, що без сприяння сучасній українській освіті не може бути сприяння українській державі.

**Валентина Бабенко**, директор школи №33 Голосіївського району:

— Наш педагогічний колектив дуже тісно співпрацює з міським Будинком учителя у всіх напрямках проекту “Столічна освіта”. Тут проходять всі наші педради, семінари, творчі портрети вчителів, випускні вечори. З великим інтересом наші вчителі відвідують клуби “Майстер”, “Особистість” і багато інших.

Особисто у мене чудові враження від участі в клубі “Директор школи”. Завжди дізнаюся щось нове, цікаве. Ми почуваємося розкуто, освітні заходи постійно супроводжуються гарною культурною програмою, де є змога послухати і класичну, і оперну музику, і визнані народні колективи. Завдяки Будинку вчителя ми щоразу урізноманітнюємо і оновлюємо форми роботи з педагогічним колективом. Наприклад, останній нашої педраді “Критерії творчості учителя”, яка проходила в Будинку вчителя, передувало опитування вчителів про їхнє бачення показників творчості учителя. Ми запитали досвідченого лектора, який використав і проаналізував результати анкетування, провів ділову гру, розповів про нові відкриття у цій сфері вчених-психологів, що надихнуло людей. Заходи в Будинку стають імпульсом для великої і тривалої роботи колективу, наприклад, в питанні здорового способу життя. Це дає можливість залучати до обговорення проблем шкільного життя відомих науковців. Тут поєднується цікаве, потрібне і прекрасне.

Завдяки постійній співпраці з Будинком учителя наші вчителі знайомляться з новими експозиціями педагогічного музею, відвідують виставки, клуби, творчі вечори. Мені, наприклад, особливо запам'ятався чудовий авторський вечір Ганни Чубач.

тиву. У рамках цього проекту щоразу проводиться названий фестиваль-конкурс і творчі вечори його лауреатів, які стали дуже популярними і щоразу відкривають нові імена і непересічні учительські таланти.

Мене страшенно тішить, що мені разом з тисячами вчителів України довелося виховати нову генерацію, нову націю. Я щаслива, що не даремно прожила життя, бо вся моя діяльність слугувала високій меті пробудження національного духу. Події помаранчевої революції показали, що ми, педагоги, зробили найголовніше — виховали. Екзамен на патріотизм не можна здати теоретично. Помаранчева революція дала ствердну відповідь на питання, чи правильно ми діяли.

Коли буваю в Будинку вчителя на велелюдних фестивалях, творчих вечорах освітян, засіданнях клубів, то завжди вражають своєю ширістю і безпосередністю слова Лариси Федорівни Мельник, звернені до сердець простих учителів:

— Дорогі мої, рідні! — і на очах бринять сльози.

Керувати закладом освіти, щодня спілкуватися з сотнями людей, продумувати і контролювати кожен захід від дрібниць до глобального нелегко. Але при цьому вона залишається чарівною жінкою, яка завжди вишукано виглядає, усмінена. У кабінеті — незмінний ідеальний порядок, немає стосів паперів, немає суєти і поспіху, хоч у Будинку вчителя все вирує і кипить, здається, що тут навіть телефонні дзвінки лунають гармонійніше... Помітила дивну річ: у кож-

ного, хто спілкується з Ларисою Федорівною починають сяяти очі, обличчя випромінює радість. Директор Ізмаїльського міського будинку вчителя Клавдія Іванівна Арсені, яка приїздила влітку 2004 року вивчати досвід колег, поділилася своїми враженнями:

— Чесно кажучи, вже занепала духом і був близько відчай, адже Будинкам учителя дуже важко виживати, багато з них просто закрилися. Але поспілкувавшись з Ларисою Мельник, по-новому поглянула на життя, знайшла в роботі Київського міського Будинку вчителя чимало новаторського, цінного і корисного для педагогів, з'явилося безліч нових планів та ідей. А ще, на мій погляд, Лариса Федорівна володіє рідкісним даром надихати людей, окрилювати, підносити їх на новий щабель розвитку і ... просто робити їх щасливими, адже щастя — „коли тебе розуміють”. Якраз таку виключну увагу і глибоке розуміння я зустріла під час розмови з Ларисою Федорівною... Це вражає до глибини душі і залишає в ній слід чогось особливо прекрасного...

Свята і будні зливаються в барвисту вервечку пройдених років. Багато доводиться долати труднощів і перешкод Ларисі Мельник, та коли вони позаду — стають поетичними рядками:

*Залишилися мої — тільки воля тверда і терпіння,  
В цій маленькій долоні — занімали напруга і ніт...*

*Серцю важко світити без жодної тіні*

*І прощати, і вірити, й терпко любити цей світ...*

*Лариса Федорівна Мельник завжди в курсі наших проблем і дуже цікавиться враженнями, планами директорів шкіл, з бажанням створює умови для інтелектуального і духовного розвитку наших педагогів.*

**Володимир Співаковський**, засновник ліцею “Гранд”, висловився лаконічніше:

— Будинок учителя — це оплот нашого вчительського життя. Я не уявляю собі Києва без Будинку учителя. Виставки учительської творчості, прекрасні експозиції музею, лекції академіків та професорів, книжкові новинки для педагогів — важко навіть перелічити усе розмаїття діяльності цього закладу, може, саме завдяки тому, що вже 20 р. очолює цей заклад Лариса Федорівна Мельник — відома особистість, прогресивно мислячий керівник.

Розповідь доповнив керівник народного художнього ансамблю „Пролісок” Київського педагогічного коледжу імені К.Д. Ушинського **Валентин Касьянов**.

— Будинок учителя — це справжня цитадель духовності, що перебуває в постійному пошуку нових форм і збагачує життя школярів, студентів і педагогів. Кожного місяця ми отримуємо план роботи Будинку вчителя, і завжди знаходимо там дуже цікаві заходи. Приходимо сюди, як на свято. Цей заклад дуже популярний серед митців, педагогів, науковців, бо підтримує все, що є найдорогоцінніше на педагогічному терені, притягує серця, збагачує духовно. Тут є своя аудиторія — люди, які чекають зустрічей з поетами, композиторами, керівниками ансамблів. Заходи ретельно готуються і дають емоційний заряд на майбутнє. Мене приваблює активний підхід до справи керівника Будинку вчителя — здавалось би, з роками запал мав пригасати, але ні, навпаки, стає більше ініціатив, які допомагають учителям розвивати свій інтелект, мистецькі обдарування. Л.Ф. Мельник та її колеги по-справжньому за все вболівають, тому тут і кипить життя, вирує конкурс “Таланти твої, Україно”, розквітає клуб “Співуча родина”, який чимало років плідно працює. Найкращі аматорські колективи учителів Києва вважають за честь виступати саме на цій сцені. З великим хвилюванням ми взяли участь у засіданні клубу “Співуча родина”, присвяченому пам'яті Руфіни Іванівни Крижанівської.

Своїми оригінальними враженнями від спілкування з Л.Ф. Мельник ділиться головний редактор газети „Управління освітою” **Людмила Галіцина**.

— Це людина, яка високо ставить свою команду, де кожен прагне досягти до її рівня. Вона чітко розподіляє обов'язки, довіряє фаховій інтуїції і досвіду кожного працівника — їй цікавить результат. Лариса дуже уважна до людей, цінує неформальні стосунки, ділові стосунки часто переростають у справжню дружбу. Мене вона підтримувала, коли я була директором Русанівського ліцею м. Києва, коли вийшли перші мої поетичні збірки (презентації відбувались у Будинку вчителя) і у найскладніший період мого життя, коли здавалось, що все руйнується, вона зміцнила мою віру в себе, за що я їй безмежно вдячна.



Управління  
школою

# ЖИВА ЛЕГЕНДА СОЛОНЯНЩИНИ

**Олена  
ХРАНОВСЬКА**

Прес-секретар КРУ в Дніпропетровській області, член НСЖУ

*...У розмові цей чоловік неквапливий, чітко пам'ятає роки і місяці історичних бурхливих подій, які вирували упродовж усього його нелегкого життя. Розмова наша була тривалою, бо базувалась на спогадах мого героя, досить часто змінюючи маршрути історичних мандрів, коли один епізод раптом змушує виринати з пам'яті інший. Утворюється такий собі ланцюжок спогадів, проте – хронологічно і послідовно витриманих. Чому саме так детально описую свої перші враження від цієї людини? Поясню. Погодьтеся, не кожен з нас, будучи в зрілому віці, має чудову пам'ять і непогану фізичну форму. Однак, про роки героя моєї розповіді говорити не стану, хоч і відзначив він дніми ювілей. Хай це буде невеличкою задачею на уважність.*

*Забігаючи наперед, скажу лиш одне: вразила сила духу цього чоловіка, велика любов до дітей, і не менша довіра до людей, а ще – величезне бажання приносити користь суспільству і відчувати себе потрібним.*

...Василь Микитович Сиволоб – директор Новопокровської педагогічної гімназії-інтернату, що у Солонянському районі Дніпропетровської області. Заклад, який очолює Василь Микитович з 1963 року, налічує 41 рік. Часу сплигло немало.

...Босоного хлопчак вудили в сільському ставку рибу, потім купалися, обсихали на пожовклій від палючого степового сонця траві, гралися і знову бігли до води. А були дні, коли малі допомагали по господарству. Батьків Василевих добре знали в Тритузному, працювати були, з ранку до ночі – в колгоспі. Закінчивши 7 класів сільської школи (тоді були школи сільської молоді), поїхав Василь до Дніпропетровська, де вчився у 21-й школі, а щоб не нудувати, ще 4-х односельців прихопив із собою, то так

усі гуртом і навчалися.

У голодному 1932 р. здобував знання у Письмечівській середній школі (на той час – в Олександрівській №1).

– У 1932 р. я закінчив цю школу і мав намір учитись далі, – пригадає Василь Микитович, – та мені запропонували поїхати на курси вчителів, я не побажав та й вступив до Запорізького будівельного технікуму. Провчився до січня 1933 р., а потім подав документи на річні курси вчителів початкових класів, що були організовані при районі у Солоному, які й закінчив.

...У технікумі можливо б і вчився юнак, та напівголодне існування змусило переорієнтувати своє майбутнє. У Солоному на курсах мав змогу отримувати **400** грамів хліба і **50** карбо-

ванців, тоді як у технікумі — 300 грамів хліба і 15 крб. Голодна смерть чатувала тоді на кожного, люди в пошуках їжі ладні були на що завгодно.

Здобувши педагогічний фах ще юнаком, розпочав свій трудовий шлях Василь Микитович у Олександрівській середній школі №1, одночасно навчаючись у Бердянському педвузі. Працював 4 роки, а з 1938 р. очолив колектив учителів Нікольської початкової школи №1, де й пропрацював 2 роки. Перед війною встиг “подиректорувати” в Олександрівській семирічці №4 (зараз — Малозахаринській).

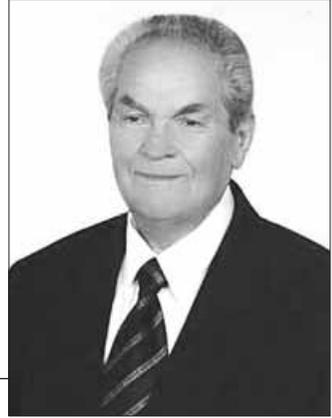
Буквально з перших днів війни і до завершення Василь Микитович перебував на передовій лінії фронту. Спомини про шляхи війни з її болем та втратами, пройдені молодим воїном, могли б стати матеріалом не одного нарису. Перемогу зустрів у Сталінграді, а потому, до 1946 р. затримався ще на військовій посаді політпрацівника.

Свідок лихоліть, тих незабутніх битв і атак, нині сивочолий ветеран, на чіпх грудях не вміщуються усі бойові нагороди. Спогади нерідко беруть у полон В.М. Сиволюба і тоді постають перед очима солдати, що піднімаються з окопів в атаку на ворога; чує вибухи, хтось гукає, сіпаючи за рукав, падає підкошений кулею бойовий побратим...

Демобілізація, і знову — дуже багато роботи. Загартований випробуваннями і вже досвідчений, Василь Микитович знов поверта-

ється до педагогічної діяльності. У квітні 1946 р. його призначають директором Олександропільської середньої школи, а рівно через рік, у квітні 1947 р., від Солонянського району відокремлюють Новопокровський район і В.М. Сиволюбу довіряють керувати районним відділом народної освіти новоствореного району. Працюючи на цій посаді, молодий керівник докладав чимало зусиль, аби відремонтувати зруйновані війною приміщення, котрі зяяли дірками замість вікон та дверей. Потрібно було серйозно взятися за виконання відповідального завдання — ліквідувати малописьменність та суцільну неграмотність. Не вистачало в ті роки і педагогічних кадрів, а ті, що були, не всі мали вищу педагогічну освіту. Тому кадри, дійсно, на той час “вирішували все”. Василь Микитович і сам розумів, що без освіти не зможе стати справжнім фахівцем і керівником, вступив до Луганського педагогічного інституту на історичний факультет і здобував вищу освіту. Попри всі труднощі і перешкоди (а в повоєнні роки вони траплялися на кожному кроці), район одним із перших у республіці **виконав Закон “Про всеобуч”**, вдалося ліквідувати малописьменність та неграмотність, а початок 60-х років ознаме-

**Василь СИВОЛОБ**



*У приватній розмові з редактором нашого журналу Василь Миколайович Мадзігон, перший віцепрезидент АПН, сказав: “Ось би в журналі висвітлити досвід старійшини серед директорів — Василя Микитовича Сиволюба. До речі, досвід роботи школи-господарства В.М. Сиволюба є центральною частиною моєї дисертації”.*

нувався тим, що, починаючи з п'ятого по одинадцятий класи, вчителі-предметники, викладаючи в усіх школах району, вже мали вищу педагогічну освіту.

За всі роки виснажливої і звитяжної праці, відданої Василем Микитовичем почесній справі становлення та розвитку освіти в районі, суттєво зміцніла і навчально-матеріальна база, учні відвідували школу тільки в одну зміну. Працелюбність і освітянський хист В.М. Сиволюба було високо оцінено урядом. За значні трудові досягнення народного освітянина нагороджено орденами “Знак Пошани”, “Трудового Червоного Прапора” та медалями “За трудову доблесть”, “За трудовое отличие”, а району було вручено обласний Перехідний Червоний Прапор, який тримався аж до ліквідації району в лютому 1963 р. Саме в цьому році Василю Микитовичу пропонують очолити райвідділ освіти вже Солонянського району, але передовий керівник не погодився, а натомість запропонував створити на базі приміщень колишнього райцентру середню школу з виробничим навчанням. Отримавши дозвіл від обласного відділу народної освіти, очолив колектив однодумців, які мали викладати у Новопокровській трудовій політехнічній середній школі з виробничим навчанням (саме так, згідно з рішенням Облвню, називалась тоді теперішня гімназія). Василь Микитович усі свої сили й енергію спрямовує на переобладнання приміщень під нав-

чальні та житлові корпуси, вирішує кадрові питання, дбає про зміцнення матеріально-технічної бази.

Хоч і називався В.М. Сиволюб директором, проте, з початком роботи новоствореного навчального закладу був він і секретарем, і бухгалтером, і завгоспом. Надзвичайно важко було робити перші кроки. Школа потребувала транспорту, але власний автомобіль придбати не було змоги – на прохання директора відгукнувся обласний депутат А. Батуров і школа отримала авто.

Далі завбачливий директор “примитив” іще одне авто, яке знаходилося серед різного мотлоху на подвір'ї фінансового відділу і мало статус “нічийного”.

– Звернувся я до завідуючого фінвідділом В. С. Балаклійця, – розповідає Василь Микитович, – виклав свої міркування. Завідуючий пообіцяв, що запитає дозволу в Мінфіні і таки надіслав туди запит. Відповідь була на нашу користь. Проте, автомобіль хоч і “бездоглядний”, але ж майно, а його просто так ніхто віддавати не збирався. Вирішено продати. Та за які кошти купити? Поки міркували, проблема розв'язалася сама собою. У район на змагання мали приїхати спортсмени з Нікополя. Їм конче потрібен був спортивний зал. Зустрівся я зі спортсменами, домовились, що вони платять кошти за користування залом, які я потім віддаю за машину. Так було придбано ще одне авто.

1 вересня 1963 р. школа ожила, загула, мов вулик, розпочалися заняття. Згодом матеріальна база закладу поповнилась новою технікою: з'явилися 2 КРАЗи, 1 автомобіль, трактори, почали будуватися, інакше ніде було розмішувати учнів. У школі було запроваджено професійну підготовку механізаторів широкого профілю (водіїв, трактористів), столярів, вихователів дитсадків, піонерських вожатих, лаборантів для колгоспних сільськогосподарських лабораторій, бібліоте-

У гімназійному фітобарі



карів. Саме ці професії склали інфраструктуру села і саме таких кваліфікованих кадрів катастрофічно не вистачало, а особливо – педагогічних. І за розпорядженням Міносвіти на базі школи відкривають педагогічні класи, які поповнювалися випускниками 11-х класів та особами, яких направили колгоспи, але обов'язково з середньою освітою. За три роки (1964-1967рр.) випущено 330 чоловік, які свіжим струмком влилися до педагогів дитсадків та шкіл, а багато хто продовжив навчання у вузах. Вже тоді склалися тісні стосунки з Криворізьким педінститутом, Дніпропетровським та Нікопольським педучилищами. Розширювалася географія бажаючих учитися, учні до школи почали прибувати не лише з Дніпропетровської області, а й з інших областей і навіть республік колишнього Радянського Союзу. Виникла потреба у розширенні інтернату, та й типового навчального приміщення не було. І тоді Василь Микитович приймає рішення господарським способом добудувати спальні корпуси і водночас думає про спорудження типового інтернату і учбового корпусу, чого, зрештою, і домагається. Для приїжджих учнів споруджує двоповерховий гуртожиток на 120 місць і замовляє проект на будівництво нового приміщення школи. А в 1979 р. мрія втілилась у життя – збудовано і здано в експлуатацію всього за півроку триповерхове приміщення школи на 720 учнівських місць.

Турбувався директор і за своїх працівників, бо розумів, що на одному місці людина може закріпитися, маючи житло. Усіх без винятку В.М. Сиволоб забезпечив житлом, спорудивши 8 окремих будинків для вчителів і працівників та два двоповерхових (на 12 та 16 квартир). А для молоді мудрий директор завжди тримає в резерві (до речі, і зараз) 1-2 квартири.

...Кабінет Василя Микитовича нічим особливим не вирізняється. А по тому, як умебльовано кімнату, вгаду-

ється шкільний стиль 70-80-х років: на столі, накритому темно-зеленою скатертиною, лампа, декілька папок з паперами, під стіною – шафи з книгами, папками, як свідчення великої викладацької та керівної роботи протягом років. Навпроти – ряд стільців. Просто і невимушено, зовсім не так, як у сучасних офісах, де керівники найперше дбають про власний затишок і “президентські” умови для роботи. Зрештою, нічого в цьому поганого немає, але це також не означає, що кабінет В.М. Сиволоба не сучасний. Просто і розкуто відчуваєш себе з цією людиною – видатним педагогом, наставником, досвідченим, мудрим ветераном освітянської ниви, з'являється бажання поділитись чимось потаємним і водночас ловиш себе на думці, що саме ця людина зрозуміє оте сокровенне.

З історії Новопокровської школи відомо, що ще у 1972 р. на базі закладу відбувалися II (другі) республіканські змагання юних механізаторів. До речі, досвід по трудовому вихованню учнів саме цієї школи демонструвався на ВДНГ у Києві. Для того, щоб молодь добре оволоділа знаннями, розумілася на техніці, у школі діють

Під час занять у комп'ютерному класі



майстерні по дереву та металу, придбано автомобілі для практичних занять з водіння.

Сьогодні учнівський та педагогічний колективи Новопокровської гімназії-інтернату залишаються вірними традиціям і формують нові, як того вимагає час. Гімназія здійснює профільне навчання за філологічним, природничим та технологічним напрямками, є курси за вибором учнів (вихователі, організатори дитячого колективу, швачки, молодші медичні сестри, бухгалтері, теслі), здійснює професійну підготовку водіїв. Увесь навчально-виховний процес комп'ютеризований (гімназія має два комп'ютерні класи з машинами нового покоління). А нещодавно відзначали 41 рік незмінного керівництва колективом В.М. Сиволобом. Не згасає творча іскорка в цієї неспокійної людини, пошук спрямований на виконання важливих освітянських завдань, а саме: навчити дитину адаптуватися до будь-якого соціального середовища, давати конкурентоспроможні знання, пробуджувати і формувати в ній почуття власної гідності, орієнтувати на успіх.

Здійснюючи якомсь плану перебірку фінансової діяльності навчального закладу, контролери-ревізори простежили динаміку працевлаштування випускників гімназії, починаючи з 2000 р. і з притаманною їм точністю довели, що відсоток працевлаштування вихованців гімназії-інтернату в середньому становить майже 65%. Приміром, за перевірений період (з 01.04.2000 р. по 01.04.2003 р.) з 84-х навчених водіїв працевлаштувалося 70%, з 30-ти організаторів дитячих колективів – 79%, з 19-ти вихователів – 59%, з 37-ми молодших медсестер – 60%, із 25 бухгалтерів – 50%, з 30-ти швачок – 80%. Як зізналася начальник КРВ у Солонянському районі Л. І. Московка, такі установи, як гімназія і перевіряти приємно, порушень немає, бухгалтерський облік ведеться за всіма прийнятими, відповідно до зако-

нодавства, нормами, колектив надає необхідні документи.

**41 випуск** – це 7352 учні. Коли лунають переливи останнього дзвоника, на очах Василя Микитовича бриляють сльози радості – неприховані свідки любові до своїх вихованців, до яких звик і піклується, мов рідний батько. Виряджаючи у самостійне життя, учитель і директор говорить кожному випускнику ширі, напутні слова, дає настанови, висловлює сподівання. Колишні учні закінчили вузи, академії, інститути, стали солідними і відомими, займають відповідальні високі посади, а є й серед них учені, академіки. Статистики гімназії-інтернату підрахували, що всього в районі в різних установах та закладах трудиться 83 випускники цієї школи. Наприклад, у Новопокровському агропідприємстві зайнято 13 чоловік, з яких 6 – бухгалтері, 7 – водії, а в Новопокровській лікарні працює 14 чоловік, 4 з яких – лікарі, а 10 – медсестри. Педагогічну стежку торують 29 новопокрівчан. Чимало тих, хто закінчивши вузи, залишилися працювати й у самій гімназії. Це С.М. Птушкін, В.В. Трошин, М.І. Петренко (викладачі автосправи), М.І. Інюшин (викладає столярну справу). П.А. Губчик, наприклад, викладає столярну справу, закінчивши у свій час Нікопольське педагогічне училище, а під час роботи захопився історією і закінчив історичний факультет Полтавського педінституту, тепер викладає ще й історію. Його син – Олександр по закінченні технікуму електрифікації сільського господарства приїхав працювати до гімназії. Зараз він майстер, має “золоті руки”, які все уміють зробити. Чим вам не династія?

Серед випускників є й учені, які працюють за кордоном: Це О. Руденко, мешкає в Голландії, кандидат біологічних наук, В. Заруба, кандидат історичних наук, живе у Дніпропетровську, Т. Нечипоренко – доцент Донецького політехнічного інституту,

аспірант Дніпропетровського агроуніверситету, Л. Дуліченко — кандидат хімічних наук, мешкає у Донецькій області, І. Кузнецов — генерал танкових військ, В. Колесник — професор інституту математики в Дніпропетровську, М. Булкін — директор Ставропольського льотного училища та багато інших.

Якщо вже говорити за “педагогічні корені” Василя Микитовича, то неодмінно слід пригадати, що в родині є ще вчителі. Молодший брат В.М. Сиволоба — Іван — працював учителем історії, був директором Тритузенської школи, племінник Володимир очолює райком профспілки працівників освіти.

— Нас у родині п’ятеро було, — говорить Василь Микитович, — три брати та дві сестри Настя і Марія. Настя вже покійна, а Марія на заслуженому відпочинку. Моя донька Ліна теж працювала вчительською української мови та літератури.

За свідченнями односельців та колеґ, родина Сиволобів — надзвичайно дружна, щира, освічена, працювали з юних літ, до них завжди прислухалися, йшли за порадою.

...На моє запитання — чи пригадує Василь Микитович якісь цікаві епізоди зі свого вчительсько-директорського життя, першою відреагувала Н. Т. Петрушина, заступник директора по навчальній роботі: “Пам’ятаю один випадок. Це було відрядження до Ленінграда у 1958 р. Саме в ті роки семирічні школи мали стати восьмирічними, з цього приводу й відбувалась нарада, повинні були з’їхатись колеґи з інших республік, областей, районів. До речі, наше село того року почали електрифікувати. Для цього не вистачало спеціальних роликів, яких, звісно ж, не було де дістати. Перебуваючи у такому великому і красивому місті як Ленінград, замість того, щоб насолоджуватися відвідинами музеїв, театрів, виставок, Василь Микитович зі своїм товаришем В. Шрамком кинулися до магазинів

за роликами. Не міг наш директор по-іншому, уболівав за шкільне господарство. Такий він уже чоловік.

Василь Микитович посміхнувся і кивнув головою на знак згоди, було таке “відрядження за роликами”.

Енергійна Наталя Тимофіївна не вгавала: “А ви погляньте, стільки нагород та подяк, Почесних грамот має Василь Микитович, валізу потрібно, а не папки, щоб усі поскладати, — і виклала на стіл декілька товстих папок та пакет, де в спеціальних коробочках зберігалися ордени та медалі. Перелічити усі грамоти, якими нагороджувався В.М. Сиволоб та його колеґтив, неможливо. Їх і справді дуже багато. Ось основні “красномовні” нагороди: Заслужений учитель України, нагороджений медаллю А.С. Макаренка, пам’ятним знаком “50 років визволення України.” Він — відмінник освіти України, “Одличник просвіщення ССРСР”, має відзнаку голови Дніпропетровської облдержадміністрації “За розвиток регіону”, нагороджений медаллю “Ветеран праці”, за довготривале плідне співробітництво з інститутом педагогіки АПН України нагороджений Почесною грамотою. За сумлінну творчу працю, значний особистий внесок у розбудову національної освіти, впровадження сучасних методів навчання та виховання підростаючого покоління нагороджений Почесною грамотою міністерства освіти України (2001 р.)

Прощаючись, подивилась в очі Василя Микитовича — привітні, світлі, доброзичливі, батьківські... Потисла руку, подякувала за гостинність, подумала: “Де криється джерело енергії цього чоловіка з молодою душею, який радо і люб’язно зустрічає гостей, односельців? Чому він ніколи не скаржиться на втому?” — відповідь виникла сама по собі: “У дітях, адже Василь Микитович увесь час з молоддю; в людях, права яких відстоює як депутат Новопокровської селищної ради. Та й ніколи думати про втому, коли стільки роботи...”

## Наші ювіляри

Цього разу нашими ювілярами є відомі вчені та освітянські керівники – друзі та члени редакційної ради нашого журналу:

На окрему сходинку серед ювілярів ми ставимо **Василя Микитовича Сиволоба** – директора Новопокровської педагогічної гімназії-інтернату (див. с. 106 цього числа), якому нещодавно виповнилося 90!

**Ольга Миколаївна Шумейко**, заступник начальника Головного управління освіти і науки Донецької обласної державної адміністрації.

**Михайло Філімонович Степко**, заступник міністра освіти і науки України, член-кореспондент АПН України, професор.

**Олександр Іванович Ляшенко**, доктор педагогічних наук, головний учений секретар АПН України, академік АПН, від дня заснування член редакційної ради нашого журналу.

**Валентин Петрович Романенко**, директор Севастопольської філії Черкаського національного університету, заступник Президента Асоціації головних редакторів періодичних фахових видань України, від дня заснування член редакційної ради нашого журналу.

*Бажаємо нашим ювілярам  
Щастя безжмарного,  
Настрою гарного,  
Здоров'я від джерельної  
криниці,  
Сили Дніпрової,  
Творчості чудової,  
Злету орлиного,  
Віку соколиного!*

